

Семей қаласының
Шәкәрім атындағы университеті

ҚАЗАҚСТАН
ТӘУЕЛСІЗДІГІНЕ

30 ЖЫЛ

Мектеп және колледж оқушыларына арналған
«ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»
V қалалық ғылыми конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

V городской научной конференции
«ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»
для учащихся школ и колледжей

17 сәуір 2021 ж.

ISBN 978-601-313-022-4

УДК 373.1(06)

М 46

Бас редактор:

Ердембеков Б.А. – ф.ғ.д., профессор, «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің» КеАҚ Басқарма-Төрағасы Ректоры

Редакция алқасы:

Касенов А.Л. – тех.ғ.д., профессор, «Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінің» КеАҚ ғылым және инновация жөніндегі проректор м.а.

Молдабаева Ж.К. – Ғылым департаментінің директоры

Евлампиева Е.П. – б.ғ.к., ғылыми қызметтерді басқару бөлімінің басшысы

Муратаева А. – ғылыми кітапхана басшысының орынбасары

Семейская З.Т. – ғылыми қызметтерді басқару бөлімінің маманы

Мектеп және колледж оқушыларына арналған «ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ» V қалалық ғылыми конференция материалдары. – Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, 2021.– 94 б.

Өздерінің зерттеу нәтижелерін төмендегі бағытта жүргізен конференция қатысушыларының: инженерлік, аграрлық, физикалық және математикалық, жаратылыстану, педагогикалық, экономикалық және гуманитарлық ғылымдар, информатика және ақпараттық технологиялар, филология, жасыл экономика бойынша жинаққа мектеп оқушылары мен колледж студенттерінің баяндамаларының тезистері енгізілді.

Материалы V городской научной конференции «ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ» для учащихся школ и колледжей. – Университет имени Шакарима города Семей, 2021. – 94 с.

В сборник включены тезисы докладов школьников и студентов колледжей, отражающие результаты собственной исследовательской деятельности по основным научным направлениям: инженерные, аграрные, физико-математические, естественные, педагогические, экономические и гуманитарные науки, информатика и информационные технологии, филология, зеленая экономика и др.

© Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, 2021

СЕКЦИЯ № 1: АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 1: ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Д.С. Кульбедин

КГУ «Новопокровская средняя школа» отдела образования по Бородулихинскому району
управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководитель – Д.Ю. Попов, учитель физики

ПРИНЦИП РАБОТЫ ВАТТМЕТРА

Ваттметры были изобретены в середине 1910-х гг. в Англии и Германии. На российских электростанциях ваттметры стали устанавливаться в конце 1930-х гг. (германского производства). С развитием энергетики и крупного промышленного производства происходил рост выпуска ваттметров различной модификации в наиболее развитых странах мира в первой половине XX в.

Все ваттметры классифицируются на следующие категории аналоговые, цифровые, бытовые, профессиональные, щитовые. Самый распространенный и часто используемый тип ваттметров – это ваттметр аналогового типа. Бытовые ваттметры используются для измерения мощности бытовых приборов. Профессиональные ваттметры используются для измерения мощности в более сложных цепях. Щитовые ваттметры используются для измерения мощности достигающие мощности более 100 кВт.

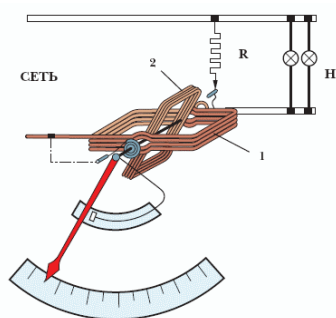

Рисунок 1 – Принцип действия ваттметра

индикатор использованный на основе микроамперметра, в пределах измерения 100 мкА, выпрямительные диоды служащие для выпрямления переменного тока, два резистора постоянного сопротивления 50 и 5 Ома, и один резистор переменного сопротивления с пределом 1к Ом, также имеется сеть нагрузки и вилка питания (рис. 2). Принцип работы моего ваттметра осуществляется за счет действия простой электронной микросхемы.

Принцип действия ваттметра аналогового типа осуществляется на основе двух взаимодействующих катушек. Первая катушка является неподвижной. Вторая катушка находится в движении. Когда ваттметр включается в сеть, в обмотках его катушек появляются магнитные поля, взаимодействующие между собой. За счет этого взаимодействия происходит образование момента вращения, отклоняющего движущуюся обмотку на величину расчетного угла (рис. 1).

Проведя огромную исследовательскую работу, по изучению ваттметра, я понял, что большую роль в учебной работе играют самодельные приборы. В ходе работы над проектом мы сконструировали самодельный ваттметр

Он состоит из электрической схемы, которая включает в себя – стрелочный

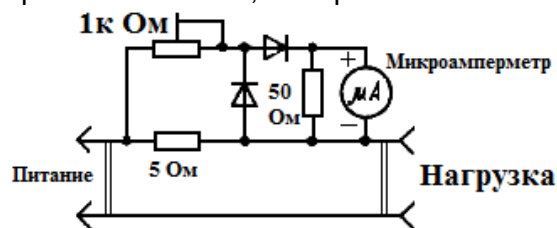

Рисунок 2 – Электрическая схема прибора

Рисунок 3 – Конструкция прибора

Сконструированный мною прибор мы использовали при измерении мощности лампочек (рис.3) Данный прибор показывает точные значения мощности и может быть использован в качестве бытового ваттметра. Схема прибора настолько проста, что любой ученик который увлекается радио конструированием может изготовить данный прибор.

Также данный прибор можно использовать на уроках физики в качестве лабораторного оборудования.

Литература

- 1.В.А.Поляков «Электротехника». Москва «Просвещение», 1982.
- 2.http://www.emzivi.ru/readers/yelektroizmeritelnyie_priboryii_ot_istorii_k_sowremennosti.html
- 3.<http://elemo.ru/vattmetr.html>

А.А.Шпак

КГУ «Школа-лицей города Алтай»
Руководитель – Т.А. Рублев, учитель математики

ПОСТРОЕНИЕ КРИВЫХ ВТОРОГО ПОРЯДКА С ПОМОЩЬЮ ПРОГРАММ

В школьном курсе математики изучаются совсем немного кривых, имеющих необычный график. Особый интерес представляют так называемые замечательные кривые, имеющие специфические особенности. Замечательные кривые часто встречаются в жизни, но не замечаются человеком, поэтому я решила рассмотреть эту тему.

Математики Древней Индии заменяли доказательства теорем геометрическими чертежами, сопровождая его короткой подписью: "Смотри!". Я пользовалась тем же принципом, заменив долгие разъяснения рисунками, из которых видны все свойства кривых.

Актуальность и новизна в данной работе заключается в том, что инженерная геометрия является мощным инструментом решения научных и практических задач в самых различных предметных областях. Применение компьютерной технологий еще более расширяет ее возможности. При этом описание объектов сложной формы специалисты стараются представить, по возможности, простыми геометрическими конструкциями. После прямой и плоскости наиболее простыми геометрическими элементами описания сложных поверхностей являются кривые и поверхности второго порядка.

Встречаются в курсе математики задачи, функции, которые нужно исследовать, сложность решения данных задач заключается в том, что очень сложно представить сама функцию, как она выглядит наглядно. Я решила изучить приложения на смартфон, которые помогут визуализировать данные кривые второго порядка.

GeoGebra позволяет визуализировать математику, проводить эксперименты и исследования при решении математических задач не только геометрического характера. Geogebra позволяет создавать на экране компьютера чертежи, которые можно использовать на разных стадиях изучения учебного материала, от живых плакатов до исследовательских чертежей. Особенно поучителен сам процесс создания соответствующего рисунка.

С помощью обучающей программы по математике, можно будет выполнить множество полезных вещей: анализировать функции, строить графики, решать задачи, работать с функциями и т.д.

Главной целью нашей работы является исследование возможностей программы GeoGebra в школьном курсе математики.

Интерфейс программы GeoGebra (ГеоГebra) напоминает классную доску, на которой можно рисовать графики, создавать геометрические фигуры и т.п. В окне программы будет наглядно отображены производимые изменения: если вы измените уравнение, кривая перестроится, изменится масштаб или ее положение в пространстве, уравнение, написанное рядом с кривой, автоматически будет скорректировано, согласно новым значениям.

Возможности онлайн-калькуляторов достаточно велики, они помогают построить кривые второго порядка в 3 д.

Далее меня заинтересовал вопрос, а есть какие-либо приложения в смартфонах для построения кривых второго порядка. Оказалось, что да. Существует очень удобное приложение на смартфоны GEOGEBRA.

Я решила разобраться в его работе и применить для построения кривых второго порядка.

Весь изложенный материал, я постаралась отразить в электронном учебнике по данной теме.

Литература

1. Н.Ф. Шарыгин, Л.Н. Ерганжиева. Наглядная геометрия. Москва, 1995.
2. Я.И. Перельман. Занимательные задачи и опыты. Домодедово, ВАП, 1994.
3. А.П.Савин. Энциклопедический словарь юного математика. М.:Педагогика,1985.
4. Ф.Ф. Нагибин, Е.С. Канин. Математическая шкатулка. М., Просвещение, 1988.
5. А.И. Маркушевич. Замечательные кривые. Москва, 1952.

А.Б.Амангелді

ШҚО білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Жетекшісі – К.Е.Оспанова, математика пәнінің мұғалімі

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІНЕ ӘСЕРІ

Ұлы ғалым, философ Әбу Насыр Әл-Фараби: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек, тәрбиесіз берілген білім-адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне қауіп әкеледі» – деген екен. Сонымен баланың өмірге қадам басардағы алғашқы қимыл-әрекеті ойын арқылы байқалады, сондықтан оның мәні ерекше. Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев «Ойын ойнап, ән салмай, әсер бала бола ма?» – деп айтқандай баланың өмірінде ойын ерекше орын алады.

Ойын баланың барлық қабілетінің дамуына, айналасындағы дүние жайлы түсініктерінің кеңейуіне көмектеседі. Ойын баланың даму құралы, таным көзі, білімділік, тәрбиелік, дамытушылық мәнге ие бола отырып, адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Ойынды әрбір адам ойнап өседі, ойынды көп ойнаған адамның дүниетанымы кең, жаны таза, жүрегі нәзік, нағыз сезімтал тұлға болмақ. Ал кей балалар ойында шынайы өмірді бейнелесе, кей балалар ішкі сезімін білдіреді.

Осы ойымызға сай алдымызға келесі мақсат қойдық: тоғызқұмалақ ойынының шығу тарихы, ережесі және оқушының математикалық ойлау қабілетіне әсері мен ерекшелігін талдап, зерттеп, анықтау.

Бұл мақсатқа жету барысында мына міндеттерді шештік: қажетті материалдар жинастыру; тоғызқұмалақ ойынының пайдасын анықтап, насихаттау; ойынның логикалық ойлау қабілетіне әсерін зерттеу. Өз зерттеуіміздің барысында өз бетімен іздеу, мағұлмат алу, жинақтау, салыстыру, талдау әдістері қолданылды.

Еліміздің көркейіп, ұлтымыздың салт-дәстүрлері қайта жаңғырып жатқанда, ұлттық мұра дастандарымызды кейінгі ұрпаққа насихаттау. Қазақ өмірінің тереңінен суарылған талай дәстүрі

мен мәдени қазынасы халқымыздың саналы ғұмырында сақталып, ертеден бүгінге жетті. Қазір сол көмескіленіп қалған дүниемізді қайта жаңғыртып, келешек ұрпақтың алдында таныстыру. Тоғызқұмалақ ойыны баланың математикалық ойлау қабілетіне тікелей байланысты сонымен бірге логикалық ойлау қабілетінің дамуына әсер беретіндігін насихаттау.

Қазақстан ұлттық ойындары ерлікті, өжеттікті, батылдықты, шапшаңдықты сонымен қатар мінез-құлықтық ерекшеліктерімен бірге күш-молдығын, білек-күшін, дененің сомданып шығуын қажет етеді. Сонымен бірге бұл ойындар әділдік пен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделген.

Ұлттық ойындардың тәрбиесі барысында қимыл – қозғалыс пен жаттығулар – жас жеткіншекті батылдыققа баптап, сымбатты етіп сомдау, ептілікке баулу, сонымен қатар, тазалыққа үйрету, сергек демалу, бой жазу, ой еңбегі барысындағы шаршағанын басу, сарп еткен күш – қайратты толықтыра білу. Жан жақты үйлесімді дамыған азамат тәрбиелеудің бір негізі – мектеп қабырғасында ұлттық ойындарды жақсарту, оны халықтық тәрбиемен ұштастыру. Ақыл – ой немесе дене күшін дамытуға бет бұрылды. Бұл қасиеттердің бірінсіз – бірін дамытуға болмайтыны, олардың тығыз байланыста екені ескеріледі.

Біздің мектепте тоғызқұмалақ үйірмесі жұмыс істейді, оған жетекшілік ететін Мамытаев Асет мұғалім. Тоғызқұмалақтан оқушылар мен жас мұғалімдер арасында сайыс ұйымдастырылды. Мектепте оқушылар үзіліс арасында шахмат, шашки, тоғызқұмалақ ойындарын ойнайды. Зерттеу жұмыстарын жүргізуде байқағаным біздің мектептің басым көпшілігі ұлдар болғандықтан үзіліс арасында оқушылардың көңілі бөлініп және оқушылардың мінез – құлқының өзгергендігі, олардың бірқалыпты, тұрақтылықты болуы және бір-бірін құрметтеуі мен сыйлауы кездеседі. Сондай-ақ математикадан көбейту кестесін шала жаттап жүрген оқушыларға пифагордың көбейту таблицасын үйренушілер үшін осы тоғызқұмалақ тақтасы арқылы есептеп, үйренуге де болады.

ҚР-да қазір спорт түрі ретінде тоғызқұмалақ қанатын кеңге жайып, танымал ойын болып дамуда. Өзіміздің төл спортымыз болғандықтан, бүгінде Қазақстан құрамасы әлем бойынша алдыңғы орында тұр. Дегенмен де болашақ жасөспірімдерге ұлтымыздың сарқылмас қазынасы тоғызқұмалақ ойынын насихаттап, жұртшылыққа таныстыру біздің басты міндетіміз деп білеміз.

С.С. Сальников

КГКП «Электротехнический колледж» г. Семей
Руководители – Г.Т. Саметова, Ж.Б.Шаяхметова

ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ И БЕЗОПАСНОСТЬ АСУ ТЭЦ Г. СЕМЕЙ

Автоматизация производства – процесс в развитии машинного производства, при котором функции управления и контроля, ранее выполняемые человеком, передаются приборам и автоматическим устройствам.

Основным видом продукции предприятия ТЭЦ в городе Семей, являются тепловая энергия и электрическая энергия. Теплоносителями тепловой энергии являются пар и горячая вода. Потребители пара – промышленные предприятия, горячая вода используется для обеспечения отопления и горячего водоснабжения населения.

Автоматические защитные устройства, обслуживающие тепловую часть электрической станции, называются тепловыми защитами. Наличие действующих тепловых защит служит существенным фактором повышения надежности паровых котлов, турбин и вспомогательного оборудования и служит дополнительным источником повышения производительного труда в технологических цехах ТЭЦ за счет расширения зоны обслуживания.

Автоматизированы следующие тракты котлоагрегата:

- пароводяной тракт;
- пылегазовоздушный тракт;
- тракт подачи жидкого топлива (мазута);
- тракт пожаротушения

- системы пылеприготовления;
- тракт шлако-золоудаления;
- тракт подачи сжатого воздуха;
- газовый (растопочный) тракт;
- контроль температуры металла.

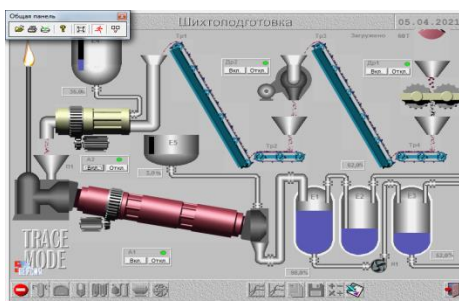

Рисунок 1 – Система, включающая полную диспетчеризацию и дистанционный контроль управления всеми исполнительными механизмами

Данная система (рис. 1) включает полную диспетчеризацию и дистанционный контроль управления всеми исполнительными механизмами, входящими в управление котлоагрегата.

Минимизированы риски ошибки человеческого фактора за счет защитных блокировок и Локальных технологических защит. Структура АСУТП котлоагрегата Е-90-3,9-440

Окружающая среда

Расчеты по определению допустимого объема образования отходов производства и оценка существующего уровня загрязнения окружающей среды для данного предприятия не требуется. Вывоз ТБО производится на основании договора со специализированным предприятием. Контроль об отходах производства не проводился.

Водоотведение производится в городскую канализацию (договор с ГПК «Управление Семгорводоканал»). Сброс в водотоки и водоемы отсутствует. Так как сточные воды сбрасываются канализационные сети, то воздействие на поверхностные и подземные воды не происходит.

Литература

1. Стерман Л.С. Тепловые и атомные электрические станции: Учебник для вузов / Л.С. Стерман, В.М. Лавыгин, С.Г. Тишин. – М.: Энергоатомиздат, 1995. – 416 с.
2. Рыжкин В.Я. Тепловые электрические станции: Учебник для вузов \ Под ред. В.Я. Гиршфельда. – М.: Энергоатомиздат, 2007. – 238 с.
3. Елизаров Д.П. Теплоэнергетические установки электростанций: Учебник для вузов / Д.П. Елизаров. – М.: Энергоиздат, 2002. – 264 с.

С.Н. Дронова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа №11» отдела образования по городу Семей
управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководители – Г.Д. Садвакасова, А.М. Курманова

РЕШЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ С ПОМОЩЬЮ РЕДАКТОРА EXCEL

Актуальность темы работы: Microsoft Excel – одна из самых комплексных и интересных программ в пакете MS Office. Интересна она многочисленными средствами автоматизации работы, оформления документов и богатыми вычислительными возможностями. Спектр возможностей программы практически безграничен: от создания простых таблиц, построения диаграмм и графиков до решения сложных вычислительных задач и моделирования различных процессов. Умение осмысливать, анализировать и применять информацию – крайне важный

навык. Ведь чтобы принимать решения и справляться с проблемами, нужно собрать достоверные данные, оценить их и выбрать наиболее подходящий вариант для конкретной ситуации.

Цель работы: Исследовать возможность моделирования математических задач, при помощи современных компьютерных средств.

Задача:

- 1) Изучить возможности табличного редактора MicrosoftExcel;
- 2) Рассмотреть решение практико-ориентированных задач;
- 3) Подготовить учащихся к сдаче Международной программы по оценке образовательных достижений учащихся (PISA).

Объект работы – табличный редактор MicrosoftExcel.

Предмет исследования– решение математических задач с помощью табличного процессора MicrosoftExcel.

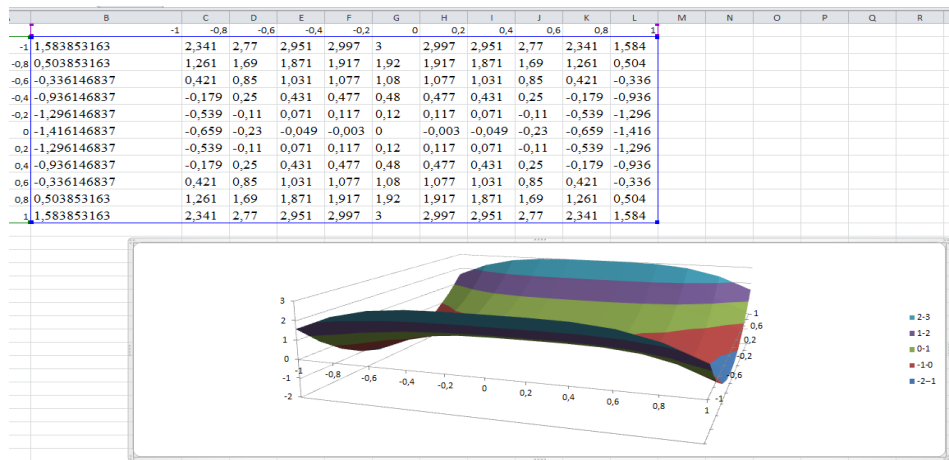
Гипотеза: Пользуясь приемами выполнения простейших расчетов и построения графиков функций в Excel можно находить решение различных математических задач.

Область практического применения результатов: Интеграция табличного процессора MExcel в учебный процесс, на примере решения математических задач.

I Моделирование решения задачи при помощи табличных процессоров

Упражнение 1: Построение поверхности.

$$z = 3x^2 - 2 \sin^2(y)y^2 \quad x, y \in [-1; 1]$$

Программа MicrosoftExcel – одна из наиболее практически значимых, востребованных. Электронные таблицы не только позволяют автоматизировать расчеты, но и являются эффективным средством моделирования различных вариантов и ситуаций. Меняя значения исходных данных, можно проследить за изменением получаемых результатов и из множества вариантов решения задачи выбрать наиболее подходящий.

Литература

1. Гельман, В.Я. Решение математических задач средствами Excel: практикум / В.Я. Гельман. – СПб. : Питер, 2003. – 240с.
2. Лесничая, И.Г. Информатика и информационные технологии: учебное пособие. / И.Г. Лесничая, – М.: Издательство Эксмо, 2007. – 544с.
3. Основы Excel : 2005-2014. Режим доступа: <http://www.on-line-teaching.com/> – 28.03.2015

Ж.Н. Нұрбеков

Семей қ., «Электротехника колледжі» КМҚК
Жетекшісі – Ш.Ә. Шынарбек, арнайы пәндер оқытушысы

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНДАҒЫ ЭЛЕКТР ЖҮЙЕЛЕРІНЕ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДЫ ЕНГІЗУ

Зерттеу мақсаты: Шығыс Қазақстан аумағындағы электр желілер кешеніне, энергетикалық нысандарға цифрлық трансформациялауды жүргізу.

Өзектілігі: Заманауи цифрлы технологияға негізделген цифрлық трансформациялауға басымдық беру. Жүйе электр энергиясымен қамту сапасын арттыруға айтарлықтай әсер етеді. Бұл технологияларды жүзеге асыру электр торабының негізінде Шығыс Қазақстан Облысының интеллектуалды энергожүйесіне сай келетін платформаны құруға мүмкіндік береді.

Кіріспе

Цифрландыру – сәнге айналған үрдіске ілесу емес, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы. Бәсекеге қабілетті болу, өсімді өнім өндіруді арттыру, міне, осы мақсат.

Цифрландырудың маңызын осылай түсіндірді. Ендеше, қоғамның барлық саласын цифрландыру маңызды міндет. Осы тұста, электр энергия саласын цифрландыруға басымдық беріле бастады. Электр энергетикасы саласының нысаналы жай-күйі энергетикалық жүйенің одан әрі зияткерлендіруімен (Smart Grid) сипатталады. Зияткерлік энергетикалық жүйесі орнықты, бейімді, экономикалық тиімді, сенімді және қауіпсіз электрмен жабдықтауды қамтамасыз ету мақсатында өзінің барлық қатысушыларының іс-әрекетін басқару қабілетіне ие болады. Зияткерлік энергетика жүйесін құру және оның тиімді жұмыс істеу міндеті электр энергетикасының барлық қатысушыларын қозғайды: генерациялау, беру, бөлу, өткізу, тұтыну және жүйелік операциялық әрекеті. Осыған байланысты, бірыңғай техникалық саясатқа сәйкес таратушы желілер мен электр станцияларын бір зияткерлік энергетикалық жүйесіне интеграциялау үшін жағдай жасауға мүмкіндік беретін жаңа жабдықтарды қолдана отырып, кешенді жаңғырту жүргізу қажет [1].

Негізгі бөлім

Электр желілік кешенін цифрлық трансформациялау бағдарламасы шеңберінде энергия объектілері, электр қондырғылары туралы ақпаратты **QR-кодтау** бойынша жоба ұсынылады. Бұл қосымшаны смартфонға жүктеп алуға қолайлы. Яғни, қалта телефонындағы Play Маркеттен «QR-код» қосымшасын жүктеп алып қолдануға мүмкіндік бар. QR-коды бар тақтайшалар электр желілеріне, қосалқы станцияларға, қондырғыларға орналастырылады. Техникалық сипаттамалары, қосылу схемалары, өндірістік нұсқаулықтар және өзге де нормативтік құжаттары туралы ақпараттарды бағдарламаға енгіземіз. QR кодтарды құрастыруға арналған онлайн сервистер көптеген түрлері бар. Осы жобада қолданылған негізі бағдарлама mobizon.kz/qr-codes айрықша танымал генераторлардың бірі болып табылады. Бағыттауы – кодтау түрі (мәтін, сілтеме, визит карточкасы немесе sms-хабарлама). Мобильді құрылғымен сканерлеу барысында кіргізілген мәліметтерді мамандандырылған web-порталға сілтеме бойынша өтіп көреміз. Ақпарат алудың жаңа тәсілі бірқатар артықшылықтарға ие. Біріншіден, ол кез-келген электр жүйелерін оңай, тез және дәл анықтауға мүмкіндік береді. Екіншіден, орналастырудың қарапайымдылығымен сипатталады – негізгі деректер әрқашан қолында, кез-келген мобильді құрылғылармен оқылады. Үшіншіден, электр жүйелеріне текеру жұмыстарын жүргізу барысында QR-кодтау өте тиімді. Себебі ұялы байланыс телефонына ақпараттарды сақтауға болады.

Қорытынды

«Шығыс Қазақстан аймақтық энергетикалық компаниясы» АҚ электр энергиясын 0,4–110 кВ тарату желілері арқылы беруді және жаңа тұтынушыларды қосуды қамтамасыз етеді. ШҚО

электржелілік кешенінде қатысу үлесі 90%-дан асады, бұл энергия жүйесінің тұтастығы туралы айтуға және тұтынушыларды электрмен жабдықтаудың сенімділігі мен сапасының қалыпты деңгейін қамтамасыз ететін тиімді цифрлық трансформациялауды жүргізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек.
2. <http://ekrec.kz/ru/about/2015-05-19-09-32-57>.

С.Н. Калинкина

КГУ «Экономический лицей», г. Семей
Руководитель – Т.В. Муршель, учитель информатики

СОЗДАНИЕ ВИРТУАЛЬНОГО ТУРА ПО ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЯМ ГОРОДА СЕМЕЙ

Мы живем в период бурно развивающегося прогресса, цифровизация проникает повсюду. Наше поколение стремительно движется к Четвертой научно-технической революции, но в настоящее время данный вектор направления развития стоит рассматривать под призмой нынешней эпидемиологической обстановки.

В нынешнем году из-за пандемии инфекции COVID-19 многие туристы из других городов и стран не имели возможность приехать в наш город Семей, который прославлен богатейшей культурой и историей. Задавшись вопросом о том, как же можно решить данную проблему при помощи ИКТ мною было принято решение создать виртуальный тур по городу Семей. Безусловно, в настоящее время уже имеются подобные Интернет-ресурсы, в которых размещена информация о достопримечательностях города, но представлена она в одном формате и охват объектов культуры значительно уступает объему представленной проектной работы.

Для реализация данной идеи мною были проведены экспертные интервьюирования с учителями истории, сотрудниками краеведческого музея с целью выбора значимых культурно-исторических объектов города. Кроме того, была проведена поисковая работа среди конструкторов сайтов для выявления программы, которая могла бы обеспечить наибольший функционал действий при просмотре виртуального тура

Подведя итоги анализа, мною были использованы Интернет-службы Google, а именно Google Street View и Google Sites. Данный выбор позволил наполнить структуру сайта разными форматами информации, а именно: пользователям представлена информация о 25 достопримечательностях, представленная в виде исторических справок, статей о различных архитектурных сооружениях; фото- и видеоматериалов; панорам с обзором в 360°; ссылок на официальные сайты некоторых культурно-просветительских организаций.

Результаты научной работы:

- «Виртуальный тур по достопримечательностям города Семей» – <https://clck.ru/TwS35>
- 3D-панорамы: <https://clck.ru/TwS6p>

Таким образом я могу сделать вывод, что мною представленный проект имеет ряд сильных сторон, а именно: сайт адаптирован для просмотра на всех девайсах; есть возможность использования VR-очков при просмотре панорам. Возможности данного проекта обусловлены тем, что его можно постоянно расширять и дополнять, ориентируясь на потребности и запросы аудитории (имеется форма обратной связи).

М. Болатов

Семей қ., «Гуманитарлы-экономикалық колледж» мекемесі
Жетекшісі – А.А. Жумахан, информатика және арнайы пәндер оқытушысы,
жаратылыстану ғылымдарының магистрі

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Ақпараттық технология – қазіргі компьютерлік техника негізінде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, тасымалдау істерін қамтамасыз ететін математикалық, кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны.

АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) – бұл есептеу техникасы құрылғыларын, сондай-ақ телекоммуникация құралдарын қолданып жүзеге асырылатын ақпараттармен өзара әрекеттесу процесстері мен әдістері.

Ақпараттық-коммуникациялық технология – ол ақпараттарды түрлендіруге және өңдеуге бағытталған технология. АКТ әр түрлі механизмдерді, құрылғыларды, алгоритмдерді, мәліметтерді өңдеу тәсілдерін сипаттайтын жалпы ұғым болып табылады.

АКТ-ның негізгі мақсаты – білім алушының қазіргі қоғам сұранысына сай, өзінің өмірлік іс – әрекетінде дербес компьютердің құралдарын қажетті деңгейде пайдаланатын жан – жақты дара тұлға ретінде тәрбиелеу, яғни білім алушыны ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Заманауи АКТ құралдарымен жұмыс істеу:

- ✓ ұқыптылыққа;
- ✓ нақтылыққа;
- ✓ берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына;
- ✓ басты мәселеге назар аудара білуге;
- ✓ өзінің жеке іс - әрекетін дұрыс жоспарлауға; дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді.

АКТ-ның маңызды заманауи құрылғылары:

- ✓ **қажетті бағдарламалық қамтамасыз етумен жабдықталған компьютер;**
- ✓ **ішіне қажетті ақпараттар енгізілген коммуникация құралдары.**

Білім беру жүйесінің ақпараттық ортасы үшін **АКТ-ның негізгі құралы** – ол қажетті жүйелік және қолданбалы бағдарламалық қамтамасыздандырумен, сондай-ақ аспаптық құралдармен жабдықталған дербес компьютер.

Заманауи қоғамда:

- ✓ мәтіндік процессорлар;
- ✓ презентациялар;
- ✓ электрондық кестелер;
- ✓ графикалық пакеттер;
- ✓ органайзерлер;

мәліметтер қоры және т.с.с. әмбебап қолданбалы бағдарламалар мен АКТ құралдары кеңінен қолданылады

Ғаламдық **компьютерлік желі** көмегімен қас-қағым сәтте әлемдегі ақпараттық ресурстарға:

- ✓ электрондық кітапханаларға;
- ✓ файлды сақтау қорларына;
- ✓ мәліметтер қорларына және т.б. жетуге болады.

Желі басқа да кеңінен таралған АКТ-ны қолдану мүмкіндігін береді, оларға жаңалықтар тобы, электрондық пошта, чаттар, тізімдер, таратылымдар жатады.

Телекоммуникациялық желілерде тиімді іздестіруді ұйымдастыру үшін автоматтандырылған **іздестіру бағдарламалары** қолданылады.

Оның мақсаты ғаламтордың әр түрлі ресурстарынан мәліметтерді жинау және қолданушыға оларға жылдам қол жеткізуді ұсыну.

Іздестіру жүйелері құжаттарды, мультимедиялық файлдарды, адамдар мен ұйымдар туралы адрестік ақпараттарды, бағдарламалық қамтамасыз етулерді табуға болады.

АКТ қолдану:

- ✓ оқу, әдістемелік және ғылыми ақпараттарға қол жеткізу;

- ✓ кеңестік көмек беруді жедел ұйымдастыру;
- ✓ ғылыми және зерттеу қызметтерін модельдеу;
- ✓ нақты уақыт режимінде виртуалды сабақтарды (дәрістерді, семинарларды) жүргізу;
- ✓ қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру мүмкіндіктерін береді.

Электрондық оқу басылымы барлық оқытылатын ақпарат көлемін сақтау және беру мүмкіндігін беретін маңызды технология болып табылады.

Оларды желі арқылы және оптикалық тасушылар арқылы таратуға болады.

Электрондық оқу басылымы ақпараттарды графиктік динамикалық түрде ұсыну мүмкіндігін береді.

Әдебиеттер

1. Қараев Ж.А. Оқытуда компьютерлік технологияны пайдалану. ИФМ, 2016 ж.
2. Сарыпбеков Ж.С. Білім беру жүйесіндегі ақпараттандыру инфрақұрылымы. // Қазақстан жоғары мектебі. – 1995. – №1.
3. Сариева К. Жаңа технологияны қолдану жолдары. // Әдістеме. – 2001. №7.
4. Айтмухамбетов А., Боранбаев С. Информационные технологии в управлении учебным процессом. //Высшая школа Казахстана. – 2019 г. – №3.

А.Ә. Максұтханов, Е.Б. Тұрсынмұратов

Семей қ., «Радиотехника және байланыс колледжі» КҚМК
Жетекшісі – Г.К. Конақбаева, жалпыкәсіптік пәндер оқытушысы

АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЫЛҒАЛДАТҚЫШ ҚҰРАЛЫ

*«Біздің жастарымыз ғылым
мен білімге ұмтылып,
елдің болашағын ойлайтын болса,
келешегіміз кемел,
тәуелсіздігіміз баянды болады.»
Н.Назарбаев*

XXI ғ. дамыған, өркениетті заман болса, еліміздің еңсесі биік болып, өзге жұртпен тереземіз тең болу үшін жоғары білімді бойға сіңіруіміз міндет. Әрине, елдің болашағы жастардың қолында болса, елбасы да жастардың білімі үшін бар жағдайды жасап жатқаны анық, сонымен қатар елімізді бәсекеге барынша қабілетті 30 елдің қатарына қосуды басты мақсат еткені белгілі. Сол мақсатты орындау үшін өз мамандығымызды жақсы игеріп техниканың дамыған кезеңінде өз белсенділігімізді көрсетуіміз қажет.

Осындай мақсат алдымызға қоя отырып, біз 3-курс студенттері, оқу жылының басынан өзіміздің теориялық білімімізді тереңдете отырып, «Green start up» деген атаумен құрастырған схемамызды сіздерге ұсынамыз, яғни қазақша мағынасы «Автоматтандырылған ылғалдандыру құралы».

Қазіргі кезде «Ақылды үйлер» функциясының құрамында көптеген қызметтерді смартфон көмегімен автоматты түрде атқарылатынын белгілі.

Ал біздің сіздерге ұсынатын құралда осы ақылды үйдің бір функциясы болып табылады.

Мысалы, сіз ұзақ уақытқа жұмыс бабымен сапарға кеттіңіз, ал үйіңізде өзіңіз ұнататын гүлдер бар сіз келгенше олар қурап қалатыны белгілі. Ал жасыл желекті ылғалданып тұру үшін біздің құралымыздың көмегі өте қажет.

Біздің жасаған құралымыздың құрылымына қарай көшсек, құрал кішігірім мотордан, микроконтроллерден, ылғалдылық сенсордан тұрады.

Жеке-жеке қызметтерін қарастырсақ:

1) Микроконтроллер (microcontroller) – сыртқы құрылғылардың немесе аспаптардың контроллерінде пайдалануға арналған мамандандырылған микропроцессор;

2) Ылғалдылық сенсоры – салыстырмалы ылғалдылықты екі электродтың арасына металл оксидінің жұқа жолағын орналастыру арқылы өлшейді. Металл оксидінің электр сыйымдылығы атмосфераның салыстырмалы ылғалдылығына байланысты өзгереді. Метеорология, сауда және өнеркәсіп негізгі қосымшалар болып табылады. Осы құралдардың көмегімен құрастырылған құрылғының жұмысын практика жүзінде көрсетеміз.

Қорытынды

Үйді автоматтандыру немесе ақылды үй – адамның қатысуынсыз іс-қимыл жасауға және белгілі бір күнделікті міндеттерді шешуге қабілетті үй құрылғыларының жүйесі. Үй автоматтандыру жеке интернет оқиға заттар ретінде қарастырылады, ол онлайн үй құрылғылары арқылы қол жетімділікті қамтиды.

М.А. Аманбаев

КМҚК «Электротехникалық колледж»

ЯРЭҚ-311к, «Ядролық реакторлар және энергетикалық қондырғылар»

Жетекшісі – Т.С.Сұңғатова

БИОГАЗ ҚОНДЫРҒЫЛАРЫ

Мақсаты: энергия тапшылығы байқалған уақытта, бұрыннан пайдаланып келе жатқан көмір, мұнай, табиғи газ сияқты энергия көздерінің сарқылуы немесе қорының азаюы, қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсерінің күн санап артуы ешкімді бей-жай қалдырмайды. Бұл жобаның негізгі мақсаты қоршаған ортаны ластамайтын альтернативті энергия көздерінің, соның ішінде биогаз энергиясының артықшылықтарын көрсету және оны қолданысқа енгізу.

Жаңалығы: экономикалық, экологиялық және энергетикалық жағынан тиімді болып табылатын, биогаз қондырғыларын, энергия тапшылығы байқалатын, мал шаруашылығымен айналысатын ауылдарға (қыстауларға, жайлауларға) орнату.

Биогаз қондырғысы немесе биореактор биогаз өндіреді. Биогаз – қатты және сұйық күйдегі органикалық қалдықтардың метандық ашуы кезінде түзілетін жанғыш газ. Биогаздың негізгі шикізат көзі: ірі қара, жылқы, қой-ешкінің көні және құс саңлақтары болып табылады. Биогаз ағаш өңдеу, тамақ өнеркәсіптерінің қалдықтары ашығанда, ақаба суларда түзіледі. Ол отын есебінде қолданылады. Органикалық қалдықтардың ашып, ыдырау процесі кезінде түзілетін көмірқышқыл газы атмосфераға сіңіп, оның молаюына әсерін тигізеді.

Шикізаттың бұл көзі тегін және таусылмайтын болып табылады. Бір текше метр биогаз 0,4 л керосинге, 1,6 кг көмірге, 5,31 литр газға балама бола алады.

Зерттеулер жүргізу және зерттеу қорытындылары

Дәстүрлі мал шаруашылығымен айналысатын ауылдарға қажетті биореактордың көлемі, сонымен қатар ауылға қажетті биогаз анықталынады.

Үй жануарларының (малдың) санына қарай шикізаттың (көннің) тәуліктік дозасы (мөлшері) анықталады.

Яғни, ШҚО-ның ауылдарында мал санына байланысты құрастырылған биореактордың орташа көлемі 207,2 м³ шамасындағы биогаз реакторын орнатуға болады.

Ауылдағы әр үйдің көлемі шамамен 60 м²-ді құрайды деп есептейік. Бір үйді бір тәулік бойы жарықпен және жылумен қамтамасыз етуге 15 м³ биогаз қажет.

Сонда, бір айда осы электр қондырғыларының барлығын қолданды деп есептесек 7500 теңге электр энергиясына жұмсайды, бірақ кейбір үйлерде тек жарық, газ, теледидар және тоңазытқыш ғана пайдаланылады, оларда мөлшермен 3000-4000 теңге көлемінде шығады. Жалпы ауыл тұрғындарының орташа төлейтін ақысы 5000-5500 теңгедей болады.

Ауданы 60 м² болатын бір үйді жарықпен, жылумен және басқа да қажеттіліктермен қамтамасыз етуге 15 м³ биогаз жеткілікті.

Отын ретінде биогаз: электрқуат, жылу немесе бу өндірісінде, немесе көлік жанармайы ретінде қолданылады. Биогаз қондырғыларын тазалағыш құралы ретінде фермаларда, құс фабрикаларында, спирт зауыттарында, қант зауыттарында, ет комбинаттарында

орналастырылуға болады. Биогаз өндірісі мен қолданысына қатысты көрсеткіштер бойнша өндіріс жағынан дамыған мемлекеттердің арасында жетекші орынды Дания алып отыр.

Әдебиеттер

1. М.В.Голицын, А.М.Голицын, Н.В.Пронина. «Альтернативные энергоносители» Изд. Наука, Москва, 2004 г.
2. Л.М. Четошникова. «Нетрадиционные возобновляемые источники энергии» Издательский центр ЮУрГУ, учебное пособие, 2010 г.
3. Gevorkian P. «Альтернативные источники энергии в проектировании зданий» The McGraw-Hill, 2009г.

А. Болатбеков, А. Ролланұлы

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Семей қаласындағы физика-математика бағыттағы «Назарбаев Зияткерлік мектебі» филиалы
Жетекшілері – А.Н. Андакаева – физика мұғалімі, Р.А. Смагулова – физика мұғалімі
С.М. Анибаев – Шәкәрім атындағы Семей МУ аға ғылыми қызметкері

АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН БИОГАЗ ҚОНДЫРҒЫСЫ

Жобаның мақсаты: ПР110-220 бағдарламалы реле арқылы автоматтандырылған биогаз қондырғысын жинау және экологиялық қосалқы энергия көзін алу.

Жобаның гипотезасы: Биогаз қондырғысында технологиялық режимге сәйкес термофильді режим үшін биореактордағы температураны $50 \pm 1^{\circ} \text{C}$ шегінде ұстап тұру керек, бұл үшін TSP-100 температура сенсоры бар TPM-1 өлшеуіш реттегіші таңдалған. Өлшеуіш-реттегіштің релелік шығысы тікелей қыздыру құрылғысына қосылады.

Зерттеу кезеңдері:

1. Қондырғының қаңқасын құрастыру;
2. Қондырғының негізгі құрамдас бөліктерін орнату (биореактор, сорғы, басқару панелі, аралыстырғыш және ылғалдандырғыш);
3. Негізгі құрылғыларды құбырлыр арқылы жалғастырып, биогаз қондырғысын жинақтау;
4. Сызба бойынша басқару панелінде электр тізбегін құрастыру.

Зерттеудің әдістемесі:

Біздің электр сызбасы бойынша биогаз қондырғысы жұмысының сенімділігін зерттеу және аралық реле арқылы орындалатын механизмдер үшін тіркеу және шығару сигналдарының қосылуын тексеру. Биомасса дайындайтын бак сумен толтырылып, автоматты жұмыс істеу режимі қосылды. Биореакторға енгізу мен шығару процестері зерттелді. Қалтқы датчигінің жұмыс істеу сенімділігі тексеріліп, өлшеуіш-реттегіш биореактордағы су температурасының өзгерісін тіркеді.

Зерттеудің жаңалығы және дербестік дәрежесі:

No4667 Қазақстан Республикасының патентіне (11.02.2020) сәйкес ПЭ46-1 аралық реле арқылы ПР110-220 бағдарламалы реле құрылғы жұмысының электрлі сызбасы жасалынды:

- Аралыстырғыш құрылғының басқару панеліндегі аралық релеге қосылуы;
- Реактордағы биомасса деңгейін реттейтін ДПУ-02 қалтқы датчигін қосу;
- Электр клапандарының биомассаны тіркеу және шығару процестерін бақылау.

Сонымен, бірқатар кешенді жүргізілген жұмыстарымыздың нәтижесінде биоқалдықтарды ашыту, араластыру, биомассаны тиеу және шығару процестері адамның қатысуынсыз автоматты түрде жүзеге асырылатын басқару щиті бар биогаз қондырғысы құрастырылды.

Құрастырылған автоматтандырылған биогаз қондырғысы болашақта органикалық (биологиялық) қалдықтарды ашыту бойынша жасалатын зертханалық жұмыстар мен осы бағыттағы әртүрлі зерттеулер үшін пайдаланылатын болады.

3.А. Серікханова

«М.Әуезов атындағы орта мектеп» КММ, 11 сынып оқушысы
Жетекшісі – Г.М.Мұсатай, физика пәнінің мұғалімі

КҮН – ЖЕР БАЙЛАНЫСТАРЫ

Күн жүйесінің жалғыз жұлдызы – Күн. Күннің айналасында осы жүйенің басқа нысандары: планеталар және олардың серіктері, астероидтар, метеориттер, кометалар және ғарыштық тозақ айналып жүреді. Күн массасы барлық Күн жүйесінің жиынтық массасының 99,866% -ын құрайды. Күн 73% сутектен, 25% гелиден және 2% басқа элементтерден: темір, никель, оттегі, азот, кремний, күкірт, магний, көміртегі, неон, кальций және хромнан тұрады. Күн – әлемдегі өзге миллиондаған жұлдыздар сияқты жұлдыз. Бұл дүмпуден кейін артынан газ бұлттарын қалдырған ескі және үлкен жұлдыздың «туындысы».

Шәкәрім өзінің «Үш анық» атты дүниетанымдық шығармасында: «Нұр дегеніміз жарық» деп анықтаған. «Нұр – жарық» деп анықтағаннан кейін, Шәкәрім өз ойын былайша өрістетеді: Нұр Күннен не оттан шықса да, жан – жағының бәріне күлтеленіп шығады. Нұр бір секундта 300 мың шақырым жүреді. Күннің нұры жерге 8 минут 17 секундта келіп жетеді. Күннен де алыс кейбір планета – жұлдыздың нұры жерге 300 жылда жететіні бар.

Күннің ішінде – үлкен қысыммен жиырылған сутегі атомдары гелийге айналатын ядролық отын бар. Бұл ядролық реакция кезінде орасан мол энергия бөлініп шығады.

Күн туралы таңғажайып фактілерге көңіл бөлейік

- Күн сәулесі бізге дейін 8 минут 20 секундта жетеді.
- Күн диаметрі шамамен 1392000 км. Жердің диаметрінен жүз еседен де артық шамадан асады.
- Күн Айға қарағанда 400 есе алыс.
- Күнге 4,6 миллиард жыл болды деп есептеледі.
- Күн жүйесінің бүкіл материясының 98,8%-ы Күнде шоғырланған.
- Күннің беткі қабатының температурасы 5500⁰С –қа жуық болады.
- Ядроның температурасы ыстығырақ 15 миллион ⁰С - қа жуық болады.

Италия физигі Галилео Галилей, дат астрономы Оле Ромер сияқты ғұлама ғалым жарық жылдамдығын өз заманында дәлелдесе, жерлесіміз Шәкәрім Құдайбердіұлы жарықтың таралуы туралы өз ойын Тау басындағы ой өлеңінде данышпандықпен жеткізе білген.

Күннен неге түсіп тұр мұнша жарық,
Сегіз минут, шерікте жерге барып
Әншейін құр жарқырап тұрып алмай,
Жылылық нұрмен бірге жүр қозғалып.

Осы өлең жолдарын физикалық тұрғыдан дәлелдеу үшін Рымкевич есептер жинағындағы №1005 есепке тоқталайын. Жарық күннен жерге дейін қанша уақытта жетеді? Есептің шарты бойынша уақытты табу үшін күн мен жердің арақашықтығын жарық жылдамдығына бөлеміз яғни, $t=l/c$, мұндағы: $c=300000\text{км/с}$ жарық жылдамдығы. Жерден Күнге дейінгі орташа қашықтық $l=150000000\text{ км}$. Сан мәндерін формулаға қойып есептесек.

Күн сәулесі Жерге $t=l/c=150000000\text{ км}/300000\text{км/с}=500\text{ с}=8,3\text{ мин}$ уақыт ішінде жетеді.

Сонда сегіз минут, үш секундта жарықтың күннен жерге түсетінін көруге болады.

Физиканың заңдары ашылмай тұрып жарық күннен сегіз минут, үш секундта жерге түсетінін өз заманында ойшыл ақын Шәкәрім өз өлең жолдарында дәлелдеген.

Әдебиеттер

1. Физика Н.А.Закирова, Р.Р. Аширов «Арман-ПВ» баспасы. 2020-336 б.
2. Шәкәрім Құдайбердиев шығармалары. /Өлеңдер, дастандар, қара сөздер/, Алматы «Жазушы» 1988
3. Қызықты физика. Ричард Хаммонд. «Алматыкітап баспасы» ЖШС, 2006 ж

А. Темербекова, К. Буксанчук
 ШҚО Ө ББ «Геологиялық барлау колледжі» КМҚК
 Жетекшісі – Ш.А.Касымжанова, химия-биология пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚСТАНДА ГЕЛИЦЕКУЛЬТУРАНЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Африкалық ахатин ұлулары ареалы кеңеюде XVIII ғасырларда Танзания, ал XIX ғасырдың аяғында Индия және Маврикий, XX ғасырдың басында Шри Ланка, Британия елдеріне кең тарала бастаған. Қазіргі уақытта ахатин ұлуларын Қазақстанда көп өсіруде. Ахатин ұлуларының отаны- оңтүстік Африка болып табылады. Африкалық ахатин ұлулары дүниежүзі бойынша тізімге енген 100 инвазионды зиянды жәндіктердің бірі. Оның бірден-бір себебі ұлулар қант қамысы, өсімдіктермен және жеміс-жидектермен қоректенеді.

Сонда бұл жәндікті Қазақстанға әкелудің маңызы неде?

Қазақстанға әкелудің бірден бір себебі: Африка ұлуы «керемет косметолог»- деген атпен ерекшеленуінде. Ол косметолог және жақсы үй жануары бола алады. Бұл алып Африка ұлуы өзінің ерекше құпиясымен әлемге танымал. Жануарларды жақсы көріп, үйінде асырайтындардың сәніне айналған. Африка ұлулары Франция мен Германия елдерінде де косметология саласында ұлулардан жасалған нәрлендіретін кремдер ретінде де қолданылып жүр. Ал Бразилияда олардың сілекейлерінің асқазан ауруына ем және де тыртықтарды оңай жазып шығаратындығына зерттеу жүргізіліп жатыр. Ахатин ұлуын зерттеу 2017-18 жылы дене құрылысының ерекшелігімен танысу, ал 2018-2019 жылы шырышының химиялық құрамын зерттесек, 2019-2020 жылы ұлудың массажаының пайдасы мен крем алу жолдарын зерттеудеміз.

2. Зерттеу бөлімі

2.1. Ахатин ұлуының дене құрылысының ерекшелігі

Қорытынды: Денесі 2 бөліктен тұрады: қатты бақалшақ және жұмсақ- былқылдақ түрінде. Сезім мүшесі мүйізшесі «сыртқа бұрылған мұрын» екендігін бақыладық.

2.2. Ахатин ұлуының сыртқы құрылысы (кесте 1)

Кесте 1

	№1 ахатин ұлуы	№2 ахатин ұлуы
Ахатин ұлуының салмағы	13,5г	10,5г
Ахатин ұлуының бойының ұзындығы	13см	10 см
Ахатин ұлуының қабықша бөлігі саны	6	4

Қорытынды: Ахатин ұлуының салмағы мен бойының ұзындығы сәйкес келеді.

2.3. Ахатин ұлуының жасын анықтау (кесте 2)

Кесте 2

	№1 ахатин ұлуы	№2 ахатин ұлуы
Ахатин ұлуының қабықша бөлігі саны	6	4
Жасы	6 жас	4 жас

Қорытынды: Біз зерттеген ахатин ұлуларының жасы – 4 және 6 жас

2.4. Ахатин ұлуының шырышының адам ағзасына әсері

Шырыштың құрамында А,Е,С дәрумендері бар. А витамині оның тамақтануын қамтамасыз ете отырып, теріні нығайтады; С витамині тері жасушаларында коллаген синтезін қолдайды; Е витамині теріні ылғалдандырады.

Биурет реакциясы Жұмыс барысы: 1 мл зерттелетін ерітіндіге(ұлудың шырышы дистилденген суға ерітілген) 1 мл 30%-тік натрий гидроксидінің ерітіндісін және 1-2 тамшы мыс(II) сульфатының әлсіз ерітіндісін тамызады. Қоспа ашық күлгін түске боялды. Зерттелетін ерітіндіде пептидті топты (-CO-NH-) анықтадық.

Ксантопротеин реакциясы

Жұмыс барысы: 1 мл зерттелетін ерітіндіге абайлап 1 мл конц HNO_3 құяды. Қоспаны сары түс пайда болғанша қыздырады. Суытып, бірнеше тамшы аммиак ерітіндісін қосады. Нәтижесінде құрамында бензол сақинасы бар болса сары түс қызғылт түске айналады. Сынауықта сары түс пайда болмады, құрамында бензол сақинасы бар ақуыздар жоқ.

Цистеин реакциясы Жұмыс барысы: 1 мл зерттелетін ерітіндіге абайлап 1 мл конц KOH қосып, қыздырамыз. Түзілген калий сульфиді ерітіндіге өтеді. Оған қорғасын ацетатын қосамыз. Сынауықтағы қоңыр түс күкірттің бар екендігін көрсетті.

2.ә Шырыш құрамындағы Е дәруменін анықтау

Хроматографиялық жолмен Е дәруменін анықтаудасүзгі қағазға $\text{K}_3\text{Fe}(\text{CN})_6(\text{III})$ зерттелетін ерітіндіге тамызамыз. Ақ фонда сары-қызғылт түсті сақина пайда болады.

2.б Шырыш құрамындағы С дәруменін анықтау Ерітіндіге крахмал қосып, тамшылатып иод қосамыз. Түзілген көк түсті ерітінді С дәрумені бар екендігін көрсетті.

Қорытынды: Ахатин ұлуының шырышының адам ағзасына тигізетін пайдасы өте көп. Шырыш құрамындағы ақуыздарды биурет, ксантопротеин, цистеин реакциялары арқылы анықтадық.

2.5. Ұлулар массажының ағзаға әсері

Ахатиндер қозғалғанда теріні ылғалдандырып, нәрлендіреді, әжімдердің көрінуін азайтады, түрлі тері мәселелерімен күреседі, пилинг ретінде қолданылады. Көптеген косметологтар тиімді құрал-ұлулар массажы туралы айтады. Ол целлюлит пен псориазды емдеуге мүмкіндік береді.

Қорытынды: Заманауи синтетикалық және жасанды өнімдер қаптаған қоғамымызда табиғи , аллергиялық және басқада зиянды әсер бермейтін, өсіруге қолайлы жануарларды пайдалану өте тиімді деп ойлаймын.

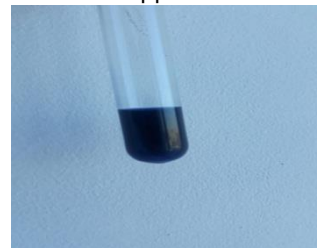

2.6. Ұлудың шырышынан крем алу

1. Шырышты алып, таза ыдысқа қаймақпен араластырып, бетке қолға жағу. 10-15 минуттан соң жылы сумен жуып тастау.

2. Жарты банан мен шырышты араластырып езіп, жарты шәй қасық айран қосып, бетке жағу.

3. 20 мл минералды суды шырышпен араластырып, жарты қасық балды қосып, бетке жағады. 10-15 минуттан соң жылы сумен жуып тастау.

Әдебиеттер

1. Биологический энциклопедический словарь Гл. ред. М. С. Гиляров; Редкол.: А. А. Баев, Г. Г. Винберг, Г. А. Заварзин и др. – М.: Сов. энциклопедия, 1986.
2. Зоология беспозвоночных: Учебник для ун-тов – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1981 – 606 с.
3. Зенкевич Л. А. Беспозвоночные / Л. А. Зенкевич. М.: Просвещение, 1968.
4. Қайымов Қ. Қызықты зоология. Алматы, «Мектеп», 1974.
5. Қайымов Қ. Африка әлемінің айнасы. Алматы, «Қайнар», 1989.
6. Хроков В. Ұлулар әлемі. Алматы, «Қайнар», 1984.
7. Суворова П.И.,. Лечебные свойства Ахатина, «Здоровья» 2007 №12

СЕКЦИЯ № 2: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 2: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

К.В. Зарубина

КГУ "Комплекс Предгорненская средняя школа-детский сад" отдела образования по Глубоковскому району управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководитель – Е.В. Зарубина, учитель географии

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ШКОЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН

*В ком господствуют чувства любви и справедливости, тот – мудрец,
тот – учен. Мы не способны придумать науку, мы можем только
видеть, осязать созданный мир и постигать его гармонию разумом.
Абай. Слова назидания*

Экологическая культура оценивается по отношению личности к природе, а также к материальным и духовным ценностям человечества [1].

На протяжении столетий наши предки прагматично и экономно расходовали ресурсы земли. Поэтому культура современного общества – это культура умеренности, достатка, рациональности [3].

В ее основе – компоненты экологической культуры: чувства по отношению к природе, интерес к природе, мотивы поступков по отношению к природе, экологически оправданное поведение в природе, экологическое мышление и формирование экологических знаний.

Экологическая культура личности формируется через познание законов развития и существования природы, осознания личной ответственности за ее сохранение [1].

Экологическое образование и воспитание в школе осуществляется в рамках научно-исследовательской и эколого-краеведческой деятельности, а также природоохранных мероприятий.

На уроках географии, биологии, химии и во внеурочной деятельности для формирования экологической культуры актуальны экологические уроки, проекты, направленные на изучение и решение региональных экологических проблем; экскурсии. Практические исследования - это изучение степени загрязненности атмосферы по наличию лишайникового покрова, оценка экологического риска территории, опыты по очистке воды, определение ее физико-химических показателей.

Эколого-валеологическое направление формирует культуру здорового образа жизни человека как составляющую часть экологической культуры. Работа над научным проектом "Зависимость работоспособности учащихся от хронологического типа личности" показала, что учет биоритмов позволяет повысить работоспособность и результаты умственного труда. А жизнь в гармонии со своими "внутренними" часами способствует сохранению здоровья и осознанию себя как части природной среды.

На уроках литературы формируются чувства единения с природой и причастности к ее проблемам. В книге И. Зырянова "Верхний Иртыш" автор описывает историю освоения Иртыша, приводит впечатляющие факты: осетры опрокидывали лодки, щук использовали вместо вех на льду. Поражают и масштабы рыбной ловли, хищнической и бесконтрольной, что привело к истощению рыбных запасов. Строительство ГЭС привело к пагубным последствиям: Теплый Иртыш стал Холодным. Сожаление и боль выражает автор о будущем Иртыша:

Иртыш, мой друг, теперь тебя не стало,

Вместо реки – стоячая вода.

Нет берегов среди угрюмых скал.

Неужто ты не возродишься никогда? [2]

Математика напрямую не связана с экологией, но точки соприкосновения у них имеются. При решении экологических задач формируется не только математическая компетентность, но и приобретаются новые экологические знания как компонент экологической культуры.

Таким образом, изменение мировоззрения человека, системы его качеств и ценностей ведет к становлению экологической культуры, что открывает путь к созданию общества, основанного на экологических принципах.

Литература

1. Гиросов Э.В. Природные основы экологической культуры // Экология, культура, образование-Москва, 1989.
2. Зырянов, И. С. Верхний Иртыш. – Новосибирск, 2003.
3. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. – Астана, 2017.

А.Т. Чанышева, М.О. Тұңғышбаева

№11 жалпы орта білім беретін мектебі Семей қаласы
Жетекшілері – А.А.Тусупова, биология пәнінің мұғалімі
А.С.Кудайбергенова, химия пәнінің мұғалімі

ЕРТІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Мақсаты: Жұмыстың мақсаты Ертіс өзенінің болашағына көңіл бөлу арқылы, Ертіс өзенін экологиялық апаттардан сақтау жолдарын айқындау.

Ғылыми жұмыстың өзектілігі: Ғылыми жұмыстың өзектілігі Ертіс өзенінің тазалығы мәні жағынан үлкен орында тұр. Адам мен табиғатқа үлкен мән береді. Ертіс өзен алабының ландшафттарының зиянды заттармен қарқынды ластану, тазарту қондырғылары ескі Серебрян, Өскемен және Семей аймақтарында болса да, өзен алабына негізгі үлкен зиянды Шығыс Қазақстанның апатты жағдайға ұшыраған кезіндегі тау – кен металлургиялық және техникалық өнеркәсіптері әкеледі.

Жұмыстың мақсаты: Ертіс өзенінің болашағына көңіл бөлу.

Ертіс-Солтүстік Мұзды мұхит алабының басты өзені. Оның ұзындығы 4248 км, тек 1700 км-ге жуық бөлігі ғана Қазақстан жері Ертіс деп, Жайсан көліне келіп құяды. Көлден ағып шыққанда өзен Ақ Ертіс немесе Ертіс деп аталады да, Ресей аумағындағы Обь өзеніне барып құяды. Оған Семей мен Өскемен қаласының аралығында көптеген салалар келіп құяды. Бұлардың ішіндегі суы мол әрі ең ірісі – Бұқтырма өзені.

Ертіс өзенінің бойында Бұқтырма сағасынан төменіректе Бұқтырма СЭС-і салынған. Ертіс шатқалында орасан зор бөгет (биіктігі 96 м) салудың нәтижесінде, ағыс бойымен жоғары қарай ұзындығы 600 км-ге созылған су бөгені бар. Бұқтырма бөгенін көлеміне қарай Үлкен Ертіс теңізі деп атауға болады. Бұқтырма бөгенінен төменде, тау аралығындағы тар шатқалда Ертіс өзенінде екінші бөген – Кіші Ертіс жасалған. Ертістің бұл жердегі суын көтеріп тұрған Өскемен СЭС-інің бөгеті. Өскемен мен Семей қалаларының аралығында Шүлбі бөгені орналасқан. Оны Шүлбі СЭС-інің бөгеті бөгеп тұр. Ертіс өзенінің жайылмасында сүтқоректілердің (бұлан, елік, түлкі, саршұнақ, аламан, және т.б.) 55 түрі кездеседі. Құс түрлерінің жалпы саны 200, соның 115-і Павлодар қаласының аумағына жататын жайылмада ұя салады. Ертіс өзені мен жайылма су қоймаларында 20 шақты балық түрі бар. Олардың ішінде бағалылары – бекіре, сүйрік балық, сылан, табан, көксерке, сазан, тұқы және т.б.

Ертіс өзені алабының Шығыс Қазақстан аймағы бойынша тұтасымен улылықтың жоғары деңгейіндегі өзіндік геохимиялық ауытқуы пайда болды. Ертіс өзенінің қойнауы ерекше мемлекеттік қорғауды қажет етеді.

Ертіс өзені- облыстың басты су артериясы және трансшекаралық болуда, өйткені Қытай, Қазақстан, Ресей сияқты үш мемлекеттің аумағынан ағып өтеді. Ертіс өзені экологиялық апатқа ұшырауда. Ертісте-экологиялық апат. Таңғалдыратыны экологиялық апат алдында тұрған өзен тағдырына жоғары жақтан жанашырлық байқалмайды. Оған үкіметтік деңгейде ,

Ертісті сақтап қалу мақсатындағы кезек күттірмейтін шараларды жедел түрде қолға алып, болашақта ұлттық резерват деңгейіне көтеру қажет деп санаймыз.

Жаратушымыздың маңдайымызға берген байлығын орынсыз ысырап ете берудің алдын алып, тұщы су пайдалануға қатаң бақылау орнататын кез жетті. Егер де бұл мәселеге назар аудармасақ, Ертістің су қоймаларында балықтың кейбір түрінің жойылып кету қаупі бар.

Қорыта келгенде, Ертіс өзенінің жағасы, оның экологиялық тазалығы сын көтермейтін жағдайға жетіп отыр. Сол себепті, өз елінің патриоты, табиғат жанашыры ретінде айтарымыз Ертіс жағасының тазалығын қазірден бастап қолға алмаса кеш болады деп есептейміз. Ол үшін эколог мамандар ғана емес, сонымен қатар барша адамдар да жанашырлық танытып өз үлесін қосу керек деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Жатқанбаев Ж.Ж. Экология негіздері. – Алматы, 2003ж.
2. Аймағанбетова Қ. Дүниетану. – Алматы, 2002ж.
3. Табиғат және география журналы
4. Гарапова Ғ.С., Жақанбаева Н.М. География Шың. – Алматы.
5. Айқын журналы 2007ж., қаңтар.
6. Егемен Қазақстан 2005ж., Ертіс өзенінің экологиясы

У.И. Шкатова

КГУ «Новопокровская средняя школа», Бородулихинский район
Руководитель – Л.В.Гербель, учитель географии и химии

СДЕЛАНО В КАЗАХСТАНЕ. ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ТОВАР КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Пандемия коронавирусной инфекции, заставившая столкнуться с кризисом практически весь мир, повлияла на все сферы жизни человека. Не обошел стороной кризис и Казахстан. С какими трудностями столкнулась экономика Казахстана: ограничение передвижения между регионами, сложности с импортом и экспортом продукции в условиях закрытых границ, завозом техники и оборудования. Поэтому вопрос **импортозамещения** для Казахстана и большинства государств стал приоритетным.

«Уже в прошлом году в рамках импортозамещения запущено 48 новых семейных и промышленных молочно-товарных ферм, 3 мясокомбината, 8 птицефабрик мясного направления, 3 объекта по производству рыбы, произведена закладка интенсивных яблочных садов на 1800 га. До 2024 года планируется запустить 19 мясных птицефабрик, 9 мясоперерабатывающих предприятий, 8 проектов по выращиванию товарной рыбы, а также новый сахарный завод в Жамбылской области» [1].

Многие государства сегодня закрывают границы, ограничивают или запрещают экспорт продукции. В связи с этим стало очевидным, что **импортозамещение** – это важное направление и Казахстан должен производить достаточный объем важных продуктов для внутреннего потребления. Итак, мы решили, провести опрос и узнать какие товары отечественного производителя знают жители нашего села. Многие называли следующих производителей: кондитерская фабрика «Рахат», «Баян Сулу», кисломолочная продукция фабрики «Эмиль», «Foodmaster», Айналайн, продукты питания предприятия «Цесна», мясные продукты «Ардагер». К сожалению, наши жители плохо информированы о продукции созданной в Казахстане, поэтому мы решили изучить местных производителей страны и рассказать о них.

Итак, приведем примеры некоторых производителей Казахстана: сеть автозаправочных станций Helios насчитывает 270 заправок в 67 населённых пунктах страны и 12 нефтебаз. Сеть магазинов электронной и бытовой техники «Мечта маркет» имеет 40 магазинов в 18 городах Казахстана. ТОО «Эйкос» больше 20 лет занимается реализацией автомобильных шин на казахстанском рынке. «Saumal» – единственный бренд в своей отрасли, который занимается

импортом кобыльего молока. «ShoesRepublic» отличается своим качеством и оригинальностью продукции. Марка была основана в 2017 году, но это не помешало ей стать одной из самых популярных в стране за столь короткий срок. Сегодня силами компании «Султан Маркетинг» продукция торговой марки «Султан» успешно реализуется во всех регионах Республики Казахстан [2]. И таких предприятий очень много.

Мы решили выделить отечественных производителей ВКО: АО «Каражыра» разрабатывает одноименное угольное месторождение. Ежегодно компания добывает и реализует более 7 млн тонн угля. ТОО «Казцинк» производит более 70% товарной продукции отрасли металлургии. Крупными производителями металлов в области являются «Усть-Каменогорский титано-магниевый комбинат», «Ульбинский металлургический завод», филиал «Восток Казмедь», «Корпораций Казахмыс» [3].

Как мы можем улучшить информированность людей об отечественной продукции. Это – рекламы и широкое освещение. В период пандемии стали развиваться онлайн магазины, создаваться страницы – аккаунты в социальных сетях. В этих страницах ведутся обзоры на товары: указаны их цены, качество товара, состав, а также способы доставки. Это очень удобно для населения. Можно вывести товар на мировой рынок, так в международных интернет-магазинах продается самый разный товар, и продукция казахстанских предпринимателей, будет пользоваться хорошим спросом.

Таким образом мы пришли к выводу: что **импортозамещение** – это естественный процесс развития и экономического роста, преодоления накопленного отставания и повышения конкурентоспособности отечественной продукции. Стоит отметить актуальность импортозамещения, ведь именно эта категория позволит добиться государству устойчивых темпов экономического развития, экономической безопасности и укрепит позиции страны в мировом сообществе.

Литература

1. <https://liter.kz/44959-2/>
2. https://forbes.kz//leader/50_krupneyshih_chastnyih_kompaniy_1546912511/
3. <http://kazexpo.kz/region/promyshlennost-vostochnogo-kazakhstan>

А.А. Козенко

КГУ «Озерская средняя общеобразовательная школа»
«Отдела образования по городу Семей управления образования ВКО»
Руководитель – А.Е. Омарова, учитель географии

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИЗНЕС ИНКУБАТОРОВ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Одним из главных стратегических направлений социально-экономической политики, проводимой Правительством в Республике Казахстан, является развитие малого и среднего бизнеса. Поэтому на современном этапе экономического развития нашего государства все более важную роль играет именно частный бизнес. Поэтому в Казахстане за последние несколько лет со стороны государства и населения возрос интерес к развитию сельского хозяйства. Поэтому для успешной экономики страны нужны грамотные кадры. Перед образованием встала задача: воспитать рачительного хозяина своей земли, умеющего грамотно строить своё будущее, умеющего думать и планировать. Живя в условиях сельской местности важно, чтобы знания, полученные на уроках, применялись на практике в реальной жизни и приобрели практическую значимость. Выращивание и разведение птицы – один из самых распространённых видов деятельности в сельской местности и один из прибыльных даже по той причине, что ничто так стремительно не набирает в весе, как птица.

В соответствии с этим, темой нашего исследования является «Перспективы развития бизнес инкубаторов в сельской местности». Цель проекта – определение положительных перспектив в виде прибыли от использования инкубаторов для разведения птицы. При

исследовании своего личного подсобного хозяйства было выбрано направление в виде гусеводства. Потому что гусиное мясо обладает высокими вкусовыми качествами, пух и перья можно использовать как наполнитель для перин и подушек, а также всем известный гусиный жир, который имеет лечебные свойства.

Таким образом, переходим непосредственно к бизнес-расчету: зимой 2020 года, а именно в январе месяце было куплено 15 гусей женской особи и 5 гусей мужского пола по 5 тыс. тенге за каждого. Также был куплен небольшой бытовой инкубатор на 70 яиц. Итого получается, что 20 гусей по 5 тыс. тенге в сумме выходит 100 тыс. тенге, суммируем сюда также инкубатор стоимостью 50 тыс. тенге. Также необходимо принять во внимание, что данная птица нуждается в рациональном питании, что в свою очередь тоже подразумевает покупку корма для них. Таким образом, чтобы начать свой малый бизнес, нужен первоначальный капитал от 150 до 200 тыс. тенге.

В весенний период каждая гусыня приносит около 50-60 яиц каждая, мы взяли средний показатель – это 55 яиц. Выходит, что от 15 гусынь получается 825 яиц за сезон. При хороших условиях содержания птицы около 80% от всего количества яиц должно появиться гусят – это 660 штук. Анализируя рынок сбыта, выясняем, что цена за 1 гусенка около 2 тыс. тенге. Получается, что за 660 вылупившихся гусят, продав их за данную цену, мы получаем 1 320 тыс. тенге. Вычитаем отсюда затраченный первоначальный капитал и получаем 1 120 тыс. тенге чистого дохода.

И подводя итог, мы делаем вывод, что перспектива развития бизнес инкубатора очень существенна. Это занятие можно превратить в отличный источник дохода, если поискать хороший рынок сбыта. Актуальность выбранной темы определяется отчужденностью современных детей от традиционного уклада сельского жителя. С каждым годом сокращается число молодежи, желающее связать свое будущее с сельским хозяйством. Современные дети часто не знают, как заботиться и ухаживать за домашним хозяйством. Разнообразные компьютерные игры, виртуальные интересы не дают современному ребёнку достаточного времени общения с живой природой.

Подворье, участок земли, ухаживание за животными – не столько место приятного времяпрепровождения, столько здоровый физический труд, бесконечные опыты и эксперименты, и плюс дополнительный доход семейному бюджету, что в свою очередь показывает необходимость в формировании нового поколения хозяев земли, умеющих ухаживать за домашней птицей и выводить её в искусственных условиях.

С.Г. Паршина

КГУ «Школа-лицей города Алтай»

Руководитель – А.В. Фунтова, учитель химии и биологии

РЕШЕНИЕ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ ПРИ ПОМОЩИ ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТ

В прошлом году на уроках биологии мы познакомились с новой темой «Генетика». Эта тема оказалась очень интересная и простая, на первый взгляд. Мне очень понравилось изучать её. Но в итоге я заметила, что другие ученики, как и я сама стали испытывать трудности. В биологии одними из самых трудных считаются генетические задачи. Почти каждая генетическая задача в какой-то мере нестандартна. В связи с чем, решение сопряжено также с временными затратами. К тому же, в решении задач по генетике важно знать: терминологию, условные обозначения, основные требования к оформлению [1].

В связи с этим мы решили разработать интеллект-карты, в которых будут кратко изложены основные тезисы, обозначения и определения данной темы. Это поможет сократить время и понять большой объем нужной информации за короткое время.

Для исследования данной проблемы, нужно было создать интеллект-карты. Для этого необходимо было найти удобное, понятное и, самое главное, бесплатное приложение. Мы сразу же начали искать такие приложения и программы в интернете.

Мы нашли несколько очень качественных и понятных программ, но проблема была в том, что они были платными, и мы не могли с ними работать. Мы нашли программу, которая была очень удобна, понятна и, самое главное, бесплатная. Данная программа называется Miro [2]. В программе есть бесплатная регистрация, понятный интерфейс и множество вариантов разных форматов интеллект-карт.

Далее мы установили эту программу и начали работу с ней. Мы начали переносить свои наброски в данную программу и подбирать формат интеллект-карты. Спустя некоторое время нам удалось создать первую интеллект-карту, которая содержала в себе основные термины и понятия, необходимые в этой теме. Далее мы уже продолжили создание других интеллект-карт, но уже связанных с решением различных задач по теме «Генетика». Далее учащимся было предложено изучение генетических задач с помощью данного пособия. Затем было проведено контрольное тестирование, которое показало, что те учащиеся, которые изучали раздел «Генетика» при помощи сборника интеллект-карт, показали более высокие результаты, чем те учащиеся, которые не использовали этот сборник (рис. 1).

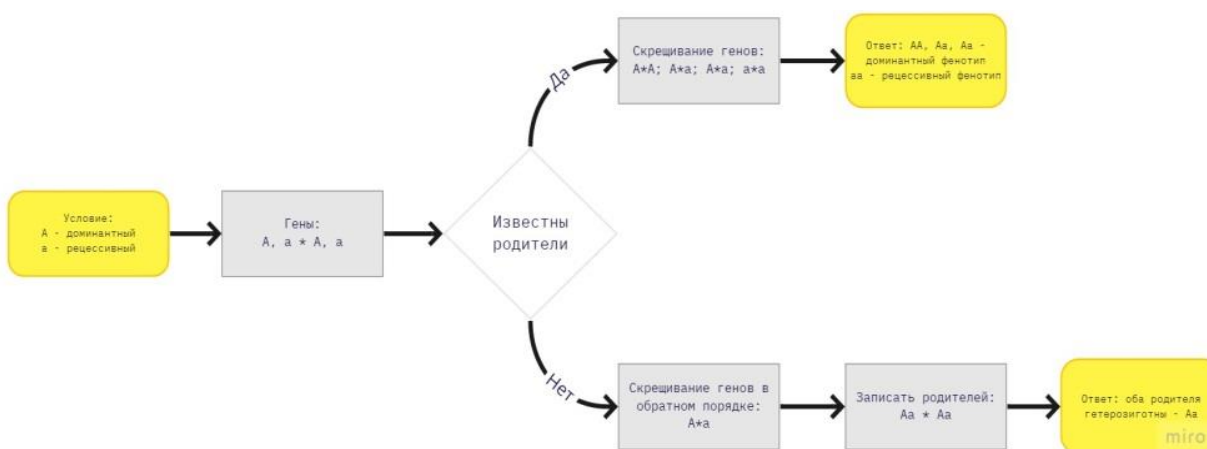

Рисунок 1 – Изучение раздела «Генетика» при помощи сборника интеллект-карт

Таким образом, по исходу экспериментов, был сделан вывод, что данное методическое пособие имеет практическое применение. Его можно использовать, как подготовку к СОР, СОЧ, ведь для этого в книге содержится пробный тест по теоретической и практической части, так и для полноценного освоения темы для учеников, пропустивших данную тему. Также за счёт наличия в данном пособии олимпиадных вопросов и задач данное издание подойдёт для подготовки к олимпиадам.

Мы подтвердили выдвинутую нами гипотезу, использование интеллект-карт поможет повысить уровень усвоения темы «Решение генетических задач».

Литература

1. <https://mektap.kz/0550> – Учебник биологии 10 класс, Естественно-математическое направление 2 часть, Алматы: Мектеп, 2019.
2. <https://miro.com/> – Программа Miro.

А. Малік

«Шығыс Қазақстан технология колледжі»
Жетекшісі – А.Н.Ташметова, химия пәнінің оқытушысы

Д.И. МЕНДЕЛЕЕВ ҚҰРҒАН «ҮЙГЕ» 150 ЖЫЛ

Өзектілігі: Адамзаттың білімінің даму тарихында ұлы жеңістері өте көп. Бірақ солардың ішіндегілерінің тек кей біреулері ғана Д.И.Менделеевтің жасағанымен пара пар келеді. Менделеевтің ғылыми ерлігіне тең келетіндері жоқ. Оның ұлылығын зымырап өтіп жатқан уақыттың өзі де өшіре алмайды. Менделеевтің ашқан заңына, міне жүз жылдан астам уақыт өтті. Осылардың бәрін, тарихымыз қатал да мұқият таңдап сұрыптайды. Керемет, үйреншіктіге айналған мектеп оқулығынан келген Менделеев кестесінің нақтылығы бүгінгі күнге дейін өзекті. Осығанға дейін ашылған заттар, әлемдегі жаңа заң – химиялық элементтердің қасиеттерін дәлелдеді.

Көптеген атақты ғалымдар периодтық заңға негізделе отырып, белгісіз химиялық элементтерді және олардың қасиеттерін болжап және сипаттап берді. Барлық болжанған белгісіз жаңа элементтер қасиеттері мен олардың қосылыстарын, олардың табиғатта өзін-өзі ұстау заңдылықтары – барлығы да белгісіз болған, осылардың барлығы Менделеевтің заңымен дәлелденді.

Зерттеу объектісі: Д.И. Менделеевтің Периодтық жүйесі және Периодтық заңы.

Зерттеу мақсаты: Периодтық заңның және Периодтық кестенің ашылу тарихын зерттеу. Электронды периодтық кестені Delphi бағдарламасында жасау.

Зерттеу мазмұны: Ғылым тарихында осыған ұқсас жетістік болған емес. Табиғаттың жаңа заңы ашылды. Өз алдына шашылып жатқан, бір бірімен мүлде байланысы жоқ химиялық элементтерді, тұрақты біркелкі жинақтахан жүйе болды. Д.И. Менделеев қалдырған ғылыми өсиет, жаңа заңның ашалуында ғана емес, сонымен қатар ғылым алдында ауқымды міндет қойды. Ол элементтер арасында физикалық және химиялық қасиеттерінде де өзара байланыс орнатты.

Орыстың ұлы ғалымы Д.И. Менделеев ашқан периодтық заңы химияның негізі заңдарының біріне жатады. Химиялық элементтерді белгілі бір жүйеге келтіру мәселесімен әр елдің ғалым-химиктері айналысты. Олар қасиеттеріне сәйкес ұқсас элементтерді триадаларға, жеке топтарға бөлумен айналысқан еді. Периодтық жүйені жасауда Д.И. Менделеев көптеген қиыншылықтарға кездесті. Д.И. Менделеев өзі ашқан периодтық заңның объективтік шындықты бейнелейтін табиғат заңы екендігіне кәміл сенді және оған сүйене отырып, әлі де ашылмаған көптеген элементтер бар екенін айтты. 1871 жылы жарияланған мақаласында ол әлі белгісіз үш элементтің қасиеттерін толық сипаттап, оларға арнап кестеден № 21(скандий), №31 (галлий), №32 (германий) орындарды тастады. Бұл үшін элемент 15 жылдың ішінде Д.И. Менделеев болжаған қасиеттері тәжірибе жүзінде анықталған қасиеттермен бірдей болып шықты. Осы элементтердің ашылуы Д.И. Менделеев ашқан периодтық заңды дүние жүзі ғалымдарының мойындауына жағдай жасады.

1. Д.И. Менделеевтің ашқан периодтық заңы мен соған негізделе отырып 1869 жылы жасалған периодтық жүйе химиялық элементтердің алғашқы екпінді ғылыми жіктелуі болып саналады. Соның нәтижесінде азғана химиялық элементтерін, түзілген сан алуан химиялық қосылыстарды бір жүйеге келтіруге және оларды одан ары қарай оқып үйренуге мүмкіндік туды. Периодтық заң химиялық элемент жайындағы барлық білімді қорытындылады, бір жүйеге келтірді.

2. Д.И. Менделеев өзінің ашқан периодтық заңында көптеген элементтердің атомдық массасы дұрыс емес деді және оларды химиялық қасиеттері бойынша өз орындарында орналастырып, теория жүзінде атомдық массасын қайта жөнделді. Ол мысалы, мына 10 элементтің атомдық массасын жөнделді: Бериллий, титан, иттрий, индий, цезий, празеодим, эрбий, торий, уран. Одан кейін көптеген ғалымдар периодтық жүйеге сүйене отырып 20 элементтің атомдық массасын қайта жөнделді.

3. Д.И. Менделеев өз кестесін құрастырғанда ондағы көптеген элементтер әлі ашылмаған еді. Мысалы, қазір 4 – қатарда орналасқан 21-інші скандий элементі ашылмаған еді. Атомдық массасы бойынша Са – ден кейін осы қатарда титан келеді, бірақ оны кальцийден кейін орналастыру мүмкін емес еді. Себебі онда ол III топта орналасқан болар еді. Ал, титан IV валентті және басқа қасиеттері жағынан да III топта емес, IV топта орналасу керек еді. Сондықтан Д. И. Менделеев бір торкөз тастады, яғни кальциймен титан арасында бос орын қалдырды. Сол сияқты 5 – қатарда мырыш пен мышьяк арасында 2 торкөз қалдырылды. Ал, қазір ол торкөздерде гелий мен германий орналасқан. Периодтық жүйедегі тағы да басқа қатарларда бос орындарда қалдырылды. Ол кезде реттік нөмірі 21,31,32,43,61,75,85,87 – элементтер белгісіз еді.

Д.И. Менделеев периодтық жүйеде бос орындар қалдыра отырып, табиғатта осы орындарды толтыратын элементтер болуы тиіс деген пікір айтты және олардың ашылатынына сенді. Сол ашылуға тиіс болған элементтердің қасиеттерін көрші элементтерге қарай периодтық заңға негіздей отырып, алдын ала сипаттап берді. Мысалы, ол алдын ала скандий, галий, германий, т.б. элементтердің қасиеттерін өте дәл анықтап берді. Д.И. Менделеевтің қасиеттерін, орнын алдың ала айтып берген элементтері көп кешікпей ашылды.

Д.И.Менделеевтің өзі Вильям Рамзайды периодтық заңды бекітушілердің бірі деп санады. Ол He,Ne,Ar,Kr,Xe-ды ашты, олардың атомдық массасын анықтады, ол сандар периодтық жүйенің талабына сай келді.

4. Периодтық заң ашылмаған элементтерді іздеудегі жол көрсетуші жұлдыз болды. Ғылымның дамуына байланысты ғалымдар химиялық элементтерді жасанды түрде шығара бастады. Периодтық жүйеге сүйене отырып физиктер атомның ішкі құрылысын ашты, атом молекулалар қасиетінің құрылысына тәуелділігі анықталды. Атом құрылысын оқып үйрену периодтық жүйені терең түсінуге мүмкіндік берді. Элементтердің периодтық жүйедегі орны мен атомдарының құрылысы арасында байланыстың болатындығы анықталды. Қазірдің өзінде де периодтық заң және периодтық жүйе ғылымның терең сырларын түсінуге мүмкіндік береді.

Периодтық заң мен периодтық жүйеде философиялық материализмнің сипаты өз орнын табады, яғни табиғаттың танымдылығы.

Д.И. Менделеевтің Периодтық заңы және элементтердің Периодтық жүйесі қазіргі химияның негізі болып табылады.

Қорытынды

Әлемдік өркениеттің, ғылым мен техниканың қарыштап өсуі, үздіксіз алға жылжуына байланысты химия ғылымының да рөлі барған сайын арта түсуде. Сондықтан ол өзге де ғылым салалармен астасып, адамзат қоғамының дамуына игі әсерін тигізуде.

Ендеше осы заманға ғылыми-техникалық прогрестің көшіне ілесу үшін міндетті түрде химия ғылымынан жан-жақты хабардар болу керек. Химия үздіксіз даму үстіндегі ғылым. Плазмалық, мембраналық, радиациялық технологиялардан бастап, осы заманда конструкциялық материалдаралуға дейінгі, сондай-ақ стереохимия, органикалық элементті қосылыстар химиясы және халық шаруашылығын химияландыру ғылыми-техникалық прогрестің сан алуан саласында кеңінен пайдалануда. Тіпті лазерлік, жартылай өткізгіштік жаңа техникалар жасауда да химияның алатын орны ерекше. Міне, сондықтан химия пәнінен жалпыға білім беретін орта мектеп бағдарамасы бойынша жүйелі, жан-жақты білім алып шығудың маңызы да барған сайын арта түсуде.

НАУЧНЫЙ ВКЛАД Ж.М.КУДЕРИНА В НАУКУ КАЗАХСТАНА В ИЗУЧЕНИИ РАСТЕНИЙ

Материалом для работы послужила книга Ж.Кудерина «Әсімдіктану», где ученица 9 класса Толегенова Каракт из этого учебника рассказала и показала, сравнила научный вклад ученого биолога в науку Казахстана в изучении растений. Работа Ж.Кудерина «Әсімдіктану» и в наше время актуальна, пользуется в растениеводстве, в сельском хозяйстве. Мы перевели раздел «Лист» из учебника Ж.Кудерина «Әсімдіктану» и сравнили с разделом «Листья» в новом учебнике биологии 6 класса. Каракат сделала опыт, показала и доказала, что в лист зеленый, потому что есть хлорофильные зерна. Мы пришли к выводу, что различий почти нет в работе Ж.Кудерина с новым учебником, а есть различия в терминах и названиях. Мы нашли сходство во всем, например:

1. В листья есть хлорофильные зерна и поэтому листья зеленые;
2. Листья растут на солнце, выделяют кислород, а поглощают углекислый газ;
3. Листья делятся на два вида одноплоские (простые) и многоплоские (сложные);
4. Первые лепестки (в учебнике прилистники) когда появляются листья, они завянут,
5. В растениях есть крахмал и без крахмала растение не может существовать.
6. Волоски (в учебнике – устьица) обеспечивают лист воздухом, через поры выходит кислород, а поглощается углекислый газ.
7. Испарение воды листьями, испарение воды осуществляется через устьица.

Выводы: Во всех исследованиях есть сходство, значит Ж. Кудерин правильно и точно написал свою научную работу в то время.

Из этого следует, что научная работа Ж. Кудерина имеет неоценимый вклад и большое значение в науку Казахстана в изучении растений.

Без растения не смогут существовать ни человек, ни животные. Только зеленые растения способны использовать солнечную энергию для образования органического вещества. И только растения вырабатывают кислород, необходимый для всей живой природы. Значит, именно благодаря растениям и существует все живое на планете. Растения – постоянные спутники человека, источник его силы и здоровья. Они очищают воздух от пыли и вредных газов, увлажняют его. Кроме того, растения – это продукты питания, сырье для промышленности и изготовления лекарств, строительный материал и топливо. Растения, как и все живое на Земле, нуждаются в охране. Нельзя бездумно вырубать деревья, разводить костры в лесу и степи, рвать цветы, вытаптывать травы.

Член корреспондент академии наук Казахстана Г.З.Бияшов и доктор биологических наук, профессор А.Алманиязов писали: «Ж.Кудерин один из первых биологов ученых вышедший из казахского народа». Учебник «Растениеводство» первый учебник ботаники изданный на казахском языке.

Научный труд в учебнике ученого биолога Ж.Кудерина «Растениеводство» и по сей день не потеряло своего значения, актуальности, является основным очень важным учебным пособием». Этот труд – настоящее наследие Кудерина оставленный своему поколению.

Опубликованная в Москве 1927 году научная работа учёного, биолога, нашего земляка, автора более 50 научных трудов – Ж.М.Кудерина «Әсімдіктану» имеет особую значимость в науке естествознания. Издание включает в себя 108 картин, которых автор написал собственноручно. Великий ученый Ж.М.Кудерин посвятил всю свою жизнь в развитие народного хозяйства, культуры и науки казахского народа.

Д.Б. Бахытжан, З.К. Шнайдер
Семей Геологиялық барлау колледжінің 1 курс студенттері
Жетекшісі – Ш.А. Касымжанова

БҮГІНГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҚТАҒЫ ЭНЕРГИЯ

1. Бүгінгі энергия көздері

Қазіргі таңда энергияны алудың көптеген тәсілдері бар.Ең басты және негізгі түрлеріне тоқтала кетсем. Ол яғни,көмір,бензин және де табиғи газды жағу арқылы энергия алу деп айтсам да болады.Бұл энергия алудың түрлері Қазақстанда кеңінен қолданылады.Бірақ та біз бұл энергия алу түрлерінің сарқырайтын пайдалы қазбалар мен элементтердің жануы арқылы алынатынын есте сақтауымыз қажет.Яғни оның негізгі құрамы сарқылатын зат болғандықтан ол ерте ме кешпе сарқылып кетеді .Сонымен қатар бұл тәсілдер табиғатқа,қоршаған ортаға бір сөзбен айтқанда экологияға зиян келтіруде.Кейбір түрі аз көлемде келтірсе кейбір түрі шынымен де экологиялық проблемаға айналуға.Енді осы энергияны алу түрлерінің әрбіреуіне тоқталып өтсем.

Бірінші көмір арқылы энергия алуға тоқтаймыз.Біріншіден көмірдің не екенімен танысайық.Көмір – өсімдік қалдықтарынан түзілген жанғыш, қатты шөгінді кен жынысы. Көмір құрамында әр түрлі мөлшерде минералдық қоспалар (50%-дан аспайды) бар, ол басқа шөгінді кен жыныстарының арасында қабаттар түрінде кездеседі. Көмірдің табиғатқа келтіретін зияны

Шахтерлер күн сайын мүгедектікке ұшырау немесе қайтыс болу қаупіне ұшырайды, ал апаттар салдарынан шахталардың жарылуы мен құлауы сирек жағдай емес. Қытайда жыл сайын апаттар мен төтенше жағдайлардың салдарынан тек 4-6 мың шахтер қаза табады. Көмір өндіретін аудандардың маңында тұратын тұрғындар мен тұрғылықты мекендер ауа мен судың ластануынан зардап шегеді. Сол елді мекенде тұратын тұрғындардың өмір сүру ұзақтығы көбінесе орташадан төмен, бірақ жүрек-қан тамырлары, тыныс алу және басқа аурулардың деңгейі, керісінше, жоғары болып келеді.

2. Болашақтағы энергия көздері

Болашақтағы энергия көздеріне күн энергетикасы жатады.Ең алдымен күн энергиясы не екеніне тоқтала кетейік.

Күн энергиясы ол фотондар ағыны болып табылады.Ол сарқылмайтын энергия көзі болып табылады.Сондықтан адамдар күн сәулесін тек климаттық тұрғыдан ғана емес,сонымен қатар энергияның баламалы көзі ретінде де қарастырады.Жалпы анықтамасы осы болып табылады.

Күн энергиясын пайдаланудың артықшылықтары

Жердегі Күн энергиясын пайдаланудың сөзсіз артықшылығы– бұл опцияның экологиялық тазалығы.Мұндай жағдайда қоршаған ортаға әсер нөлге тең болады, ал бұл өз кезегінде бүкіл әлемді шектеулі жер асты байлықтарын үнемі өндіріп алудан гөрі әлдеқайда жарқын болашақпен қамтамасыз етеді.

Т.Т.Кактенова

Семей қ., №36 жалпы орта білім беретін мектеп
Жетекшісі – Л.О. Дюсекина, география пәнінің мұғалімі

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ МӘСЕЛЕСІ

Шығыс Қазақстан туризмді дамыту үшін өте қолайлы аймақтарға жатады, өйткені аймақ ұзақ және жылы жазымен сипатталады (аймақтағы жылы кезеңнің ұзақтығы сәуірден қыркүйекке дейін), су беткейлерінің (көлдердің, өзендердің) болуы, таулы жерлер ормандармен үйлескен көліктік жағдайлармен және инженерлік құралдармен қамтамасыз етілген экскурсиялық объектілер. Мұның бәрі мұнда әртүрлі туристік қызметті ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Ауа, жер асты және жер үсті сулары, жағажайлар, өсімдіктер мен жануарлар әлемі бастапқы күйінде, таза және қорғалған күйінде қалуы керек. Жергілікті ландшафттар мен бағдарларды жергілікті мақсаттар үшін орынды пайдалануды ынталандыру керек.

Қазақстан Республикасында және Шығыс Қазақстанда, әсіресе, жергілікті және шетелдік туристердің еркін қозғалысын қамтамасыз ететін тыныш саяси орта бар.

Туристік ағындарды тарту идеясын жүзеге асыру үшін көпөлшемді және жан-жақты зерттелген және меншікті туристік ресурстар ретінде бағаланған және олардың әлеуеті, туристік индустрия объектілерінің ерекшеліктері мен әлеуеті, халық топтарының демографиялық сипаттамалары, осы ресурстарға деген сұраныстың әлеуетті мүмкіндіктері, туристік ағындар және оларды реттеу, сондай-ақ оларды қамтамасыз ететін саланың дамуы жоспарлаудың қажетті сегменттері. Шетелдік туристерді қабылдауға мүмкіндігі болуы керек жергілікті тұрғындардың проблемалары туралы ұмытпаған жөн.

Аймақтың туристік әлеуеті экономиканың өндірістік емес секторының дамуына тікелей байланысты. Егер аймақтың тарихи мұрасын туристік өнім жасау үшін пайдалану мүмкіндігі болса, кез-келген туристік аймақ қосымша артықшылықтарға ие болады. Шығыс Қазақстан облысының тарихы бай әрі қызықты. Оның дамуы І Петрдің кезінен басталды, бірақ бұған дейін де мал өсірумен айналысқан қазақтардың орыс қоныстары мен көшпелі лагерлері болған.

Бұл аймақты зерттеу үшін көптеген экспедициялар ұйымдастырылды. П.С. Паллас (1771), А.Гумбольдт (1826), П.П. Семенов-Тянь-Шанский (1857), Г.Н. Потанин, К.И. Струве (1863), Н.М. Пржевальский (1870), М.В. Певцов (1876), В.А. Обручев (1911), Н.В. Рерих (1926) және басқалар [2].

Шығыс Қазақстан облысында туризмді дамытудың кейбір проблемаларына тоқталайық. Шығыс Қазақстан облысында туризмді дамытудың маңызды проблемасы - фирмалардың басым көпшілігінің шет елге шығу туризмімен айналысуы, және бұл, ең алдымен, аймақтың капиталының кетуіне әкеледі [1].

Шығыс Қазақстанға шетелдік туристер ағынын көбейту керек, бұл үшін кіру туризмін дамыту үшін туристік агенттіктерді ұйымдастыру қажет, бұл ең алдымен көлік жағдайына, орналастыру орындарына, кадрлармен қамтамасыз етуге байланысты.

Туристердің көпшілігі қызмет көрсету және сенімділік тұрғысынан шетелдік тасымалдаушылардың қызметін артық көреді, бұл отандық тасымалдаушылар орындайтын рейстерде жолаушылар ағынының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, әуе билеттерінің қымбат болуы туристік өнімнің құнын арттырады және сәйкесінше оның халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді [1].

Туристік бизнестің шектеу факторларының бірі – туризм индустриясының материалдық базасының төмен сыйымдылығы. Шетелдік қонақтарға облыс орталықтарында сапасыз туристік өнімді ұсынудың басты себебі – тиісті деңгейдегі қонақүйлердің жетіспеуі, ал қолданыстағы қонақ үй базасының 80 пайызы тозған, кейбір қонақүйлер апатты жағдайда және т.б. банкроттықтың шегі, өйткені олар 60-шы жылдары салынған.

Туризмді дамытудың негізгі мәселелерінің бірі – туристік кадрларды даярлау [3]. Қазіргі уақытта Шығыс Қазақстанда тек бірен-саран жоғары оқу орындары туризм менеджерлерін дайындайды. Туризм индустриясының кадрлармен қамтамасыз етілуі әлі де қанағаттанарлықсыз және оның басты себебі мамандарды даярлау деңгейінің жеткіліксіздігі. Бұл Қазақстанда туристік бизнес дамымағандығына байланысты.

Қорытындылай келе, біз туризмнің маңызды экономикалық функциясы экономикалық және саяси пайда алу үшін территорияның туристік ресурстарын тиімді пайдалану болып табылатындығын және туризмнің мақсаттары осыған бағытталғанын атап өтеміз. Туризм кез-келген аймақтың, территорияның, мемлекеттің экономика мақсаттарына тікелей және жанама түрде қызмет етеді және белсенді қолданылады. Көптеген адамдар үшін бұл аймақ елдің халқы мен әкімшілігі үшін жалғыз тіршілік көзі. Жалпы Шығыс Қазақстан облысында бұл саланы дамытуға қолайлы мүмкіндіктер бар. Сондықтан аймақта, атап айтқанда Шығыс Қазақстанда туризмді дамыту арқылы болашақта халықтың әл-ауқатына үміт артуға болады.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасында туризмді дамыту тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 6 наурыздағы No 333 қаулысы. «Адвокат» электронды базасы. 2004 ж.
2. Ердаuletов С. Р. Основы географии туризма: учебное пособие. – Алматы, 1991 г. – 173 с.
3. Морозов Н. Ф. О проблеме кадров для индустрии туризма. // Образование. – 1998. – №4. – С. 25-27.

ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯ

Президент берген бағыт бағдар

«Біздің елде экологиялық проблемалары жоқ бірде-бір аймақ жоқ. Қоғамда жаңа экологиялық мәдениетті қалыптастыру үшін толық ауқымды экологиялық аудит жүргізу қажет. Жылына 5 миллион тоннадан астам тұрмыстық қатты қалдықтар шығарылады. Елдегі оларды өңдеу үлесі небары 15% құрайды. Бұл жеткіліксіз. Сондықтан бұл бағытта бізге Экология министрлігі тарапынан жүйелі жұмыс қажет. Біз мектепке – балаларға экологиялық білім беру пәнін енгізуіміз керек», – деді Қ.Ж.Тоқаев шілде айындағы үкіметтің кеңейтілген отырысында [1]

Пандемия кезіндегі экологиялық ахуал

Ғалымдар коронавирустық эпидемияның экономикалық процестердің бәсеңдеуіне әкеліп соқтырғанын, нәтижесінде атмосфераға парниктік газдар шығарындыларының азаюын қуана атап өтті. Алайда, қоршаған ортаға жағымды әсер етумен қатар, COVID-19 теріс нәтиже берді: қолданылған медициналық маскалар мен қолғаптар қоршаған ортаны ластайтын жаңа заттарға айналды, оның ішінде әлемдік мұхит та бар.

Пайдаланылған медициналық маскалар мұхитты ластайтын қоқыстың тағы бір түріне айналды. Шындығында, медициналық маска өзінің салмағы аз болғандықтан, өте құбылмалы: оған желдің төмендеуіне және ақыр соңында маскалар мен қолғаптар теңіздерге, содан кейін мұхиттарға қарай жүзеді [2].

Медициналық маска = пластик

Медициналық маскалар көбінесе спунбондтан жасалады – бұл пластик. Қоршаған ортаға енгеннен кейін, уақыт өте келе жел, күн мен тоқтың әсерінен маскалар ұсақ бөлшектерге ыдырайды. Нәтижесінде біз су қоймасының микропластикамен ластануын аламыз, оны судан шығару мүмкін емес. Нәтижесінде бұл пластик теңіздер мен мұхиттардың тұрғындарында, мысалы, шаян тәрізділерде пайда болады, содан кейін олар адамның үстеліне түседі.

Бүгінгі таңда медициналық маскаларды коммуналдық қалдықтармен бірге жою керек, дегенмен маскалар да ластануы мүмкін, сондықтан олар В класындағы медициналық қалдықтарға жатады. Кейбір қалаларда олар қолданыстағы ЖҚҚ жинауға арналған контейнерлерді орната бастайды, бірақ қазір бұл аймақтық үкімет деңгейіндегі бастама айтқан маңызды шешімдер.

Табиғатты медициналық маскамен ластамаудың ең жақсы тәсілі – оны қайта қолдануға болатын шүберек маскасымен ауыстыру. Қолданғаннан кейін оларды қайнату, қарқынды жуу және ыстық үтікпен үтіктеу арқылы дезинфекциялайды - вирусологтар бұл медициналық масканы қолданғанмен бірдей тиімді дейді [3].

Біз табиғат бөлшегіміз

Біз ертеден бастап табиғат берген байлықты пайдаланудамыз, табиғаттың біршама байлығын пайдаланып қана қоймай, оған өз кесіріміз де тиіп жатыр. **Дәл қазір табиғат біздің көмегімізге зәру!** Тым болмаса оны ластамай, аялап, қорғасақ, ол бізге таза ауа, су, жылу, қорек сынды тіршілікке қажетті өнімдермен бізді еркін қаматамасыз ете алады. Сол себепті «Бір тал кессен, он тал ек» ұғымын ұстанайық.

Әдебиеттер

1. 2020ж. 10 Шілдедегі үкіметтің кеңейтілген отырысындағы мемлекет басшысының сөзі;
2. Гринпис жобасының эксперт-сарапшысы Дмитрий Нестеров «Нөл қалдық» баяндамасынан;
3. ЮНКТАД Халықаралық сауда директоры Памела Кок-Гамильтонның есебі.

Н. Шакирова

ШҚО білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Жетекшісі – А.З. Шарипбекова, химия пәнінің мұғалімі

ЕШКІ СҮТІНІҢ ПАЙДАСЫ

Ешкі сүті – жоғары азықтық және биологиялық құндылығы бар ерекше тағам өніміне жатады. Өзінің физикалық-химиялық қасиеттері мен дәміне сай ешкі сүтінің сиыр немесе басқа да ауыл- шаруашылық жануарларының сүтімен салыстырғанда тиімді айырмашылықтары мол. Аңыздарда ешкі сүтінің керемет сиқырлық қасиетін, ауыр науқастардан кейін ағзаға күш беріп, айықтыратын ерекшелігін жыр етеді. Авиценна жерлестеріне кәрі жасқа жеткенде ұрпақ алдында сыйлы тұрпатқа ие болу үшін ешкі сүтін ұдайы пайдалануды ұсынған. Халық медицинасы ешкі сүтіне әлсірегендер мен азықтық аллергиясы бар балаларға қолданатын өнім ретінде ерекше маңыз береді. Ешкі туберкулезбен, бруцеллезбен, сиыр ауыратын басқа да аурулармен ауырмайды. Ешкі сүтінің сапасы сиыр сүтінен гөрі анағұрлым жоғары, біртекті, құрамында нәруызсыз азот жоқ. Оның нәруыздары аса сапалы, басқа азықтарға қарағанда тиаминге бай. Ал тиамин – «В» тобы дәрумендері арасындағы маңызды дәрумен, өмірдің әр кезеңінде пластикалық және энергиялық алмасуға қатысады. Швейцарияның таулық шипажайларында туберкулез, анемия мен рахит ауруына шалдыққандарды әу бастан-ақ ешкі сүтімен емдеген. АҚШ мамандарының пікірінше, ешкі сүті сиыр сүтіне қарағанда адамның физиологиялық қа-жеттіліктерін оңтайлы қанағаттандырады. Олардың деректеріне сай, сиыр сүтіне аллергиясы бар адамдардың көпшілігі ешкі сүтін жеңіл көтереді. Бұл пікірді итальяндық медицина қызметкерлері жоққа шығаруда. Олардың зерттеулері керісінше нәтиже берген: сиыр сүтін көтере алмайтын балалар ешкі сүтін де бірдей әсермен қабылдаған. Канадалық дәрігерлердің айтуынша, ешкі сүті тері мен буын ауруына шалдыққан адамдардың денсаулығына жақсы әсер етеді, әрі өт-тас ауруларын емдеуде, балалар эпилепсиясын емдеуде аса пайдалы.

Жалпы, педиатрлар ешкі сүтіне бірауыздан ықылас білдіруде. Балаларды қоректендіруде сиыр сүтіне қарағанда, ешкі сүті жарамды келеді. Әрине, бала үшін ана сүтіне жететін тағам жоқ. Бірақ жасанды немесе аралас қоректендіруде ешкі сүті ана сүтін алмастыру үшін лайықты және 6 айдан асқан балалар үшін қосымша қорек ретінде пайдалануға болады.

Жалпы, ешкі сүтінің ерекше және сиқырлық қасиеттері жайлы пікірлерді салмақтай отырып, мамандар оның бойында бірқатар пайдалы ерекшеліктері бар екенін және сиыр сүтін көтере алмайтын және оның нәруыздарына аллергиясы бар балаларды тамақтандыруда тиімді қолдануға болатынын айтады. Жақында Ресей нарығында ешкі сүті негізінде жасалған, ана сүтін алмастыратын, бейімделген қоспалар пайда болды. Сондықтан ата-аналардың өздерінің сәбилерін ешкі сүтімен қоректендірудің жоғарыда айтылған ерекшеліктерін байқап көруіне мүмкіндіктері бар. Ешкі сүтінен немесе оны қосып ашытқан өнімдердің пайдасы да мол. Швейцарлық сырлардың атағының құпиясы – сиыр сүтіне ешкі сүтін қосып жасауында болса керек. Йогурт секілді танымал өнім ешкі сүтінен шыққан. Профессор Мечников ешкі сүтінен жасалған болгар йогуртынан емдік лактобациллинді бөліп шығарды. Ешкі сүтін ерекше химиялық құрамына сай пайдалы тағам өнімдеріне жатқызуға болады. Халықтың жаппай тұтынатын өнімі ретінде түрлі жас топтары арасында қолданылуымен қатар, ешкі сүтінің түрлі аурулардың алдын алу шараларында да тиімділігін ескерген жөн. Жалпы, ешкінің сүті мен етінің қасиетін түсінген дамыған елдер бұл істі бір ізге қойған. Швейцарияда туберкулез, қан аздық, рахит, буын, тері ауруына шалдыққандарды әу бастан-ақ ешкі сүтімен емдеген. АҚШ секілді дамыған мемлекеттер ешкі сүтін жас нәрестелерге беру үшін арнайы дайындайды. Сондай-ақ ешкі өсіріп, одан тәуір табыс тауып отырған елдердің де қатары көп. Мәселен, әлемде бір миллиардқа жуық ешкі бар болса, оның көбі, яғни 180 миллионы Қытайда екен. Үндістанда – 130, Пәкістанда – 50, Иранда – 30 миллион ешкі бар. Ал Қазақстандағы ешкінің 155 мың 600-і – Ақтөбе облысының еншісінде екен. «Ешкі сүтінде көп кальций (143.0 мг), магний (14.0 мг), фосфор (89.0 мг), марганец (17.0 мкг), мыс (20.0 мкг), А (0.1 мг), В (0.04 мг), С (2.0 мг) және Д

(0.06 мг) дәрумендері, аскорбин қышқылы бар» [1]. Ешкі сүтінің майы адам ағзасында 100 пайыз дерлік сіңіріледі, құрамында лактоза аз болуына сай, лактоза жеткіліксіздігі бар адамдарға ұсынылады. Құрамында аллергия тудырушы альфа-1s-казеин болмауына байланысты азықтық аллергиясы бар адамдарға қолдануға болады. Ешкі сүтін туберкулез, анемия мен рахит, асқазан, жүрек, қан тамырлары және т.б. ауруларды емдеуге пайдаланады. Ешкі сүті сиыр сүтіне қарағанда адамның физиологиялық қажеттіліктерін оңтайлы қанағаттандырады.

Әдебиеттер

1. Барақбаев Б., Сүт және сүт тағамдары. Алматы: Қайнар – 1989.

С.Нуканова

Семей қаласы, №7 мектеп – лицей

Жетекшісі – Н.С.Ермукашева, география пәнінің мұғалімі, магистр

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШӨЛЕЙТТЕНУ ЖӘНЕ ЖЕР БЕДЕРІНІҢ АРИДТІК ПІШІНДЕРІНІҢ ТАРАЛУЫ

Аридты (лат. *aridos* – құрғақ) аймақтардағы рельеф пішіндері негізінен желдің әрекетінен пайда болады. Желдің әрекетіне байланысты геоморфологиялық процестер мен рельеф пішіндерін **эолдық** деп атайды (грек. *ailos* – желдің тәңірі, күдіреті). Эолдық процестердің морфологиялық жағынан білінуі үшін мынадай физикалық – географиялық және геологиялық жағдайлардың белгілі түрде үйлесуі: жауын-шашынның өте аз болуы, қатты желдердің жиі болуы, өсімдіктер жамылғысының мүлдем жоқ болуы, немесе өте сирек кездесуі, тау жыныстарының мейлінше физикалық үгілуі және үгілу заттарының өте ұсақ шаң-тозаң түрінде болуы қажет [1].

Қырқа құмдар (грядовые пески) – ұзындығы бірнеше километр, биіктігі 10 м-ден 30 м-ге дейін жететін желдің тұрақты бағытына қарай жаралған құмды тізбек. Қырқалар Б.А.Федоровичтың (1983) көзқарасы бойынша қырқа құмдар немесе құмдық қырқалар желдің құйын тәрізді таралуынан, құмның жел екпіндерінің жазық бағытта шыр айналып ұшып борауынан қалыптасады. Себебі құйынды жел құм түйіршіктерін төмен жерлерден ұшыртып әкетіп, жоғарыға солардың арасында пайда болған қырқаларға әкеліп үйеді. Сонымен қатар құм басым жерлердің бағытына сәйкес қырқа бойымен ауысып жылжи береді де, оның ұзаруын қамтамасыз етеді.

Құм бедерлерінің мұндай түрлері Орталық Азияда, Сахарада, Аравия елдерінде, Австралияда кең тараған. Қазақстанда Арал маңы, Қызылқұм, Оңтүстік Балқаш, Каспиймаңы жазықтарында және Мойынқұм шөлдерінде ең басты рельеф пішіндерін құрайды.

Жел бағытына көлденең орналасқан пішіндерге **құм шағылдар** (бархандар), **бархан тізбектері** және **параболдық құмды дөңдер** (параболические дюны) жатады.

Бархандар (құм шағылдар) симметриясыз, үстінен қарағанда жарты айға ұқсаған немесе орақ пішіндес жел ескен бағытқа көлденең орналасқан құм бедері. Оның екі жақтағы ұшы жел соққан бағытты көрсетеді. Жел жақ беті жайпақтау 10-15 м, қарсы ық беткейі қысқалау еңкіш – 30-35° дейін жетеді, яғни құмның табиғи құлама бұрышына сәйкес. Екі ұшының арасында жел ұйытқығандықтан ойма шұңқыр пайда болады. Барханның көлемі әр түрлі. Кішкене бархандардың биіктігі 3 м-ден 8 м-ге дейін болады [2].

Шөлейттену үрдісі соңғы жылда Азия, Африка, Оңтүстік және Солтүстік Америка елдерінде, Австралияда, Еуропаның бөліктерінде жүріп жатыр. БҰҰ-ның шөлейттенумен күрес бойынша конвенциясында айтылғандай (1994 ж), “шөлейттену” деген ұғым әр түрлі факторлар әсерінің, климат өзгеруінің және адам әрекетінің нәтижесінде жартылай құрғақтау, құрғақтау және құрғақ субгумидті аудандардағы топырақ деградациясын білдіреді. “Топырақ деградациясы” – бұл күрделі құрамды жыртылатын, суармалы және суарылмайтын дақылдық жерлердің немесе шабындықтардың, ормандар мен орманды учаскелердің жел және су эрозиясы, топырақтың физикалық, биологиялық немесе экономикалық қасиеттерінің төмендеуі,

сонымен бірге табиғи өсімдік жамылғысы ұзақ мерзімге жойылуы нәтижесінде биологиялық және экономикалық өнімділігінің төмендеуін, жойылуын көрсетеді.

Ресми мәліметтер бойынша Қазақстандағы шөлейттену 179,9 миллион гектар немесе жалпы территориямыздың 66 пайызын алып жатыр. Шөлейттенуге және жағымсыз экологиялық өзгерістерге әкеліп соғатын басты себептердің қатарына тың игеру кезінде топырақтың жаппай жыртылуы (оның ішінде жеңіл топырақтар, жыртылуға келмейтіндері де бар), шабындықтардың оталуы, топырақ құрамының бұзылуы, оқтүстік аудандардағы суармалы жерлердің тұздануы, теректі және бұталы өсімдіктердің өртенуі, кесілуі (әсіресе, Шығыс Қазақстан, Семей, Павлодар өңірлері) жатады [3].

Әдебиеттер

1. Бельгибаев М.Е. Глобальное потепление и проблемы опустынивания почв и ландшафтов //Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему: "Устойчивое развитие АПК Республики Казахстан в условиях глобализации: опыт и перспективы." – Семипалатинск, 2007. – С. 13-18.
2. Леонтьев О.К., Рычагов Г.И. Общая геоморфология. – М.: Высшая школа, 1998. – 380 с.
3. Бельгибаев М.Е., Ермукашева Н.С. Қазақстанның аридтік зонасындағы золдық процестердің дамуы. //География в школах и вузах. 2007.№ 5. – 2-7 б.

А. Нурламанова

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» ҚМҚК
Жетекшісі – Д.Б.Музапарова

ҒАЛАМШАРДЫҢ ЛАСТАНУЫ

Қоршаған ортаның ластануы-бұл табиғатқа, қоршаған ортаға зиянды заттармен, қалдықтармен келтірілген залал.

Жүйке жүйесінің аурулары, қатерлі ісік, генетикалық мутация – осының бәрімен адамды күнделікті және алмастырылмайтын серік – пластик қамтамасыз етеді. Бұл тұжырымға халықаралық экологиялық құқық орталығы наурыз айының басында жариялаған пластиктің адам ағзасына әсері туралы алғашқы ірі зерттеу авторлары келді.

Қоқыс мұхиттары. Мұхиттар пластикалық ластанудың негізгі соққысын алады: ағымдардың цикліне байланысты оларда "қоқыс аралдары" пайда болады – екеуі Атлант және Тынық мұхиты (экватордың солтүстігі мен оңтүстігі), біреуі Үнді. Жағдай Тынық мұхитының солтүстігінде басталды: 1980 жылдардың аяғында ғалымдар Калифорния мен Гавайи арасындағы қоқыстың пайда болуын болжады, ал 1997 жылы оны Чарльз Мур ашты.

Өткен жылы экологтар дақтың мөлшерін нақтылады. Ол бұрынғыдан төрт есе көп екені белгілі болды: 1,6 миллион шаршы шақырым, 80 мың тонна пластик. Корольдік құстарды қорғау қоғамында (Ұлыбритания) ағымдардың арқасында пластикалық қалдықтар планетаның ең алыс бұрыштарына жететінін анықтады: Тынық мұхитының Хендерсон аралында 17,5 тонна қоқыс табылды.

Пластикалық өркениет. Жеке мәселе-микропластика. Халықаралық классификацияға сәйкес, ұзындығы 5 мм-ден аз кез-келген пластикалық бөлшек осы санатқа жатады. Минималды өлшем жоқ: Бір нанометрден аз бөлшектер бар (метрдің миллиардтан бір бөлігі).

Пластикалық диета. Адам азық-түлік тізбегінің шыңы ретінде сөзсіз микропластиканың "дозасын" алуға мәжбүр болды. Біз өз қоқысымызды сіңіретініміз туралы алғашқы тәжірибелік дәлел өткен жылдың қазан айында алынды. Вена медициналық университетінің (Австрия) ғалымдары әр түрлі елдерден келген сегіз еріктінің нәжісінің үлгілерін талдады және барлық қажетті дәндерді тапты: әр 10 грамм биоматериал үшін орта есеппен 20 дана.

Пластиктен құтылудың жолдары:

Пластиктің мөлшерін азайту, өнімнің қызмет ету мерзімін арттыру, оны жөндеу және қайта пайдалану мақсатында бұйымдардың конструкцияларын жетілдіру;
Бір рет қолданылатын пластиктің белгілі бір түрлеріне тыйым салу.

Әдебиеттер

1. <https://www.youtube.com/watch?v=b8OmFWACYwM>
2. "Пластик және денсаулық: пластикалық тәуелділіктің нақты бағасы" баяндамасы;
3. orb Media, The Guardian, Science Advances, Plastics Europe баспаларының шет тілдегі мақалалары.

А.М. Қалданова

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«Шынқожа батыр атындағы жалпы білім беретін орта мектебі»
коммуналдық мемлекеттік мекемесінің
9 сынып оқушысы
Жетекші: – А.Т.Кабдолданова химия пәні мұғалімі

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ МЕДИЦИНАСЫНДАҒЫ АС ТҰЗЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Қазіргі таңда ғалымдар ізденіс үстінде, әлемді таңқалдыратын жаңалықтар ашуда. Алайда сондай ұлы ізденістердің арқасында, көз алдымызда тұрған, күнделікті өмірде пайдаланып жүрген заттарды елемейміз. Мысалы: сіріңке, нан, тұз, сабын. Нан мен тұз! осы қасиетті екі сөзде алдымен нан аталғаны әрқайсымызға да түсінікті. Наннан соң неге тұз тұр? Неге қант емес? Ас тұзсыз адамзаттың тіршілігін елестету қиын. Ас құрамында тұз жетімсіз болса, футболістің аяқ балтыры сыздап доп тебе алмас еді. Метрлік қашықтыққа қатысқан желаяқ мәреге жете алмай құлар еді. Тұзды қажетсінуіміз ауа мен суға зарығуымызбен бірдей.

Ас тұзының халық емінде қолданылуы Қазақ медицинасың тарихы ұзақ, аурудан сақтану шараларының мазмұны өте мол. 500 жыл бұрын қазақтың атақты шипагері Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы «Шипагерлік баян» кітабында 728 түрлі дәрілік шөп, 318 түрлі дәрілік жануар, 52 түрлі минералды дәрі, 8 түрлі бағалы дәрі материалы және 4577 рецепт жазып қалдырған. Соның ішінде, ас тұзы кең қолданылатын минералды дәрілерге жатады. Ас тұзы ежелден бері қазақ медицинасындағы дәрі-дәрмектерінің негізі есептеліп, қазақ дәрігерлігінің дамуына өз үлесін қосып келеді. Тұзбен емдеу ежелгі кезінен қолданғандығы тарихтан белгілі. Орта ғасырларға дейінгі найза, қылышпен қанды қасапқа айналған майданнан соң жауынгерлер жарақаттарын тұз балшығына жатып емдеген, осылайша сауыққан деседі. Тұз – қырық аурудың емі. Олардың ең азы мыналар: қышыма (экзема), тамақ ауруы, тіс ауруы, құлақ ауруы. Маса шаққанға: аз мөлшердегі тұзды өсімдік майына не балға араластырып маса шаққан жерге жақса, мазалаған аурудан тез айығады. Жинақталған емдердің көбі тұздың зарарсыздандырғыш қасиетін білдіреді. Қырық күн толғанша сәбиді бір күн сабынды, бір күн тұзды сумен кезек-кезек шомылдырады. Тұзды суға шомылған бала, тұзға піскен бала шымыр болады, өскенде бір жері зақымданса, жарасы тез жазылып кетеді екен. Ас тұзы ежелден минералды дәрілерге жатады. Шипалы қасиеттері: зарарсыздандырғыш, емдік, тазалағыш. Қазіргі заманда химикат дәрілер көбейіп жатыр. Олардың адам ағзасына тигізетін зияны көп. Ас тұзы адам үшін азықтың қайнар көзі. Аурудың алдын алуға емдеу үшін ас тұзының маңызы өте зор. Ас тұзының емдік қасиетіне мән беріп, өз игілігіне қолдана білсе, шипаны алыстан іздемейді. Минералды дәріні пайдалану денсаулықты сақтаумен бірге қазіргі нарықтық заманда отбасылық қаражатты үнемдеуге көмектеседі. Қаншама сырқатқа қарсы қолдануға болатынын да байқадық. Химиялық дәрі-дәрмектен аулақ болып, қолдағы алтынды қадірлей білейік. Өйткені, тұз – табиғат сыйы!

А.В. Маар, А.А. Козловская
КГКП «Геологоразведочный колледж» УО ВКО г. Семей
Руководитель – Г.М. Абикиенева, преподаватель биологии

СНЕЖНЫЙ ПОКРОВ – КАК ИНДИКАТОР ЗАГРЯЗНЕННОСТИ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА Г. СЕМЕЙ

Введение.

Одним из направлений работы химико-экологического кружка, членами которого являемся мы, студенты первого курса, является мониторинг окружающей природной среды. Основным информативным методом экологического мониторинга состояния атмосферного воздуха города в зимний период года является геохимический анализ качества снежного покрова [1]. Снежный покров обладает высокой сорбционной способностью и представляет собой информативный объект при выявлении техногенного загрязнения городской среды [4].

Цель данного исследования – мониторинг химического состава снежного покрова и установление связи между уровнем антропогенного загрязнения городской среды и наличием загрязняющих веществ в снеге на территориях различных функциональных зон г.Семей. Загрязнение атмосферы в городских ландшафтах характеризуется большой пространственно-временной неоднородностью. Она обуславливается рассредоточенным размещением источников выбросов, метеорологической ситуацией, рельефом местности, неоднородностью застройки, являющейся механическим барьером на пути воздушных потоков и способствующей формированию техногенных аномалий [4].

Практическая часть. В период, предшествующий снеготаянию, авторами работы были отобраны 3 пробы снега в различных функциональных зонах г. Семей с разной степенью антропогенного воздействия: промышленная зона – Цементный поселок (левый берег, жилая зона, ТОО «ПК «Цементный завод Семей», ТЭЦ-1), зона рекреации – поселок Мирный (правый берег, частный сектор), фоновая зона – правый берег, санаторий «KARAGAILY» в Сосновом бору.

Отбор проб проводился соответственно требованиям, трубкой из пластмассы. Отбирался верхний слой, дабы предотвратить попадания почвенного грунта в пробу. Далее пробы подписывались и отправлялись в колледж [3, ГОСТ 17.1.5.04-81].

При комнатной температуре пробы снега переходили в жидкую фазу, далее талую воду фильтровали через бумажные фильтры. В фильтрате определяли следующие показатели: катион кальция, хлорид аммония, сульфат-ионы, водородный показатель, катион свинца.

Анализ химического состава снега проводился на следующий день после отбора всех проб на базе учебной химической лаборатории КГКП «Геологоразведочный колледж» города Семей.

С целью выявления степени антропогенного загрязнения различных районов г. Семей провели сравнительный анализ фактического присутствия загрязняющих веществ в атмосферных осадках для исследуемых функциональных территорий, а также проведено их сравнение с фоном.

Результаты анализа некоторых показателей химического состава талой воды указывают на повышенное антропогенное загрязнение снежного покрова в промышленной зоне г. Семей – поселок Цементный.

Об антропогенном загрязнении атмосферы свидетельствует увеличение концентрации катионов Ca^{2+} в атмосферных осадках и соответственно общей жесткости снежных проб, которая варьирует от 0,01 до 1,0 мг/л. Минимальные значения жесткости (менее 0.1 мг/л) отмечается в фоновой зоне (Сосновый бор). Максимальные значения (более 1 мг/л) отмечено в промышленной зоне [2, стр. 38].

Содержание катионов Pb^{2+} в пробах промышленной и рекреационной зон свидетельствует в первую очередь о качестве бензинового топлива, которым заправляются различные виды автотранспорта, а также о степени изношенности этого автотранспорта. В

выхлопных газах двигателей содержатся оксид углерода, углеводороды, оксиды азота, оксиды серы, а также свинец, поскольку до сих пор применяется этилированный бензин [2, стр. 31-32].

Присутствие хлоридов в снеге напрямую связано с интенсивностью применения антигололедных средств для дорожных покрытий в зимний период. В г. Семей для этих целей используется песчано-соляная смесь. Содержание хлорид-ионов в пробах снега варьирует от 3 мг/л (фон) до 20 мг/л. Максимальные концентрации (более 10 мг/л) отмечаются в пробах снега рекреационной и промышленной зон [2].

Содержание сульфат-ионов в талой воде промышленной зоны превышает фоновые показатели более чем в 20 раз (от 5 (фон) до 100 мг/л) [2]. Это можно объяснить загрязненностью воздуха диоксидом серы как вследствие производства цемента на заводе, так и вследствие работы ТЭЦ. В рекреационной зоне находится частный сектор, который граничит с лесной зоной, поэтому там наблюдается незначительное загрязнение 10 мг/л.

Величина рН снежных проб изменяется в интервале от 4 до 7. Пониженные значения рН связаны с увеличением содержания кислотных окислов (NO_2 , SO_2) в городских выбросах в атмосферу [1, стр.3]. Эти вещества выбрасываются в атмосферу автомобильным транспортом, в результате деятельности металлургических предприятий, тепловых электростанций, а в естественных условиях – вулканами.

проба показатель	Промышленная зона	Рекреационная зона	Фоновая зона
катион Ca^{2+}	1 мг/л (помутнела)	1 мг/л (помутнела)	0,01 мг/л (осталась чистой)
катион Pb^{2+}	<20 мг/л (пожелтела)	<20 мг/л (пожелтела)	0,1 мг/л (осталась чистой)
рН	индикатор пожелтел – слабокислая среда	индикатор пожелтел – слабокислая среда	индикатор не окрасился – нейтральная среда
NH_4Cl	20 мг/л (белый осадок)	10 мг/л (помутнела)	3 мг/л (осталась чистой)
анион SO_4^{2-}	100 мг/л (сильная, быстро оседающая муть)	10 мг/л (слабая муть)	5 мг/л (нет мути)

Заключение

Таким образом, исследования химического состава снежного покрова в различных функциональных зонах г. Семей позволяют заключить, что реакция среды (рН) в снеговых водах характеризует интенсивность техногенного пресса на городскую среду, а состав талых вод указывает на характер ее загрязнения в промышленной зоне, а также частично в рекреационной зоне. Фоновая зона выбрана удачно, так как по результатам исследования она является наименее загрязненной. Санаторий находится в сосновом бору, очищение атмосферного воздуха осуществляется хвойными деревьями (сосна обыкновенная). Этот район является наиболее благоприятной средой для отдыха и оздоровления человека. Нами планируется дальнейшее изучение этой темы.

Литература

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-zagryazneniya-atmosfery-g-voronezha-po-himicheskomu-sostavu-snezhnogo-pokrova>
2. https://omgtu.ru/general_information/institutes/petrochemical_institute/department_quot_technology_and_the_physics_of_low_temperatures_cryogenic/HTIB/uchebnoe
3. <https://docs.cntd.ru/document/1200024103?marker=7D20K3>
4. <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/geograph/2013/01/2013-01-21.pdf>

Н.А. Данияров

«Қазтұтынуодағы агробизнес және экономика колледжі» мекемесі
Жетекшісі – Д.С. Әділханова, арнайы пәндер оқытушысы

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫ «АҚШЫҢ» БАЗАРЫНДА САТЫЛАТЫН СҮТ ЖӘНЕ СҮТ ӨНІМДЕРІН ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ САНИТАРИЯЛЫҚ САРАПТАУ

Жұмыстың мақсаты: Семей қаласы «Ақшың» базарында сатылатын сүт және сүт өнімдерінің сапасын және зиянсыздығын қадағалау, әкелінген сүт және сүт өнімдеріне ветеринариялық - санитариялық баға беру.

Жұмыстың негізгі міндеттері:

Мақсатқа жету үшін мынадай талаптарды орындау қажет:

1. Семей қаласы «Ақшың» базарына әкелінген сүттің санитариялық және органолептикалық жағдайын анықтау;
2. Базарға жеткізілген сүттің физика-химиялық көрсеткіштерін анықтау;
3. Сүттің санитариялық-гигиеналық тазалығын және бактериямен ластануын тексеру;
4. Базарға әкелінген сүтті бруцеллез, желінсау ауруларына тексеру;

Семей қаласы «Ақшың» базарының ветеринариялық-санитариялық сараптау зертханасына сатуға әкелінген сүт сынамалары нормативтік талаптарға сәйкес сараптау жүргізіледі.

Органолептикалық зерттеу барысында зерттелген 10 сиыр сүтінің 2-нің иіс және дәмдік ақаулары бар екені анықталды. Бірақ бұл ақаулардың болуын, біз сүт алынған сиырлардың жайылымда пияз, жусан және т.б. ащы дәм беретін шөптерді шектен тыс көп жегенімен түсіндіргендіктен сатуға шектеумен жіберілді.

Зерттелген сынамалардың физико-химиялық көрсеткіштері (тығыздығы, қышқылдығы, майлылығы) нормаға сай болды. Сүттің 10 сынамасының орташа тығыздығы 1,026 -1,030г/см³. Сынамалардың майлылық көрсеткіші 3,1-3,8%. Ал 10 сиыр сүтінің қышқылдығы 16-20°Таралығында болды.

Сүттің тазалығын анықтау нәтижесінде де сатуға жарамды деп танылып шектеусіз жіберілді. Микробиологиялық көрсеткіштерге тексеру барысында барлық сүт сынамалары нормаға сай болды.

Барлық сүт сынамалары желінсауға, бруцеллезге теріс нәтиже берді. Соматикалық торшалар саны мемлекеттік стандарт нормасына сай болды.

СЕКЦИЯ № 3: ГУМАНИТАРЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 3: ГУМАНИТАРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Н.Е. Дауітханова

Семей қ., Новобаженово ауылы, ШҚО ББ Семей қаласы бойынша білім бөлімінің

«А.Ибраев атындағы ЖОББМ» КММ

Жетекшісі – Б.М.Құдайбергенова, тарих пәнінің мұғалімі

МӘҢГІЛІК ЕЛ МҰРАТЫ – ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДА

Шәкәрімнің өмірі мен шығармашылығы – өте күрделі құбылыс. Шәкәрім еңбектері – өмір мен қоғамның қыр-сырын сала-сала етіп мазмұндық баяндауда да, сол мазмұнға философиялық, ғылыми мән беруде де, мазмұн мен бірлігін көркемдік тұрғыда өрнектеуде де көп жүйелі, терең мағыналы туындылар болып табылады. Шәкәрімнің пікірінше, адам өмірінің мәні – адамның рухани өзін-өзі жетілдіруі болып табылады. Адам өмірінің шынайы мәні, оның денесі мен емес, мәңгілік жаны мен байланысты жоғары нәрсе болып табылады. Шәкәрім идеялары бүгінгі таңда Мәңгілік ел идеяларымен ұштасып жатыр. Шәкәрім туындыларында Өзінің атақты «Үш анық» туындысында өмірдің мәні, адамның мақсаты туралы мәселені адам жанының зерттелуімен байланыстырады. 2013 жылдың 14 желтоқсанында Қазақстан Республикасы тәуелсіздігі күніне арналған салтанатты жиында Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Мәңгілік Ел» идеясын тәуелсіздігіміздің тұғыры ретінде айқындады. Ал 2014 жылы болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін бастама – «Мәңгілік Ел» идеясын жариялап, межелеп берді. Мәңгілік елдің 3-ші құндылығы зайырлы қоғам және жоғары руханият. Көпэтносты және көпконфессиялы құрылымы бар мемлекеттің біртұтас мақсатқа жету жолында бірыңғай құндылықтардың Мәңгілік ел ұлттық идеясының төңірегіне топтасқан, біртұтас азаматтық қоғамдастық пен нығаюы. Егер билік, байлық – шектеулі, дене, адам өмірінің уақытша атрибуттары болса, онда білім, еңбек, махаббат, мейірімділік – мәңгілік атрибуттар. Сондықтан шынайы, нағыз адам қайткенде де, бұл дүниеде де, о дүниеде де таза жанның атрибуттарын беретін шынайы өмірге қанағаттануға ұмтылуы тиіс. Мейірбан, адал, арлы адам өзін жер бетінде де, болашақ өмірде де қанағаттанғанын сезінеді, себебі олар ең биік құндылыққа ие. Ал билікті және байлықты көздеген, адамдарды өз мақсаттарына жетуде қыспаққа алып пайдаланған, өз қарсыластарын жойған, адамдар жазаланады. Осыдан адам өмірінің, тіршілігінің мәні, Шәкәрімнің пікірінше, адал болмысқа, шынайы мағынаға ие болу, оған негізделген барлық нәрселерді жүзеге асыру болып табылады. Ал мұның бәрі одан еңбекті, махаббатты, шығармашылық белсенділікті және т. б. талап етеді. Шәкәрімді «Жақсы адам кім? Кімді лайықты адам деп атауға болады?» деген сұрақтар толғандырады. Өзінің болмысына, яғни ақыл-ойына, еңбекқорлығына, әділдігіне, мейірімділігіне сай адам лайықты адам болып табылады. Демек, өзінің мақсатын адам өмірінің мәніне сай іске асыратын адам жақсы адам болып саналады. Шынайы адам – бұл өз ақыл-ойын, білімін дамытқан, адал еңбегімен өмір сүретін, жанашырлық танытатын адам. Шәкәрім осы қасиеттерді жүзеге асыратындарды, сол арқылы өзінің шынайы адамдық мақсатына жететіндерді лайықты жандар деп атап, ал керісінше, ақылсыз, ұры, пайдакүнем, жүрексіз, өзінің шынайы болмысын жүзеге асырудан бас тартқан адамдарды осы атаққа лайықсыз деп санайды. Осылайша, «жақсы өмір үшін адал еңбек, арлы ақыл, шынайы жүрек негіз болуы тиіс». Шәкәрімнің пайымдауынша, адамгершілік адам жанымен ішінара байланысты. Адамгершілік пен ар-ождан, қайырымдылық, абырой, борыш категориялары адам жанының атрибуттары болып табылады. Мейірбан, адал, арлы адам өзін жер бетінде де, болашақ өмірде де қанағаттанғанын сезінеді, себебі олар ең биік құндылыққа «МӘҢГІЛІК ЕЛ» идеясына ие. Әлемдік қауымдастық елдің тұңғыш Президентін этносаралық толеранттылық пен қоғамдықкелісімнің қазақстандық үлгісінің негізін қалаушы ретінде таниды. Жалпыұлттық Мәңгілік ел идеясы, оның шоғырландырушы құндылықтары – азаматтық теңдік, адалдық, зайырлы мемлекет-азаматтық сана-сезімнің іргелі негізі екені күмәнсіз.

Әдебиеттер

1. Мәңгілік ел – ізгі мақсат Ана тілі газеті № 40 – 2015ж.
2. Ел болашағының алтын арқауы Егемен Қазақстан газеті №149 – 2015ж.
3. Мәңгілік Елдің биік мұраттары Егемен Қазақстан газеті 14.05.2016 ж.
4. Шәкәрім Иманым Арыс баспасы, – 2008ж.
5. Тарих. Таным. Тағылым. Егемен Қазақстан газеті № 59 – 2013 ж.
6. Шәкәрім шығармалары құндылық Оқыту-тәрбиелеу технологиясы журналы №2, 2017 ж.
7. Ә. Рақымжанов «Мәңгілік ел» идеясы: кеше, бүгін, ертең» ұжымдық монографиясы, 2020 ж.

Ж.М. Иманбаева

Семей қаласы Ы.Алтынсарин атындағы №37 гимназия
Жетекшісі – Қ.А. Оразалин тарих пәнінің мұғалімі

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қоғамдық сананы қайта түлетудің маңыздылығы туралы атап өтті. Ұлттық сананы сақтау және оны заман талабына бейімдеу мемлекеттің маңызы бар мәселеге айналуға айналады. Өйткені сананы жаңғырту ХХІ ғасырда еліміздің тың серпінмен дамуына жол ашады. Осы орайда ұлы Абайдың қоғамдық қызметінің құндылықтары мен ұрпаққа қалдырған мол мұрасының орны зор деп есептейміз. Ұлы ақынның даналығы, ой – тұжырымдары күллі қазақ халқы үшін қашанда рухани азық екені сөз. Абайтану тарихындағы ұлы ақын өмір жолы, қоғамдық қызметі туралы көптеген зерттеулер болғанымен де, кейінгі жылдары жаңадан архивтік деректердің табылуы осы тақырыпты бүгінгі таңда өзекті зерттеулерінің біріне айналдырып отыр. Ұлы ғұламаның қоғамдық қызметін зерттеп тани отыра, біз әділдік пен ақиқат негізгі ұстанымы болған Абайдың туған халқының жағымсыз, кереғар кейбір мінездерін, ұнамсыз қылықтарын тек әдеби мұрасы, өлең әлемі, ақыл-ойымен ғана емес, ел басқару арқылы түзу жолға салуды мақсат тұтқандығы айқын көреміз. Сонымен қатар ұлы ойшылдың қоғамдық – құқықтық қызметі мен пікірлері тек өз заманының көкейтесті мәселелеріне арналып қоймай, қазіргі күн тәртібінде тұрған өзекті өткір проблемаларға да нақты жауап беретін өміршендігімен құнды [1]. Ұлы Абайдың түсінігінде қоғамдық қызметтегі әділеттілік пен мейірбандық бір – бірімен тығыз байланысты егіз ұғымдар. Қоғамдық қызметте әділеттілікке жүгінген адам ешқашан зорлық – зомбылыққа жол бермейді, мейірбандық борышын ұмытпайды [2]. Бүгін біз Абайдың қазақ болмысын терең бойлай түсінуіне жол ашқан осы ел басқару ісіндегі болыстық және билік қызметі болғандығы жөнінде сенімді айта аламыз. Архив құжаттарының көрсетуіне қарағанда Абай Құнанбаев саналы өмірінің 18 жылын ел басқару ісіне арнап, оның 12 жылында болыс, 6 жылында би болып, ғұмырын әр қилы айтыс – тартысқа толы оқиғалар толқынында өткізген. Сол болыстық қызметке сайланған жылдардан бастап, архив деректері қайраткер Абайды, ағартушы Абайды, демократ Абайды әр қырынан тереңірек таныта түсіп отырды. Әкімшілік қызмет атқару арқылы да өзінің ағартушылық идеясын жүзеге асырып, туған халқының арман – тілегіне пайдасын тигізуді мақсат еткен ақын қоғамдық өмірде қалыптасқан жағымсыз қылықтарды жойып, оларды түзу жолға салуды басты бағыты етеді. Басқару ісінде ақынның өзіндік ұстанымы болған. Ол әділ емес адамдарды билік ісіне, лауазымды орынға, сайлауға жіберуге болмайды деп есептеді және көп оқып, көкейіне түйгені мол адам болуы керектігін талап етті [3]. Абайдың шығармалары мен билік айту кезіндегі шешімдерінің және «Қарамола ережесіндегі» құқықтық нормаларының қазіргі күні де маңызы үлкен. Өйткені, тарихты білмей, оның жетістіктері мен кемшіліктерінің және өткен заманның ұлы тұлғалары мен ойшылдарының саяси-құқықтық ілімдері мен көзқарастарын, ой-пікірлерін бүгінгі күнмен және болашақпен байланыстырмай өркенді, дамыған ел болып қалыптасу мүмкін емес [4].

Жалпы қазақта Қарамола ережесі секілді 40-50-ге жуық ереже қолданылған. Бірақ ішіндегі ең көлемдісі, ең мазмұндысы Қарамола ережесі болған. Қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаев қоғамдық басқару және құқықтық ілім тарихы бойынша арнайы еңбек жазбағанымен, өлеңдері мен қара сөздеріне өзі өмір сүрген дәуірдің тыныс-тіршілігін, қоғамдық өмірін, халықтың мұң-мұқтажы мен басқару орындарының жұмысын арқау етті. Сол уақыттағы жергілікті атқару органдары мен билер қызметін, әлеуметтік теңсіздікті жырлаған Абай әлеуметтік істерге де араласады [5]. Билердің төтенше съезіне жетпіс алты баптан тұратын жаңа заң ережелерін ұсынады және осы билер съезінің төрағасы болып сайланады. Әділдік пен ақиқат негізгі ұстанымы болған Абайдың туған халқының жағымсыз, кереғар кейбір мінездерін, ұнамсыз қылықтарын тек әдеби мұрасы, өлең әлемі, ақыл-ойымен ғана емес, ел басқару арқылы түзу жолға салуды мақсат тұтқандығы айқын.

Әдебиеттер

1. Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ « Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан»
2. Абайдың қара сөздері /<https://zharar.com>
3. Әубәкір Ж.М «Абайдың қоғамдық көзқарастары» Алматы – 2020
4. Әбдіғазиев Б.Б, Жаманов Қ.Ж «Абай Құнанбаевтың қоғам және заман туралы ой-пікірлері». Алматы, 2003 ж.
5. Өзбекұлы С./Абай және адам құқы – Алматы: «Жеті жар»

А.В. Устина

КГУ «Школа-лицей города Алтай»

Научный руководитель – О.Е. Азиковна, учитель истории и обществознания

ЛИКВИДАЦИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ БЕЗГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РАЙОНА АЛТАЙ

Большая часть населения района Алтай является юридически неграмотной. Суды, смутные представления об юридических процессах, справки, иски, документы, хождение по инстанциям вызывает у нашего народа шок, страх и волнение.

Мне, как лицу, заинтересованному этим вопросом, важно сделать шаг на пути к юридической грамотности граждан нашего города.

Цель: ликвидация юридической безграмотности и помощь жителям района Алтай в юридических вопросах.

Задачи:

1. Создание программы юридической грамотности для заинтересованного населения.
2. Бесплатная юридическая консультация лицам, попавшим в трудную ситуацию.

Актуальность:

В современном обществе необходимо быть осведомленным о своих правах и обязанностях, для того, чтобы быть успешным и конкурентно способным гражданином. Актуальность данного исследования заключается в том, чтобы дать населению района Алтай возможность быть юридически грамотными, знать свои права и обязанности и иметь возможность защитить себя в сложных жизненных ситуациях.

Гипотеза: Если воспользоваться курсом ликвидации юридической безграмотности, то можно научиться отстаивать свои права в соответствии с нормативно-правовыми актами Республики Казахстан.

Методы исследования:

- Изучение востребованных вопросов, анкетирование, обзор прессы.
- Подбор информации, изучение законодательных актов.
- Составление календарного плана.
- Привлечение студентов юридических факультетов.

На основе исследования мы составили программы курса, которая включает в себя следующие темы:

№	Дата	Тема
1		Что такое право и как оно влияет на общественные отношения?
2		Как стать собственником?
3		Почему Казахстан провозглашает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством?
4		Как гражданское право регулирует общественные отношения?
5		Как законодательством регулируются условия труда?
6		Какое деяние признается преступлением?
7		Как законодательством защищается семья?
8		Какие общественные отношения регулирует административное право?
9		При каких обстоятельствах заключается и прекращается брак?
10		В чем отличие уголовного права от других отраслей права?

Республика Казахстан на пути к реализации программы Президента «Стратегия – 2050» нуждается в активных гражданах с высоким уровнем правовой компетентности, особенно молодого поколения.

Данная программа предлагает пути решения данных проблем, повышения правового воспитания.

Практический выход из данного проекта: готовая программа бесплатного курса ликвидации юридической безграмотности.

В заключении могу отметить, что гипотеза данного проекта подтверждена. На основе исследования мы создали программу по ликвидации юридической безграмотности населения района Алтай.

Литература

1. Конституция РК.
2. Кодексы Республики Казахстан.
3. Лившиц Р.З. Теория права: учебник. – М.: Издательство «БЕК», 2001
4. <http://www.diplomkaz.kz/yurisprudenciya-i-pravovedenie/>

С.С. Тлеуберлина

Семей қ., №7 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі
Жетекшісі – А.А.Жумагазина, тарих пәнінің мұғалімі

ҰЛЫ ШӘКӘРІМНІҢ ТАРИХҚА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

1905 жылы Шәкерім қажылық сапар шекті. Меккеге барған бұл сапарын пайдаланып, ақын өзінің байырғы арманын жүзеге асырды. Стамбұл, Париж кітапханаларынан туған халқының тарихына байланысты кітаптарды оқыды. Осылай жинаған материалдар негізінде «Түрік, қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі» (1911) кітабын, қисындарын халық мүддесіне түсіндіру мақсатымен «Мұсылмандық шарты» деген еңбек жазды (1911). Бұл тұста ақынның діншілдігі танылады. Ол дін бұзушыларды қатты сынға алады.

Шәкерім Құдайбердіұлы 1917 жылғы революциятаңын жарқын үмітпен қуана қарсы алды. Оған куә – «Бостандық туы жарқырап», «Бостандық таңы атты» деген революцияға арнаған жырлары. Кейде адасып, дос қайсы, дұшпан қайсы екенін айыра алмай қалған кездері де болады. 1918 жылдың басында ол алашордашылардың шақыруымен Семейгекеледі. Жолшыбай «Семейді қызыл алғанын» естіп барады. Бұл 1918 жылдың ақпаны. Алашордашылар Шәкерімді сыртынан сот етіп сайлаған екен, ойында еш нәрсе жоқ ақын көне салады. Бірақ көп ұзамай, сол 1918 жылғы маусымда, Семейді ақтар қайта басып алады. «Оған тағы құл болдық, сатылған малмен пұл болдық» деп, ақтардан көңілі қалған ақын еліне

оралады. Сол жылғы күзде ол тағы да Семейдің құм көшесін таптайды. Осында Орынбордан қашқан Алашорда «үкіметі» көшіп келіп, өз беделін өсірудің бір амалы есебінде акынды қалаға шақыртқан екен.

Кейін Шәкәрім Құдайбердіұлы осы бір аласапыран кезінде аз уақыт болса да адасуы оның былайғы тағдырына ауыр тиді. Ол революционер бола алған жоқ. Ағартушы, демократ өресінде қалып қойды. Сөйтсе де қарт ақын революцияны жарқын жырымен қарсы алды. Алашордадан тез қол үзді. Совет өкіметінің орнауын әділет жолының жеңісі деп білді. Осының бәрі объективті, әділ бағасын алуы тиіс еді. Бірақ оны жеке адамға табынушылықтың қырсығы істетпеді.

Қазақтың түпкі атасының жайын білмек болып, көп уақыттан бері сол туралы естіген, білгенімді жазып алып және әр түрлі жұрттың шежіре кітаптарын оқыдым. Оқыған кітаптарымның мұсылманшасы: «Тәбіри», «Тарих ғу-муми», «Тарих антшар аласлам», Нәжиб Ғасымбектің түрік тарихы, Әбілғазы Баһадүр ханның жазған «Шежіре түрік» және әр түрлі кітаптардан алынған сөздер, орысша кітаптан оқығаным – Радловтың ұйғыр туралы, Аристовтың түрік нәсілі туралы, дүниедегі әр түрлі жұрттың шежірелерінен орысшаға көшірген сөздері, оның ішінде түріктің ең ескі замандағы шежіре кітаптары «Құдатқу білік», «Кошочи-дам» деген кітаптардың сөздері және қытайдың Юән-шау-Ми-ши деген жазушысының сөзі және араб-парсы, рум-европа жазушыларының сөзі және қазақтан жаңылыс айтқан өтірік аталары – бәрі сол кітапта бар.

Шәкәрім шежіресінің құндылығы: аталған еңбекте автор өз еңбегі жайлы, қандай мәліметтер пайдаланғаны, қандай еңбектерге сүйене отырып, жазғандығы туралы мәліметтер беріп өткендігімен; шежіреден бұрынғы жағдай, шежіре басының қайдан бастау алатындығы туралы анық көрсеткендігімен (бұл шежіре кезеңі барлық түрік халықтарына ортақ); қазақтың түп атасының қайдан шыққандығын зерделегендігімен бағалы болып табылады.

Ш.Құдайбердиевтің ақын ғана емес, түрік халықтарының ортақ мұрасы етіп санауға болатын бағалы, құнды еңбектің авторы – шежіреші болғандығына да тоқталып өтеді. Шежіренің екінші синонимдік варианты Жеті Ата ұғымына келеді. Жеті Атасын білу – түркі тілдес халықтардың арасында қазақ халқы үшін міндетті болып табылады.

Шәкәрім шежіресі – талай жылдарға созылған тер төккен еңбектің нәтижесі. Қазақ халқы үшін ғана емес, түбі бір түрік халықтары үшін де баға жетпес қазына болып табылады.

Әдебиеттер

1. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, ISBN 5-7667-2949-9
2. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. – 344 бет. ISBN 9965-822-10-7
3. Ислам. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2010 – ISBN 9965-26-322-1

А.М. Тугельбаева

КГУ «СОШ № 40» г.Семей

Руководитель – А.С. Карибаева, учитель истории

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ НЕМЕЦКОЙ ДИАСПОРЫ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА

Казахстан – полиэтническое государство, где сегодня в дружбе и согласии проживают представители различных национальностей. По данным Ассамблеи народа Казахстана сейчас в стране действует 1338 этнокультурных объединений [1]. Первый Президент РК Н.А. Назарбаев отметил: «В нашей стране любой этнос, крупный или малочисленный, является важной и гармоничной частью казахстанского общества. Его представители получают все возможности удовлетворить свои духовные потребности, сохранить самобытность, реализовать себя, участвуя в строительстве казахстанского государства. Мы все вместе

создали уникальную модель общенационального согласия, которая легла в основу нашей государственности» [2].

Одной из первых диаспор, появившихся на территории Восточного Казахстана, стала немецкая диаспора. Диаспора была образована в результате миграций. В этой связи прослеживаются два основных потока немецкого населения:

1) Немцы, прибывшие на территорию Восточного Казахстана на добровольных началах (конец XIX – нач. 1930 г.);

2) Немцы, насильственно высланные в Восточный Казахстан в результате массовых депортаций советских немцев из Поволжья, Кавказа, Украины и других мест их компактного проживания (1930-1945 гг.).

Анализ материалов архивов области позволил хронологически обозначить основные этапы формирования и развития немецкой диаспоры Восточного Казахстана. Переселенцы-колонисты, прибывшие в регион из российских губерний, т.е. немцы российского происхождения составили основу первых мигрантов. Немецкая диаспора Восточного Казахстана по результатам последней переписи насчитывала 32141 человек, в том числе по Семипалатинскому региону – 17231 человек [3].

Неоценимый вклад в социально-экономическое и культурное развитие Казахстана внесли немцы-ученые, деятели культуры и искусства. Культурное развитие немцев Восточного Казахстана в Советский период было противоречивым. Так, если в начале установления Советской власти наблюдался некоторый подъем культуры, то в период режима спецпоселения – кризис, только лишь в 1980-е гг. происходит возрождение культуры немцев.

В 1990-е гг., в связи с демократизацией общественных процессов в республике были заложены основные принципы этнокультурной политики, нацеленной на формирование казахстанского патриотизма, поддержание полиэтничного состава населения республики, межнациональной толерантности и согласия, диаспоры получили возможность на институциональной и законодательной базе развивать и передавать культуру, язык и традиции своего народа. В этом отношении большая заслуга принадлежит основанной в 1995 г. по инициативе Первого Президента РК Н.Назарбаева Ассамблеи народа Казахстана, а также региональным отделениям общественных объединений немцев «Wiedergeburt» (Возрождение), который стал одним из самых святых мест для духовных и культурных взаимоотношений немцев. Основная цель немецкого центра в Семей – сохранение и возрождение исторического и культурного наследия, обычаев, традиций, немецкого языка, воспитание и поддержка молодежи, социальная поддержка трудармейцев, репрессированных и малообеспеченных граждан, а также развитие сотрудничества с немецкоязычными странами. В настоящее время Ассоциация немцев Казахстана является своеобразным мостом между Федеративной Германской Республикой и нашим государством. Ассоциация была признана, как самая организованная, стабильная и реальная структура, которая вносит свой вклад в развитие культуры, братских отношений, сотрудничества двух стран.

В Казахстане с 2016 года 1 марта по инициативе Первого Президента РК Н.А. Назарбаева отмечается День благодарности, посвященный насильственному переселению репрессированных народов на территорию Казахстана и доброжелательному приему, оказанному им казахами в трудные военные и послевоенные годы.

Для большинства немцев казахская земля стала вторым домом, где они нашли теплый прием. Этим немецкий народ обязан радушию, доброжелательности и состраданию казахского народа.

Литература

1. Официальный сайт Ассамблеи народа Казахстана // <http://assambly.kz/ru/>
2. Из выступления Президента РК Н.А. Назарбаева на XIV сессии Ассамблеи народа Казахстана г. Астана, 23 октября 2008 г.
3. Мамырбеков А.М. Шығыс Қазақстандағы неміс және поляк диаспораларының тарихы (XXғ.) – Семей, 2012. – 141 б.

А.А. Кияницы

КГКП «Геологоразведочный колледж» г.Семей
Руководитель – Б.Ш. Жумадилов, преподаватель общественных дисциплин.

РАЗВИТИЕ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА СЕМЕЙСКОГО РЕГИОНА, КАК ОТРАСЛИ ПРОИЗВОДСТВА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Целью данной работы является определение перспектив развития и процветания лесного хозяйства в ближайшем будущем. А так же краткий экскурс в историю создания и сохранения лесов Прииртышья.

Оберегая, лес мы должны помнить, что живем в стране с низкой лесистостью, эта проблема является актуальной и требует четкого планомерного решения.

Например, чтобы вырастить сосну высотой 1.5-2 метра требуется около 10-15 лет. По статистике на 2012 год 1 января леса составляют 4,5% территории нашей страны.

Одними из важнейших функций леса являются: климаторегулирующая, почвозащитная, помимо этого лес влияет на биосферу, защищает от пылевых бурь.

На протяжении многих лет лес уничтожался на десятки тысяч гектаров. Большое количество пожаров, отсутствие мер профилактики по восстановлению леса, все это привело к значительному сокращению лесной площади.

Пожары в лесах Семейского региона происходят, как по людской неосторожности, так и из-за резкой смены температур, что приводит к возгоранию сухой травы и деревьев.

Первое письменное упоминание о пожарах в наших лесах относится к 1791 году. В домовых летописях Андреева написано: "...июня 25 число продолжались в бору великие пожары.."

И сегодня эта проблема остается актуальной, руководство «Семей Орманы» системно старается решать этот вопрос.

Если заглянуть в историю, то начало освоения ленточных боров было положено Демидовым в 1735 году. С этого времени лесничество пережило множество событий связанных с перестройкой страны, периоды до революции и после. Но значительнее всего на них сказался период распада СССР. Его последствия не могли не сказаться на функционировании лесных хозяйств, но не смотря на все тяготы основной костяк специалистов был сохранен и преумножен. Было создано множество новых филиалов.

В 2003 году было организовано учреждение, работа которого основывалась на защите и восстановлении лесных угодий. Данному учреждению был дан статус особо охраняемой территории и дано название «ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРИРОДНЫЙ КОМПЛЕКС РЕЗЕРВАТ «СЕМЕЙ ОРМАНЫ».

В наше время все с ужасом вспоминают пожары, которые в течение длительного времени наносили урон экологии региона.

В ходе беседы со специалистами Семей Орманы мы еще раз убедились, что площади посадок леса увеличиваются. Что вселяет уверенность в дальнейшем процветании реликтового бора.

Регулярно проводились и думается будут проводиться акции в учреждениях образования города с целью пропаганды бережного отношения и сохранения лесного массива.

Необходимо отметить, подводя итоги, что работа, проводимая слаженным и дружным трудовым коллективом Государственный лесной природный комплекс резерват «Семей Орманы» вселяет уверенность в том, что судьба всеми любимого соснового-ленточного бора в надежных руках и лишний раз подтверждает правильность и своевременное создания данной организации. Поэтому каждый житель, не только Семейского региона, но и всей страны, может быть спокоен за будущее лесного хозяйства.

Литература

1. ГЛПР «Семей Орманы» Исторические аспекты развития лесного хозяйства Семипалатинского региона в период с 1910-2012г.

С.Ю. Артемьева

КГКП «Педагогический колледж имени М.О. Ауэзова» г. Семей
Руководитель – М.Б. Гельмендинова, преподаватель социально-экономических дисциплин

ЯДЕРНЫЕ ИСПЫТАНИЯ НА СЕМИПАЛАТИНСКОМ ПОЛИГОНЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Семипалатинский полигон – один из испытательных ядерных полигонов СССР, стал важнейшим стратегическим объектом. В 1947 году было принято решение об открытии Семипалатинского ядерного полигона, появился в то время и секретный город, обозначавшийся как «Семипалатинск - 21» [1]. Для полигона выделено 18 млн. га земли. Полигон расположен на территории Семипалатинской, Павлодарской и Карагандинской областей. Для ядерных экспериментов было выделено 18500 квадратных километров. Были проведены открытые испытания, которые непосредственно нанесли вред людям, животным и природе. А потом стали делать их под землей. Семипалатинский полигон стал объектом 607 ядерных испытаний, включая 26 наземных, 124 атмосферных 457 подземных взрывов [6]. 29 августа 1949 года – мрачная дата начала для этих экспериментов, произведен первый наземный взрыв. Из 715 испытаний ядерного оружия в СССР 467 (124 наземных и 343 подземных) было совершено на Семипалатинском полигоне [1]. В первые же сутки испытаний, радиоактивное облако, отнесенное ветром с полигона, сразу же накрыло посёлок Долонь, Мостик, Бестерек. Дозы внешнего гамма-облучения людей достигла 102 бэр при допустимой норме 35 бэр за 70 лет жизни, или 0,5 бэр в год [4]. Это было начало казахстанской трагедии. За 40 лет, с 1949 по 1989 годы на Семипалатинском полигоне было проведено 473 ядерных взрыва, из них 90 воздушных, 26 наземных, 354 подземных. Мощность взрывов была в 2500 раз сильнее, чем мощность бомбы, сброшенной на Хиросиму [1]. Пик испытаний пришелся на 1961 и 1962 годы. За два года было совершено 68 ядерных взрывов, только на одно сентября 1961 года было проведено 15 атомных испытаний. С 1964 по 1989 год на Семипалатинском полигоне под землей произошло еще 352 ядерных взрыва, мощность которых достигла 150 килотонн. Таким образом, суммарная мощность всех ядерных взрывов, произведенных на территории Казахстана, превысила 50 мегатонн. Радиоактивные осадки составили 1,7 млн. распространена на территории более 304 тысяч квадратных километров, где проживает более одного человека. Семипалатинская область стала зоной экологического бедствия.

Вот факты последствий ядерных испытаний: После воздействия радиации на жителей Семипалатинской, Павлодарской и Карагандинской областей увеличилось количество мертворожденных детей 9,6 на 1000 родившихся в 1980 году до 12,5 – 1988, а в Абайском районе даже до 18,5 [1]. В Абайском районе с 1971 по 1989 годы – 98 человек покончили жизнь самоубийством [4].

Врач Батен Шалабаева из поселка Караул Абайского района в середине 90-х годов отмечала резкое ухудшение здоровья людей. Приведенные ею данные также говорят об ужасающих последствиях ядерных взрывов: «У 95% женщин анемия Бич нашего населения – это рак. Рак щитовидной железы, рак легких, рак пищевода. Много детей рождается с гидроцефалией, болезнью Дауна. Психических расстройств тоже очень много. На их почве часто происходят самоубийства [3]. Лучевая патология обнаружилась у 80% обследованных людей [4,133-134]. Учеными был сделан страшный вывод, что население трех областей, центрами которых являются Семипалатинск, Павлодар и Караганда, находится на грани вымирания [3]. Жертвами ядерных испытаний в Казахстане стали более 1,5 миллиона человек [5,1]. 28 февраля 1989 года возникло антиядерное движение под названием «Невада – Семей». Его главная цель – закрытие Семипалатинского полигона, а также всех ядерных полигонов на Земле.

Благодаря МАД "Невада – Семипалатинск", голосу мира, который звучал из Казахстана, благодаря поддержке многонационального Казахстана, Первый Президент Казахстана Нурсултан Назарбаева подписал исторический Указ № 409 "О закрытии Семипалатинского полигона" от 29 августа 1991 года. Было это 30 лет назад[2,8] «Закрыв Семипалатинский

ядерный полигон, Казахстан стал гарантом безопасности для других стран и вестником мира» [5,1].

Литература

1. Аяган Б. Апогей и закат советского социализма. Казахстанский полигон. А., 1999
2. Гуляева Екатерина. Интервью с Картоевым Султаном – вице – президентом МАД «Невада – Семипалатинск». Спектр. №7 (1257) 17.02.2021, с.8.
3. Кабрахманов К. Правда о Семипалатинском полигоне. История Казахстана: преподавание в школе. Республиканский научно-методический журнал. № 10(10) 2003, С.11-17
4. Кабрахманов К. 470 бомб в сердце Казахстана точка А., 1994
5. Молдашева Риза. Указом № 409 замолчал полигон. Вести Семей. № 15(1505) 23. 02.2021, – С.1.
6. Струан Стивенсон. Вечная скорбь. Ядерный дневник. Эдинбург, Шотландия, 2006 – 124 с.

А.Қанағатова

ШҚО білім басқармасы Аягез ауданы бойынша білім бөлімінің
«№5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Жетекшісі – А.О. Қалдыбаева, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ОТТЫ ЖЫЛДАРДЫҢ ОТТЫ ЖЫРЛАРЫ

Ұлы Отан соғысының тарихын танып білу менің замандастарым үшін үлкен міндет. Біздің бейбіт өміріміздің негізін қалаған аталардың ерлігіне бас ию, біздің басты мақсатымыз. Ұлы Отан соғысының тарихын тек тарихтағы сандар мен даталар ғана емес, әдебиеттегі көркем шығармалар арқылы тану зерттеудің өзектілігін құрайды.

Бұл соғыс жайлы айтар болсақ, айтылар әңгіме де, жазар нақты деректер де жетерлік. Оның ішінде жау қоршауында қалған Ленинград қаласының фашистерден азат болуы. 900 күн бойы арып-ашып, соғыстың азапты күндерін бастан кешірген жауынгерлер мен қала халқы жеңіс туы көкке көтерілгенде жас баладай қуанысты. Осы 900 күннің ішінде 850 мыңнан астам қала тұрғыны оққа ұшты, бомбаланды. Оның 640 мыңы аштықтан өлді. Бұл тізімге жаумен алысып, жеңіс жолында шейіт болған жауынгердің санын қоссақ миллионнан оп-оңай асып тұр. Ұлы Отан соғысына аттанған жауынгерлеріне жыр алыбы Жамбыл Жабаевтың «Ленинградтық өренім» атты өлеңі күш-жігер берді.

Сол кездің өзінде Отанға, атамекенге деген сағынышқа, ерлік, батырлыққа арналған өлеңдер жарық көріп жүрді. Солардың ішінде Баубек Бұлқышев еңбектеріне тоқталмай кету мүмкін емес. Баубек Бұлқышев 1941 жылы фашистік Германиямен соғыс басталғанда, алғашқы күндерден-ақ ұрыстарға қатысады. Ол шығармаларын республикалық, одақтық баспасөз беттерінде жариялайды. Б.Бұлқышевтің шығармашылық дарыны соғыстың ауыр сын сағаттарында ерекше көрінді. 1942 жылы 1 мамырда «Комсомольская правда» газетінде Баубектің «Өмір мен өлім туралы» (жас қазақ әскерінің хаты) деген ерекше оттылықпен жазылған отаншыл мақаласы жарық көрді. Мұнан кейін де «Комсомольская правда» газетінің бетінде жарияланған «Өмір сүргім келеді», «Өмір біздікі», «Махаббат пен зұлымдық», «Шығысұлына хат», «Тыңда, Кавказ!» атты рухы биік ғажайып шығармаларын әйгілі жазушы Ғабит Мүсірепов қазақ тіліне шебер аударып, «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінде жариялады.

Жұбан Молдағалиев – Ұлы Отан соғысына қатысқан. Тұңғыш жинағы "Жеңіс жырлары" деген атпен 1949 жылы жарық көреді. Адуынды жырларымен ұлттық әдебиет әлемінде тез танылады. Ол – Ұлы Отан соғысы жылдарында келген ұрпақтың ірі талантты өкілдерінің бірі. Бұл жылдары жыр әлеміне келген ақындар шығармашылығында Отанға деген ерекше махаббат, халықты ерлікке шақыру, жеңіске деген үлкен сенім жатты. Азаматтық намыс, кек, елге, жерге деген сағынышқа толы болды. Осы ерекшеліктер Жұбан Молдағалиевтің 1949 жылғы "Жеңіс жырлары" кітабында анық байқалады.

Сырбай Мәуленов 1942 жылы Волхов майданында лейтенант болып, саяси мәселелер жөніндегі командирдің орынбасары болды. Ал 1943 жылы Ленинград қоршауы бұзылған кезде жауынгер Сырбай ауыр жарақат алып, ауруханада емделгеннен кейін әскерден қайтарылды. Сырбай Мәуленовтың алғашқы өлеңдер жинағы 1948 жылы жарық көрді, содан кейін отыздан астам поэтикалық кітабы басып шығарылды. Соғыс тақырыбына көп қалам тартқан Сырбай Мәуленовтың көптеген еңбектері орыс тіліне және КСРО халықтарының тіліне аударылды.

Жұмыстың нәтижесінде "бір қолына қаруын, бір қолына қаламын алып, жерін жаудан қорғауға аттанған алаш азаматтары аз болмағынына көз жеткіздік. Бұл сұрапыл жылдары қазақ әдебиетінің қатары құнды деректермен толыққан екен. Олар хатқа түсіп, бізге жеткендері. Ал жүректе жазылса да, хатқа түспей, қолға жетпей, елім деп еңіреген ерлермен бірге кеткен еңбектер қаншама деген ой түйдік.

- аталарымыз бен апаларымыз тек қарудың күшімен емес, бойларына қуат, күш-жігер мен рух сыйлаған жалынды жырлар арқылы да жеңіске жетті деген тұжырым жасаймыз;
- соғыс кезіндегі өлеңдер белгілі бір оқиғаға, ерекше маңызы бар елді мекендер мен қиын күндері серік болған соғыс жабдықтарына арналғанын білдік;
- бұл жырлар арқылы аталарымыздың ерлігі туралы біліп, олардың ерен еңбектеріне осы жырларды оқу арқылы құрмет көрсетеміз;
- отты күндері туған отты жырлары біздің жүрегімізге де сәнбес намыс отын лаулатады.

Әдебиеттер

1. https://massaget.kz/okushyilarga/uy_tapsyirmasyi/24064/
2. https://massaget.kz/jigitterge/syin_sagatta/juz_jagday/50541/

Ж.С. Сағындықова

ШҚО, Үржар ауданы «Қарабұйрат орта мектеп-бақшасы» КММ

Жетекшісі – Д.Е. Оспанова, өлкетану пәнінің мұғалімі

ҚАЗАҚТЫҢ СОҢҒЫ ХАНЫ

Қазақтың ең соңғы ханы, Ресей империясының отарлау саясатына қарсы шыққан ең ірі ұлт-азаттық көтерілістің ұйымдастырушысы, әрі қолбасшысы – Кенесары Қасымұлы 1802 жылы қазіргі Көкшетау облысының Көкшетау деген елді мекенінде дүниеге келді. Арғы тегі сонау Шыңғыс ханнан бастау алатын оның атасы әйгілі үш жүздің басын қосқан – Абылай хан. Бала кезінде Кенесары атқа мінуді және садақ атуды, аң аулауды жақсы көрген. Бірде ол құрдастарына: «Мен ешқашан өзімнің батырлығымнан танбаймын және керемет ерлік көрсетіп өлемін», – деп айтқан екен. Оның балалық осы сөзіне Абылай атасының тынышсыз өмірі мен әкесі Қасым сұлтанның күреспен өткен тағдыры себеп болса керек. Қазірге дейін Бурабай мен Көкшетаудағы тау шатқалдары мен асулар оның есімімен «Кенесары үңгірі» деп аталады. XIX ғасырдың орта кезіндегі орыс зерттеушісі Л.Майер: «Кенесарыға көзсіз ерлік тән еді», – деп жазды. Замандастарының сипаттауына қарағанда, ол ашық жүзді, орта бойлы және жауырыны қақпақтай төртпақ тұлғалы болған. Аз сөйлеп, көп тыңдайтын, өзін-өзі аса байсалды ұстай білетін. Әңгімелескен адамының пікіріне әрқашан мұқият назар аударатын. Қонақжай қасиетіерекше күшті болатын.

Тәуелсіздік жолындағы күреске Кенесары ерте араласады. 1822 жылы, яғни 20 жасында әкесі Қасым сұлтанмен бірге Ресей билігіне қарсы шықты. Себебі, осы жылы Орта жүздегі хандық билікті жоюға қарсы реформа қабылданған болатын. Ағасы Саржан сұлтан бастаған көтерілісте де болады [1]. Әкесі мен ағасы қаза болған соң күрес тізгінін өз қолына алады.

Тарихшылардың белгілеуінше, Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтеріліс 1937 жылы басталған. Қазіргі күні бұл ұлт-азаттық қозғалысты әкесі Қасым сұлтанның кезінен басталып, көтеріліс тарихын 25 жылға созылған деген пікірлер кездеседі [2]. Көтерілістің шығу себебі: 1) патша үкіметі жерлерді тартып ала бастады; 2) хан билігінің жойылуы наразылық тудырды; 3) алым-салық түрлері көбейе түсті; 4) патша үкіметінің әскери отрядтары шабуыл

жасап күн көрсетпеді. Ал енді көтерілістің мақсаты: 1) жерледі өздеріне қайтару; 2) округтерді тарату; 3) алым-салықтарды жою. Қазақ мемлекетінің басында Кенесарының өзі тұрды. Қозғаушы күштері: қарапайым көшпелілер, старшындар, билер, сұлтандар, батырлар жетекшілік етті. Ұлттық құрамы: қазақ, орыс, башқұрт, өзбек, қарақалпақ, түркімен, поляктар т.б. болды.

Кене ханның Ресей отарлаушыларына қарсы көтерілісін соғыспен теңеуге болады. 1843-1845 жылдары көтеріліс өзінің шырқау биігіне жеткен болатын. Қозғалысқа келіп қосылғандардың да саны көп болды. Қазақстанның қазіргі жерінің біраз бөлігін қамтып үлгерді. Батырдың аты, оның көтерілісі туралы жағымды пікір мәңгілік жасайды. Атап айтсақ, Нысанбай жыраудың «Кенесары-Наурызбай», Досқожа ақынның «Қоштасу жыры», Көкбайдың «Абылай мен Кенесары», бәрі – тарихи жырлар. Өйткені осы жырда 1837-1847 жылдардағы көтеріліс баяндалады [3]. Яғни, тарихта болған ұлттық батыр бейнесі сомдалып, ол өмір сүрген дәуірдің жай-күйі, тұрмыс-тіршілігі баяндалады. Нысанбай атақты ханның барлық даңқты істеріне белсене қатысқан, солардың ішінде 1847 жылғы сәуір айындағы Майтөбеде болған қырғыз шайқасына қатысқан адам. Осы ұрыс барысында хан қаза тапты.

Кенесары қозғалысын күшпен баспақшы болған казактардың әрекеті туралы мәселені әлі терең зерттеу керек. Ол үшін мұрағаттағы жаңа деректерді ғылым қажетіне пайдалану керек. Төңкеріске дейінгі авторлардың кітаптары мен мақалаларын, құжаттар жинағын шығару болашақ біздер үшін өте қажет еңбек болары сөзсіз.

Сөз соңында айтарым, қолбасшының қайғылы өмірі болашақ ұрпақ үшін шынайы ерлік пен табандылықтың үлгісі болып саналады. Оның қаһармандық істері жайлы естеліктер аңыз әңгімелер мен патриоттық өлеңдерге айналып, ортада әлі күнге дейін өмір сүруде. Қазақ елінің тәуелсіздігі жолында жанын құрбан еткен кемеңгер тұлғаның есімі мәңгі өлмейді.

Әдебиеттер

1. Аяған Б., Әбжанов Х., Исина А. Қазақ хандығының тарихы: құрылысуы, өрлеуі, құлдырауы. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2011.
2. Шапаян М. Кене сұлтаннан – қазақтың соңғы ханы Кенесары Қасымұлына дейін. – //Аңыз адам. №21, 2012.
3. Мырзағалиева К. Кенесары-Наурызбай туралы жазылған жырлардағы тарихи шындық. – //Ақиқат. №3, 2012.

М.В. Матухно

«Высший колледж «Кайнар», г. Семей»

Руководитель – В.И. Балко, преподаватель правоведения

ПРОГНОЗ ПЕРИОДИЧНОСТИ В ДАКТИЛОСКОПИИ

«Становление и развитие криминалистики в Казахстане, как и в других странах, прежде всего, связано с развитием дактилоскопии» [1]. Значимость дактилоскопии в установлении личности несомненна её экономичность, практичность и отработанность длительной практикой.

Актуальность статьи связана с тем, что в Казахстане в 2016 году был принят закон «О дактилоскопической и геномной регистрации», введение в действие которого перенесено на 1.06.21г. В истории дактилоскопии условно выделим 2 периода: прокриминалистический и криминалистический, а также подпериоды и этапы.

В прокриминалистическом периоде выделим 2 подпериода: продактилоскопический и естественнонаучный. В продактилоскопическом подпериоде выделим следующие этапы: *наскальных изображений; глиняных оттисков; иных «не глиняных» носителей* (предшественники бумаги: папирус, пергамент, свитки и деревянные таблички); *бумажных носителей.*

В естественнонаучном подпериоде, научный подход к рисунку на коже первоначально ограничивался анатомическими и гистологическими описаниями кожной поверхности.

Выделим следующие этапы: *анатомический*, где первыми европейцами, научно подошедшим к разбору сосочковых линий, является анатом Грей; – *первоначальной*

классификации. В 1823г. Пуркинье первый из европейцев попытался классифицировать отпечатки пальцев.

В криминалистическом периоде выделим подпериоды; становление (консолидации) дактилоскопии; ведомственный или научно-технический. И прогностически добавим 3 подпериод – всеобщего дактилоскопирования.

В 1 подпериоде, где становление (консолидации) дактилоскопии связано со следующими учеными и практиками: В.Гершель, Г.Фолдс, Х. Вучетич, Ф.Гальтон, Э.Генри, Э.Локар, В.Лебедев, которые впоследствии поставили дактилоскопию на научную основу, выделим следующие этапы: *удостоверительный (простейший сравнительно-идентификационный); начального информационного распространения; интенсивного изучения кровавых папиллярных следов; интенсивно-классификационный.* Ф.Гальтон пальцевые узоры он свел к трем основным типам. Во 2 подпериоде – ведомственный или научно-технический, выделим следующие этапы: *всемирного информационного распространения* условно начинается с 1892г.; *развития теории и практики дактилоскопии* начинается с 1940 г. по 1960 г.; *углубленного развития теории и практики дактилоскопии* начинается с 1960 г. по 1980 г.; *начала автоматизации дактилоскопии* начинается с 1977 г.; *локальной и региональной автоматизации дактилоскопии* с 1993г.; *начала многоуровневой автоматизации дактилоскопии* с 1999г.; *комплексного подхода к дактилоскопии* начался с 2000г.; *централизованной автоматизации дактилоскопии* начнется с внедрением ЦИАДИС.

Предполагается, это наша новизна, что 3-й подпериод – подпериод всеобщего дактилоскопирования. Где: 1 – этап законодательный. Начинается с появлением закона «О государственной дактилоскопической регистрации» в каждой стране; 2 – этап организационно-региональный. Начинается с расширения организации межправительственных соглашений о порядке передаче дактилоскопической информации до его практического применения; 3 – этап всеобщий международно-законодательный. Начало всеобщей межгосударственной ЦИАДИС. При развитии 3-го подпериода интеграционные процессы дактилоскопии будут набирать максимальные обороты. Обобщение и систематизация истории дактилоскопии поможет глубже понять ее роль в социально - политической жизни и в борьбе с преступностью, а также истоки и тенденции дальнейшего развития. Историю дактилоскопии надо рассматривать сначала в ракурсе всемирной истории дактилоскопии, а с криминалистического периода еще и в рамках отдельно взятой страны. С учетом нашего предсказания в периодичности истории дактилоскопии можно условно различать 2 периода, 5 подпериодов и 22 этапов, которые плавно «растягиваются, перекрываются» или переходят от одного к другому.

Литература

1. Балко В.И. Дактилоскопия. Пособие. – Семипалатинск, ПК «Семей-печать», 2006. – 551 с.

М.А. Черномаз

КГУ "Комплекс Предгорненская средняя школа-детский сад" отдела образования по Глубоковскому району управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководитель – Е.В. Зарубина, учитель географии

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

*Казахстанская индустрия должна
стать флагманом внедрения новых технологий.
Н.Ә. Назарбаев*

Актуальность темы связана с внедрением цифровых технологий в промышленность, образование, культуру, обслуживание и другие сферы нашей жизни.

Цель: исследовать роль цифровых технологий в общественной жизни общества.

Задачи: изучить международный опыт цифровизации, уровень ее внедрения в важнейшие сферы казахстанского общества; определить направления и перспективы развития цифровизации в Казахстане.

Объект исследования: цифровые технологии как двигатель развития экономики и улучшения качества жизни населения Казахстана.

Предмет исследования: внедрение цифровых технологий в Казахстане.

Цифровые технологии используются в вычислительной цифровой электронике, электро- и робототехнике, радио- и телекоммуникационных устройствах. Среди преимуществ – возможность передачи сигналов без искажений, управления цифровыми системами с помощью программного обеспечения, удобный способ хранения информации. Однако, цифровые схемы используют больше энергии, возможна потеря информации, "цифровой износ" [4].

В передовых странах реализуются национальные программы цифровизации: «Интернет Плюс» (Китай), "Креативная экономика" (Южная Корея), "Умная экономика"(Сингапур) [2].

На пути к цифровому Казахстану развивался ряд электронных порталов: E-gov, e-License, Открытое правительство, e-Госзакупки [1].

Государственная программа «Цифровой Казахстан» (12 декабря 2017г.) создала условия для перехода экономики на новую траекторию развития - цифровую экономику. Это позволяет автоматизировать процессы производства, внедрять новые технологии, использовать онлайн-возможности (3D-печать, искусственный интеллект)

Переход на цифровое государство – это преобразование инфраструктуры государства для упрощения получения услуг (рост пользователей E-gov, введение ЭЦП, электронных паспортов здоровья).

Создавая цифровой Шелковый путь, государствам Центральной Азии важно обеспечивать открытые пути, создавать инвестиционные проекты. Это – путь к новой ИКТ-экосистеме [2].

Развитие человеческого капитала – это переход к новым реалиям – экономике знаний. Происходит цифровая трансформация – школы оснащаются кабинетами робототехники, внедряются образовательные платформы. Растет число выпускников колледжей и ВУЗов по IT-специальностям.

Повышение доли инвестиций на поддержку стартап-проектов, IT-компаний, развитие инфраструктуры способствует развитию инновационной экосистемы [3].

Достижения по программе «Цифровой Казахстан» связаны с повышением цифровой грамотности населения, ростом числа электронных услуг, созданием новых рабочих мест.

В перспективе обозначены векторы развития – цифровизация существующей экономики и создание цифровой индустрии будущего [3]

Таким образом, цифровизация гарантирует долгосрочный успех в развитии образования, здравоохранения, электронного правительства, "умных городов". В долгосрочной перспективе – цель на сокращение разрыва между социально-экономическим развитием Казахстана и развитыми странами мира [2].

Цифровая трансформация Казахстана – это будущее!

Литература

1. Госпрограмма "Информационный Казахстан-2020". – Астана, 2013.
2. Госпрограмма "Цифровой Казахстан". – Астана, 2017.
3. Муминов А. Что ждет "Цифровой Казахстан"<https://kapital.kz/tehnology/77003/chto-zhdet-tsifrovoy-kazakhstan.html>
4. Цифровые технологии. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

А.И. Паутов

КГУ «Средняя школа № 10» отдела образования по г.Риддеру
Управления образования ВКО
Руководитель – Т.В. Кирсанова, учитель основ предпринимательства и бизнеса

ТЕХНОЛОГИЯ КОУЧИНГА В БИЗНЕС-ОБРАЗОВАНИИ

Отличия бизнес-образования от традиционного образования:

- Научение, а не изучение.
- Направленность на решение актуальных практических проблем, достижение конкретных результатов.
- Поиск правильного ответа в отличие от поиска приемлемого результата.
- Степень выполнения поставленных задач контролирует сам обучающийся.
- Решение кейсов, разбор примеров из рабочей практики.

В реалии наших дней мы наблюдаем пробелы в подготовке квалифицированных кадров, а именно несоответствие структуры образования требованиям современного рынка труда.

Следует отметить, что наряду с профессионально-техническими кадрами необходимо обучать и развивать предпринимательские и управленческие кадры для бизнеса. Именно предпринимательство, которое представляет преимущественно малый и средний бизнес, является фундаментом инновационного развития экономики. В Послании Президента «Стратегия «Казахстан – 2050» предпринимательство называется «движущей силой нового экономического курса».

Люди хорошо и с удовольствием работают, когда ДОЛЖНЫ, а не когда ХОТЯТ.

Факторы мотивации (согласно пирамиды Маслоу):

1. Меня уважают
2. Мое мнение важно
3. Участие в принятии решения
4. Возможность роста и развития

То, что ЧЕЛОВЕК ЧУВСТВУЕТ оказывает больше влияние на результаты его работы, чем то, что он умеет делать.

Теперь на переднем плане больше ЧЕЛОВЕК, чем процесс (обучения, работы) и потому держать фокус на человека – залог лучшего результата.

КОУЧИНГ – методика, созданная на стыке психологии, менеджмента, философии, аналитики и логики, используемая для повышения эффективности и раскрытия потенциала человека для решения его личных и деловых задач.

Коучинг – это умение личности, создавая осознанность и ответственность в другом человеке, способствовать его движению к решению личных и профессиональных задач.

Основное отличие бизнес-коучинга в том, что это не просто анализ бизнес-процессов, консультирование, раздача советов, обучение и мотивация персонала и так далее. Это совместная работа коуча и руководителя, которая приводит к конечному результату, а именно – достижению поставленной цели.

Основой взаимодействия в коучинге является уважение и принятие человека, а главным инструментом являются открытые стимулирующие осознанности вопросы, которые не содержат критики, оценок и советов.

Взаимодействуя таким образом, коуч способствует росту и развитию личности.

Как пишут Э. Парслоу и М. Рэй, «Вы не можете никого ничему научить, прежде чем человек сам этого не захочет; вы можете привести лошадь на водопой, но не в ваших силах заставить ее пить!».

Наша эффективность равна нашему потенциалу минус наши внутренние препятствия, из которых страх – наисильнейшее

Эффективность = потенциал – страх

Основная цель коучинга – устранить внутренние препятствия на пути достижения эффективности, познания и удовольствия.

Коучинг – основа для эффективного педагога:

НЕ задание + контроль + оценка, а вызов + поддержка + осознанность.

Каждый человек может и должен найти своё место, СВОЁ ДЕЛО

Найти своё призвание – это любить, знать и с увлечением относиться к своему делу

За ПРИЗВАНИЕМ приходит ПРИЗНАНИЕ.

Н.Р. Кульжамбекова

группа Г-01а, I курс, КГКП «Геологоразведочный колледж» УО ВКО г. Семей

Руководитель – Г.М. Абикенева, преподаватель биологии

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ТЭЦ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

«Энергетика является важнейшим элементом экономического роста и социального развития. И в дальнейшем ее значение будет еще больше усиливаться. Энергетика, как и другие инфраструктурные области, должна расти «на опережение» запросов своих потребителей...»
Первый Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев

В соответствии со стратегией развития Республики Казахстан в целях поэтапного решения задач по обеспечению надежного электроснабжения страны, создания экспортно-ориентированного, технологически связанного топливно-энергетического комплекса с учетом внутренних и внешних рынков электроэнергии в Республике Казахстан принята Программа развития электроэнергетики до 2030 года.

Программа развития электроэнергетики разработана как часть стратегии, реализующей программу развития Республики Казахстан до 2030 года. Электроэнергетика, являясь одной из базовых отраслей, играет важную роль в экономической, социальной сфере любого государства. Поэтому электроэнергетический комплекс определен как один из приоритетных секторов экономики Республики Казахстан и рассматривается как динамично сбалансированная система энергетика – экономика – природа – общество при устойчивом развитии электроэнергетики на базе новых высокоэффективных технологий и постоянного снижения энергоемкости внутреннего валового продукта (ВВП) страны.

Казахстан обладает крупными запасами энергетических ресурсов (нефть, газ, уголь, уран) и является энергетической державой. В настоящий момент Казахстан является нетто-экспортёром электроэнергии (Север Казахстана экспортирует электроэнергию в Россию, а юг покупает её у Киргизии и Узбекистана). Суммарная установленная мощность всех электростанций Казахстана составляет 18 992.7 МВт электроэнергии. К сожалению, выработка большинства электростанций не достигает установленной мощности. Около 70% электроэнергии в Казахстане вырабатывается из угля, 14,6% – из гидроресурсов, 10,6 % – из газа и 4,9 % – из нефти (таб. 1).

млн кВт·ч	Потребитель	Январь-март 2020г	2019г	Изменение млн кВт·ч	%
1	АО «Арселор Миттал Темиртау»	1 563,50	1 558,00	5,5	0,4%
2	АО АЭФ (Аксульский) «ТНК Казхром»	2 451,90	2 339,40	112,5	4,8%
3	ТОО «Kazakhstan Smelting»	501,7	480,3	21,4	4,5%
4	ТОО «Казцинк»	1 191,20	1 214,60	-23,4	-1,9%
5	АО «Соколовско-Сарбайское ГПО»	739,7	739,3	0,4	0,1%
6	ТОО «Корпорация Казахмыс»	547	509	38,0	7,5%
7	АО АЭФ (Актобинский) «ТНК Казхром»	1 290,30	1 311,10	-20,8	-1,6%
8	РГП «Канал им. Сатпаева»	69,9	76,2	-6,3	-8,3%
9	ТОО «Казфосфат»	868	952,3	-84,3	-8,9%
10	АО «НДФЭ» (входит в структуру ТОО Казфосфат)	750,4	839,9	-89,5	-10,7%
11	ТОО «Таразский Металлургический завод»	89,1	70	19,1	27,3%
12	АО «Усть-Каменогорский титано-магний»	392,7	345,9	46,8	13,5%
13	ТОО «Тенгизшевройл»	790,4	805,6	-15,2	-1,9%
14	АО «ПАЭ» (Павлодарский алюминиевый завод)	401	394,9	6,1	1,5%
15	АО «КЭЭ» (Казахстанский электролизный завод)	1 570,40	1 564,10	6,3	0,4%
16	ТОО «ТемиржолЭнерго»	589,7	691,9	-102,2	-14,8%
17	АО «KEGOC»	1 852,70	2 158,80	-306,1	-14,2%
	Итого	15 659,60	16 051,30	-391,70	-2,4%

Источник: АО Самрук-Энерго

Таблица 1 – Выработка электроэнергии в Казахстане

Потребители электроэнергии:

- промышленность – 68,7 %
- домашние хозяйства – 9,3 %
- сектор услуг – 8 %
- транспорт – 5,6 %
- сельское хозяйство – 1,2 %.[2].

Теплоэлектроцентраль (ТЭЦ) – разновидность тепловой электростанции, которая не только производит электроэнергию, но и является источником тепловой энергии в централизованных системах теплоснабжения (обеспечение горячего водоснабжения и отопления жилых и промышленных объектов). В основе работы тепловой электростанции лежат свойства пара, которыми он обладает. Вода, превращенная в пар, несет в себе большое количество энергии. Именно эту энергию направляют на вращение турбин, которые должны вырабатывать электричество. Как правило, на тепловых электростанциях в качестве топлива используется уголь. Для работы станции его заранее измельчают. Это может делаться в рамках станционного комплекса, но проще это сделать где-то в другом месте. Измельченный уголь попадает на станцию на начальном этапе производства энергии. При его сжигании разогревается котел, в который и попадает вода. Температура котла может меняться, но его главной задачей является максимальный нагрев пара. Сам пар получается из воды, которая так же поступает на станцию. Когда вода нагревается в котле, она в виде пара попадает на отдельный блок генератора, где под большим давлением раскручивает турбины. Именно эти турбины и вырабатывают энергию (рис. 1) [3].

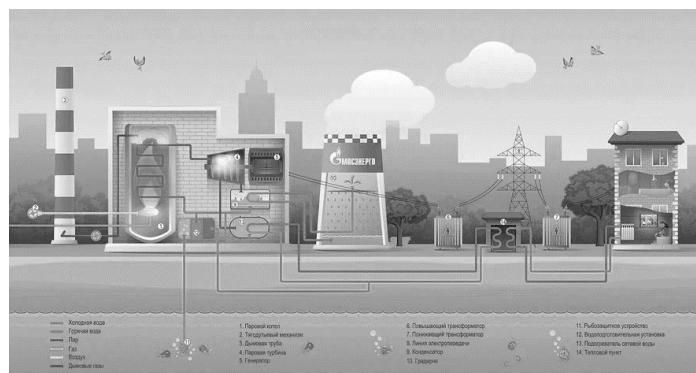

Рисунок 1 – Электростанция «Мосэнерго», где вырабатывается электроэнергия и тепло для Москвы

Одной из важнейших задач является постоянное совершенствование и внедрение новых технологий на предприятиях ТЭЦ. Ключевая цель развития этого направления – увеличение генерации электроэнергии посредством модернизации существующих мощностей ТЭЦ – ввода в эксплуатацию турбоустановок, а также реконструкции котлоагрегатов. Модернизация электрических сетей – еще одна задача на этом пути. Программа реконструкции и развития ТЭЦ предусматривает оптимизацию передачи и распределения электроэнергии, а также минимизацию нормативных потерь в сетях (рис. 2) [1].

Источник АО «Самрук-Энерго», АО «КЕГСОС», прогнозы Министерство Энергетики РК

Рисунок 2 – Оптимизация передачи и распределения электроэнергии

По данным КЕГОС – системного оператора единой электроэнергетической системы Казахстана – производство электрической энергии в стране осуществляют 119 электростанции различной формы собственности. Одной из них является Усть-Каменогорская ТЭЦ – тепловая электростанция (теплоэлектроцентраль) регионального значения (рис. 3).

Рисунок 3 – Усть-Каменогорская ТЭЦ

Выработанная станцией электрическая и тепловая энергия покрывает 80% нагрузки жилищно-коммунального сектора города и промышленных предприятий. [3]. Экономический рост в регионе способствует увеличению спроса на энергию и усиливает зависимость области от внешних поставщиков энергии, что отражается в росте цен на энергоресурсы и снижением надежности региональной энергосистемы. В настоящий момент около 2 млрд кВт.ч электроэнергии в ВКО поставляется извне. Однако масштабная реконструкция и модернизация оборудования на энергопредприятиях AES в ВКО позволяет снизить зависимость региональной энергосистемы от внешних факторов и повысить надежность энергоснабжения для потребителей области. Программа модернизации электростанций AES включает проекты по улучшению экологических параметров работы энергооборудования. Так, реконструкция котлоагрегата №14 на Усть-Каменогорской ТЭЦ с применением системы подачи пыли высокой концентрации под давлением (ПВКд) позволило уменьшить выбросы оксидов азота на 20% (230 тонн в год), а также увеличить КПД котла на 0,5%. [5]. Проблема загрязнением атмосферы продуктами деятельности ТЭЦ актуальна во все времена. На сегодняшний день Казахстан занимает 32 место среди 106 стран в глобальном рейтинге по загрязнению воздуха за 2020 год [4]. Миссией Корпорации AES является «повышение качества жизни путем реализации безопасных, надежных и устойчивых решений в области энергетики на всех рынках, где мы ведем свою работу» [5].

Энергетика является одной из важнейших сфер жизненной деятельности человечества, которая становится все более уязвимой ввиду нарастающих проблем технологического, экономического, социального и природного характера. Для противостояния этим вызовам необходимо развивать международное сотрудничество.

Литература

1. <https://kus.kz/ru/nashi-proekty>
2. <https://works.doklad.ru/view/8YQ7vKXcML8.html>
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%A2%D0%AD%D0%A6
4. <https://www.iqair.com/ru/kazakhstan>
5. <http://expertonline.kz/a13352/>

А.А. Компанец

КГУ «Новопокровская средняя школа» отдела образования
по Бородулихинскому району управления образования Восточно-Казахстанской области
Научный руководитель – С.Ж. Сапарова, учитель художественного труда

ФОТОСЪЕМКА КАК СОВРЕМЕННЫЙ ВИД ИСКУССТВА

Целью своего проекта определила как с помощью смартфона, зная правильный фокус объектива, получить качественную фотографию, которую можно считать современным видом искусства.

Результатом проекта является представленные мною работы и мои достижения в данной области. Проект можно считать реализованным полностью.

Исследовательская новизна проекта видится в результатах проделанной работы и в сделанных на основе их выводах.

Сколько у Вас фотоаппаратов? Один – в сотовом телефоне, один – в планшете, старая «мыльница», еще где-то на полке «зеркалка». А сколько в Вашем альбоме снимков, которыми восхищаются, и которыми Вы гордитесь? Не исключено, что примерно столько же.

Высокий уровень современной техники предъявляет новые требования к тем, кто фиксирует жанровые сцены, пейзажи, портреты, производственные моменты. Именно поэтому так бросается в глаза разница между профессиональной съемкой и просто кадрами с фотоаппарата.

Роль качественной фотографии как доказательство работы мы поняли во время дистанционного обучения. В связи с пандемии все творческие конкурсы прошли дистанционно, и в связи с этим качественные фотографии работ стали единственным доказательством участия. А правильно выбранное расстояние фокусного объектива дают желаемый результат.

Для того чтобы уверенностью рассуждать о том, можно ли с помощью смартфона сделать качественную фотографию ответы я искала на страницах истории фотографии.

Датой изобретения фотографии и возникновения самого слова принято считать 1839 год. Так как именно тогда Луи-Жак-Манде Дагер представил широкой публике свой способ получения изображения – дагеротипию. Технология Дагера основывалась на трех новациях: использовании светочувствительности йодистого серебра, проявляющей способности паров ртути и свойствах раствора поваренной соли закреплять возникающее таким образом изображение.

Для того чтобы получить качественную фотографию каждый должен знать законы, которые мы используем в рисовании. Это: золотое сечение в фотографии. Золотое сечение – воистину первое, о чем следует знать начинающему фотографу; линейная перспектива в фотографии и не только; ритм в композиции; фокусное расстояние объектива. Любой объектив представляет собой систему, состоящую из нескольких линз. Свет, отраженный от объекта, проходя через него, преломляется под определенным углом, сходясь при этом в одну точку на главной оптической оси, которую называют фокусом.

Итак, я исследовала историю фотографии и пути получения качественной фотографии. В результате исследования могу точно сказать, что фотография – это свидетель времени, точка авторского удивления и, конечно же, искусство! С января месяца 2019 года для исследования своей гипотезы я приняла участие в 12 дистанционных конкурсах республиканского, областного и районного значения. Достигла следующих результатов: областной конкурс рисунков имени Головкина «Мир Есенина», область – 1 место; республиканский конкурс рисунков «Весеннее настроение», 1 место; областной конкурс рисунков «Бояулар құпиясы », область – 1 место, республика – сертификат; областной конкурс рисунков и фотографии «Туған жердің табиғаты», 1 место; районный конкурс рисунков «Абай және табиғат», 1 место. Большим достижением считаю свою победу в республиканском фестивале детского кино «Дети Казахстана в мире без границ » в номинации «StopMotion» (фильм из 200 фотографии), область – 1 место, республика – 3 место, награждена медалью.

Я практически проследила свою гипотезу и пришла к выводу, что для качественной фотографии достаточно знать основные законы композиции. Зная все эти тонкости можно получить кадры высокого уровня творчества.

Искусство – это творческое отражение, воспроизведение действительности в художественных образах. Фотография – это документальный рассказ о снимаемом объекте и, конечно, искусство!!!

Н.А. Болатбаева

Семей қ., «Ыбырай Алтынсарин атындағы №37 гимназия» КММ
Жетекшісі – В.Е. Азизова, биология пәнінің мұғалімі

МУЗЫКА ЫРҒАҒЫНЫҢ АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Бұл ғылыми-зерттеу жұмысы адам ағзасының белгілі бір дыбыстық ынталандыруларға, дәлірек айтқанда музыка тыңдаудан реакциясының ерекшеліктерін ашуға және түсіндіруге тырысады [2]. Көптеген адамдар әртүрлі стильдер мен жанрлардың музыкасын тыңдап, оның психикасы мен мінез-құлқына әсері туралы ойламайды [4]. Зерттеу жұмысы арқылы музыканың адам денсаулығына жағымды және жағымсыз әсерін көрсете білді. Осы тақырып бойынша теориялық дереккөздерді зерттеу, зерттелген материалдарды жинақтау және жүйелеу жұмыстары жүргізілді [3].

Әртүрлі бағыттағы музыкалық шығармаларды тыңдағанға дейін және одан кейін оқушылардың функционалдық жағдайын бағалау үшін тестілеу және салыстырмалы диагностика жүргізу, музыканың адам жағдайына әсері туралы экспериментте қорытынды жасалды [6]. Музыкалық өнер арқылы денені сауықтыру бойынша ұсыныстар ұсынылды. Зерттеу пәні: ретінде 9 «А» сынып оқушыларының эмоционалды жағдайы алынды.

Зерттеу жұмысының қорытындысы бойынша: музыка бірнеше әсердің ерекше энергиясын тудырады;

Музыка жан-жақты түрлендіргіш күшке ие, оның ішінде емдік; музыкалық өнердің емдік мүмкіндіктері ежелден бері белгілі және біздің заманымызда ғылыми растау тапты.

Классикалық музыка оқушылардың ақыл- ой қызметіне оң әсер етеді, жадыны жақсартады, көңіл бөлуге көмектеседі [5], [1]. Сынып оқушылары өз бетінше жұмыс, шығарма орындау кезінде классикалық музыканы (фонды) қосуды ұсынды.

Әдебиетті зерделегеннен кейін және эксперименттердің қорытындысы бойынша біз сыныптастарға арналған сынып сағатын өткіздік.

Әр түрлі музыкалық стильдердің шығармалары адамның эмоционалдық жағдайына әсер етеді, ал классикалық музыка оқушылардың денсаулығына жағымды әсер етеді деген гипотеза практикалық зерттеу барысында расталды.

Музыканы қолдана отырып, денені сауықтыру бәріне қол жетімді. Біздің өмірімізде нағыз музыканың дыбысталу мүмкіндіктерін кеңейту қажет деп санаймыз және ағзаны сауықтыру үшін музыкалық өнер құралдарын, сондай-ақ музыкалық терапия сессияларына арналған туындылардың репертуарын пайдалану жөнінде ұсынымдар ұсынамын.

Зерттеуімізді қорытындылай келе тілеріміз: денсаулыққа арналған классикалық музыканы тыңдаңыз!

Әдебиеттер

1. Психология. Т.И.Волкова.2002ж. ЭКСМО. Москва. 345-380 бет.
2. Музыка в нашей жизни. Автор – Н.Д. Зельницкая.1998. Астрель .Тула.
3. Классика - забытое прошлое. Книга. Автор – В.И.Лукашевич. М – ДРОФА, 2004
4. Влияние классики на людей. www.classicalmusic.ru
5. Музыка в Древние времена и при Древних Людях. www.music-in-ancient_time.ru
6. Музыкотерапия, основанная на прослушивании классической музыки. Дәрігерлер сайты. www.rognovsergey.ru

СЕКЦИЯ № 4: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

СЕКЦИЯ № 4: КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И ЖУРНАЛИСТИКА

М.Т. Жақсыбекова

«Абай колледжі»КММ Студент Д-11 топ
Жетекшісі – Шеризатқызы Ж.

ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВ – АБАЙТАНУШЫ

*«Қайым Мұхамедханов – Абайдың інісі,
Алаштың ірісі»*

Тұрсын ЖҰРТБАЙ

Абайтану ғылымының негізін қалап, бар ғұмырың абайтану ғылымының дамуына арнаған, Абай шығармаларының жазылуы туралы зерттеп қана қоймай, «Абай» энциклопедиясының басылып шығуына ұйытқы болған, «Абайдың ақын шәкірттері» атты төрт томдық құнды қазына қалдырған ғалым – Қайым Мұхамедханов.

Ол абайтану, шәкәрімтану ғылымдарының негізін қалаушы текстолог, Абай мұражайының ашылуына ерекше атсалысқан, ұстаз, ақын, жазушы, драматург, әдеби аудармашы, қоғам қайраткері.

Ғұлама ғалым ретінде Қайым атамиздың қалам тербемеген саласы кемде-кем шығар. Әйтсе де барлық тақырыптарының алтын арқауы абайтану десек ағаттық болмас. Оның «Абай шығармаларының текстологиясы» аталатын монографиялық еңбегі сонау 1959 жылы жарық көрген. Содан бері қанша уақыт өтсе де абайтану іліміне дәл сондай сүбелі еңбек қосылған жоқ. Кез-келген зерттеуші ол монографияға соқпай өте алмайды.

1930-жылдардың аяғына қарай ұлы ақынның көзін көрген қариялардың азайуына байланысты Абай мұрасы жойылып кетудің аз-ақ алдында еді. Сол себепті жан-жақты жұмыс жасауға тура келді. Жиі-жиі сапарлау кезінде Абайды көзі көрген үлкен адамдардан ақын шәкірттерінің естеліктерін жазып алу, ауызша түрде сақталған өлеңдерің қалпына келтіру, қағазға түскен үзінділерін мұқият тексеріп қай шәкіртінікі екенің дәлелдеді. Ұмытылып, жоғала бастаған өлеңдері мен қолжазбаларын білетін адамдар арқылы іздеуге тура келді. Қаншама қиыншылық көріп алыс ауылдарға барып ақынның тұрмыстық заттарын, киімдері мен кітаптарын жинай жүріп, қолжазбаларының түп нұсқа екеніне көз жеткізуге тырысты. Осыншама тынымсыз еңбектен кейін әркімнің қолынан келе бермейтін іс, ақынның мұражайынның іргетасын құру үшін ұстазы М.Әуезовпен бірге 1940-жылы лайықты ғимарат таңдады. Оған қойылатын жәдігерлерге ғылыми сипаттама жазылып, құжаттары нақтыланды.

Ақынның зиратының тозып, құлауға шақ қалғаның көріп, барлық жақындарының жатқан бейітін жөндеуге, Жидебайдағы қыстауды қалпына келтіруге және оған арнайы ескерткіш тақта орнатуды, бұл жерге келген жолаушылар тағылым алатындай қасиеті мекенге айналдыруға ерекше үлес қосты.

Ақынның жарық көрмеген 31 өлеңін тауып, Абайға тиісті екенің дәлелдеп, 1945-жылы шыққан жинағына енгізді. Соны мен бірге қазақ әдебиеті ғылымында «Абайдың ақын шәкірттері» зерттеуін жазып, ақынның жалғыз емес екенін, артында өзіндік мектеп қалыптастырғанын, шәкірттерінің ұстаздарына лайық орта жасай алғаның көрсетті. Еңбегінде нағыз шәкірт бола білген 30 тұлғаның есімін тауып, олар тудырған әдебиет үлгілерінің барлығы Абай дәстүрінен шыққанның ғылыми тұрғыдан дәлелдеді. Көптеген көзкөрген адамдар мен әңгімелесе келе қаншама құнды еңбектер жинады. Қазақ халқының рухани бай-мұрасын сақтау жолында аянбай еңбек етті. «Абайдың ақындық мектебін» сұңғыла ғалымның қаламынан туған

екінші кесек перзент дер едік. Онда ұлы Абайдың өскен ортасы, төңірегіндегі шәкірттері түгел қамтылған. Мұны дәлелдеу үшін Әріп, Көкбай, Мұқа, Уәйіс, Сәдір ақындар туралы кейінгі жылдары жазғандарын мысалға келтірсек болғаны.

Алаш зиялыларының кездесетін жері өз үй болған соң, бала күнінен М.Әуезов бастаған көптеген жазушы, композитор, халық ақындары мен өнер адамдарының тәрбиесін көріп, олар тапсырған тапсырмаларды тыңғылықты орындай отырып, өзі жазған алғашқы тырнақ алды өлеңдерінде солардың талқысына салатын. Ұстазы қазақ мәдениетінің жоғалмай сақталып қалу жолында көптеген тапсырманы Қайымға сеніп тапсырды. Атап айтар болсақ:

Абайдың тұңғыш Мұражайын ашуға негіздеме қалау;

Абай шәкірттері мен ізбасарларының мектебін зерттеу;

Ойшыл-ақынның құнды сөзін текстологиялық талдау әдісімен сақтап қалу.

Осы жолда жаста болса ұстазы М.Әуезовтың «Абай» роман-эпопеясының жазылуына өз үлесін қосып, ғылыми кеңесші бола алды. Жазушының тапсырмасымен мұрағаттық еңбектермен тарихи дәлелдер іздеді. Ақынның туған жерінде болып үлкендердің айтуымен ақынның басынан өткен оқиғалар, көшіп-қонған, жүрген-барған жерлерінде болып, осы аймақтың тарихы мен танысты. Ресейдің көрнекті ғалымдары мен мұрағат қызметкерлеріне хат жолдап, көмегі тиеді деген адамдардан сұхбат алып, құнды материалдарға түсініктемелер жазып ұстазына жіберіп отырды. Ұстазының барлық тапсырмасын адал орындап қана қоймай, қазақ руханиятына орасан үлес қосқаның мақтанышпен айтуға болады. Көптеген жылдар үздіксіз ізденістің арқасында әртүрлі іргелес жатқан елдерге сұрау сала жүрген. Көршілес Башқұрттың қарт жазушы Сайфи Құдаштан келген хатта, іздеген құжаты қай кітапханада болуы мүмкін екені айтылыпты. КСРО-ның кітапханаларына хат жазғанының арқасында Бораганский туралы мақала мен оның суреті басылған журнал қолына тиді. Осы құжаттар арқылы Абайдың тұңғыш жинағын 1909 жылы басып шығарған баспагер Ілияс Бораганский есімін тарихқа қайта оралтты. Алғаш абайтанудың негізін салды деп саналған Ә.Бөкейханның ақынның қайтыс болуының он жылдығына арнап ұйымдастырылған кеш туралы құнды деректер мен фотасуреттері осы Қайым атамыз тапқанның біреу білсе, біреу білмес. Ақынның ұрпақтары мен ата бабасы туралы шежіренің де біз көріп, оқып жүрген үлгісінде атамыздың қолтаңбасы тұр. Ауыру себепті өмірден жастай қыршын кеткен ұлдары мен Ұлы Отан соғысына кетіп оралмаған немерелерінің де суреттері мен өмірбаяның нақты анықтап жазып кеткен. Әр жерде жүрген ақын ұрпақтарын тауып, қолынан келгенше көмектесіп, қолдап отырды. Абай атамыздың туған күні туралы ұзын соңар дауға 23-тамыз екенің дәлелдеп нүкте қойды.

Ақынның жүріп өткен жолын жақсы білген Қайым атамыз Семейдегі үнемі келіп кетіп жүретін үйлеріне арнайы белгі орнатырып, Тінібай мешіті мен Мұхамедхан Сейітқұлұлының үйі жайлы да құнды мәліметтер жазып қалдырған болатын. Мұхамедхан Сейітқұлов (1870-1937жж) аралығында өмір сүрген. Аса мейірімді, білімді, жомарт, алашордашы, көзі ашық оқыған адам болған. Үйіне Абайдың шәкірттері көптеген оқыған қазақ зиялылары жиналып отырған. Мазмұнға бай жеке кітапханасындағы көптілді әлем классикасын, жаздырып алынған, әр жерден әкелінген сол заманның газет-журналдарын оқитын. Мұхамедхан орыс, татар, араб тілдерінде жақсы білген. «Сары-Арқа» газеті мен 1918-жылдан бастап Ж.Аймауытов және М.Әуезовтың редакциясымен «Абай» журналының шығуына қаржылай көмек жасау, Ә.Бөкейхановтың Семейге қаласына «Алаш» атауын қайтару бастамасына қолдау көрсетіп. Шәкәрім Құдайбердіұлының қамаудан босап шығуына да көмектескен болатын. Осындай әкеден үлгі алған Қайым атамыз өз елі мен жерін ерекше қадірлейтін ғылыми-мәдени құндылықтарын сақтауды ниет еткен тұлға болып қалыптасты. Сол арқылы өзіне жақын тартып, әкесінің досы жазушы М.Әуезовты ұстаз тұтты. Талай жылдар жарық көрмеген «Абай» журналының басылып шығуына әріптесі Р.Мусинмен бірге 1992 жылы ықпал жасап, редколлегияның Құрметті басшысы және көптеген мақалалардың авторы бола жүріп Абай, Шәкәрім, Әуезов, алаш зиялыларының шығармашылығын зерттеудің ғылыми жолын салды.

Бар ғұмырын абайтану ғылымына арнаған, қатал заманның талабына қаймықпай қарсы жүзген Қайым Мұхамедханұлы. Тек қана абайтану іліміне емес шәкәрімтану ілімінде негізін қалаған. Абай өлеңдерінің мағынасының дұрыс айтылып, тұп нұсқалығының жоғалмауына және бұрмалануына жол бермеуге тырысты, осы жолда аянбай еңбек етті. Бүгінде Абай қорық-

мұражай үйінің ғылыми әдеби ортасының қалыптасуын табандылық пен жүзеге асырды. Адамның басты бақыты – өз туған елінен алған ақ батасы мен ризашылығын білдірген жылы лебізі. «Ғалымның хаты өлмейді» дегендей Қайым тұлғасы ғасырлар өткен сайын тұлғаланып биіктей бермек. Осы жолда еліміздің ертеңі біз жастар абайтану, шәкәрімтану, әуезовтану, қайымтану ғылымдарының дамып ұрпақтан-ұрпаққа үлгі боларына кәміл сенеміз және тереңінен зерттеліп, әлем әдебиетінің жауһарына айналуына өз үлесімізді қоса бермекпіз.

Әдебиеттер

- 1.Қ.Мұхаметханов. Алаш мұрасы 4 том. Алматы: Алаш 2005 ж. – 304 б.
- 2.Қ.Мұхамедханов. Абай шығармаларының текстологиясы жайында. 2014ж. – 336 б.
- 3.Қ.Мұхамедханов атындағы білім және мәдениет орталығы» қоғамдық қоры. Алматы 2009 – 174 б.
- 4.Қ.Мұхамедханов Абайдың ақын шәкірттері.Алматы.Дәуір 1995. – 320 б.
- 5.Қ.Мұхамедханов. Алаш мұрасы 10 том. Алматы: Алаш 2005. – 339б.
- 6.Қ.Мұхамедханов. Алаш мұрасы 2 том. Алматы: Алаш 2005. – 299б.

3.М. Құрманғалиева

ШҚО, Үржар ауданы «Қарабұйрат орта мектеп-бақшасы» КММ
Жетекшісі – Д.Е. Оспанова, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

«ӘЙЕЛ-АНА» МӘҢГІЛІК МӘНДІ ТАҚЫРЫП

Барлық жанрда қалам тербеген талант иесі, классик, драматург, публицист, ғұлама ғалым – М.Әуезовтің шығармашылық мұрасын, ұрпағына сыйлаған қазынасын заман талабына сай саралауымыз қажет. Тақырыбымызға өзек болған «Әйел-ана» тағдыры – ұлт келешегі, ел ертеңі. Осы мәселені тұңғыш көтерген Мұхтар Әуезов еді. Ұлт қамын ойлаған «Сарыарқа» газетінде 1917 жылы, 5 қыркүйек, №12 санында Семинарист Әуезов деген бүркеншік атаумен «Адамдық негізі - әйел» тақырыбы баспа бетін көрген тырнақ алды шығармасы болатын. Мақалада «Алтын хакім Абайдың» даналық тұжырымдарын ХХ ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы саяси жағдаймен салыстыра өріп, әйелдің қоғамдағы орны туралы ұтымды ойлар өрнектеген. Сөзімізге дәлел ретінде өткен ғасырдың 20-жылдары жазылған публицистикалық шығармаларының алғашқы зерттеушілерінің бірегейі, академик Рымғали Нұрғали: «Абай дәстүрінде, қазақ демократтарының үлгісінде жазылған бұл мақалада жиырмадағы Мұхтар сол кезеңнің әлеуметтік көкейкесті мәселесі – әйел теңдігі мәселесін гуманистік идеялармен, педагогикалық тәрбиемен ұштастыра қарайды. Сөз саптау, сөйлем құрылысы, лексикалық байлық жөнінен стильдік даралық танылады» [1], – деп жазады.

«Қазіргі әліпбиге түсіріп, 1966 жылы 8 маусымда «Лениншіл жас» газеті арқылы қалың оқырманға жеткізген Рымғали Нұрғали. Неге? Себебі, сол кезеңде «Сарыарқа» газеті қара құлыпта болатын, арнайы тексеруден өтпегендер таныса алмайтын, екіншіден, баспасөзге алмайтын, цензура өткізбейтін. Баспаға басып жіберуі ерекше батылдық дерсіз» [2], – деп тұжырымдайды профессор Арап Сләмұлы Еспенбетов.

Мақалада автор қоғамды ілгері жылжытудағы, яғни, адамның мінез-құлық, ой-санасын тәрбиелеп өсіру жолында әйелдің атқарар қызметіне ерекше мән берген: «...Әйелдің басындағы сасық тұман айықпай, халыққа адамшылықтың бақытты күні күліп қарамайды. Ал, қазақ, мешел болып қалам демесең, тағлымыңды, бесігінді түзе! Оны түзеймін десең, әйелдің халін түзе» – деп жазды.

1918 жылы «Абай журналының №8 санында «Қазақ әйелі» тақырыбында мақаласы жарияланады. Осы шағын мақаласы үлкен саяси-әлеуметтік мәселелердің күрмеуін шешуге бағытталып, философиялық тұрғыдан жауабын іздеген. Қазақ әйелінің жай-күйін толғай отырып, өз сүйгеніне қосыла алмай, ескі салт-сананың құрбаны болған қыз-келіншектер тағдырына үлкен аяныш білдіреді. Өз заманының мұң-зарын арқалаған бұл көкейкесті мақала бүгінгі тағда гендерлік саясаттың алтын қағидасы іспеттес.

«Қазіргі қазақ күйі» мақаласы 1918 жылы «Абай» журналының №9 санында жарияланған. «Қазақ әйелі» мақаласындағы айтылған пікірлерді таразыға сала отырып, ел-жұртқа азаматтық белсенділікті танытуын қайталап ескертеді. Идеологиялық жікке бөлінбей, ұлтық мүдденің айналасына топтасуға шақырады [3].

Ұрпақ тәрбиесі, ұлт тағылымы үшін аянбай еңбек еткен кемеңгер жазушының мақалалары адамгершілік, имандылық қағидаларға толы. Тұңғыш елбасымыз бұл туралы ойын былай баяндайды: «Тәуелсіз мемлекетіміздің тұңғыш ата-заңында баянды етілген адам құқығы, әлеуметтік әділеттілік тегіне, нәсіліне діни нанымына қарай адамдардың теңдігі ар-ождан бостандығы тұрғысындағы принциптерімізге Мұхаң мұратының үндесіп жатқандығы анық».

Сөз соңын қорытындылай келе айтарым, М.Әуезов қазақ әйелінің бүкіл болмысына, жан-дүниесіне, сезім сырына терең үңіліп, ерекше ықыласпен суреттей білді. Әдебиеттің өшпейтін, мәңгілік тақырыбы – әйел болса, оны жан-жақты танытып, әсемдік әлемін жеткізе бейнеледі. Әйел-анасы – дүниеге ұрпақ әкелуші, сол ұрпақты тәрбиелеуші. Халқымыздың «Бірінші байлық – денсаулық, екінші байлық ақ жаулық» деп санаған әйел-анаға деген көзқарас өте жоғары болған. Әйел ахуалын түзеу – ер азаматтың, қоғамның басты міндеті болса, жарық өмірге ақыл-парасатты кемел перзент әкелу, тәрбиелеу – ана борышы. «Ел боламын десең бесігіңді түзе қазақ!» - деп жар салған кемеңгердің жанайқайын орындау болашақ біздің басты міндетіміз.

Әдебиеттер

1. Нұрғали Р. Сөз өнерінің эстетикасы. Монография. – Астана: Елорда – 2003.
2. Еспенбетов А. Мұхтар Әуезов көсемсөзі академик Р. Нұрғали зерттеуінде. – //Абай. №1, 2012.
3. Әуезов М. Шығармаларының елу томдық жинағы. – Алматы: Ғылым, 1997.

А.В. Бахтиярова

Шығыс Қазақстан облысы Бородулиха ауданы «Новопокровка орта мектебі» КММ
Жетекшісі – Г.М. Алибекова, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫНДАҒЫ ҰҚСАСТЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

«Халық – қалың орман, әрі пана, әрі қорған», – деп Қ.Мырзалиев ағамыз жырлағандай, әр халықтың ұлттық танымын, көзқарасын, өзіне тән жеке ұлттық ерекшелігін білдіретін наным-сенімі, әдет-ғұрып, салт-дәстүрі болады». Ал салт-дәстүрге бай болу – елдің мәдениетті әрі тәрбиелі екендігінің айғағы. Әр халықтың өзіне жарасатын әдет-ғұрып, салт-санасы мен дәстүрлері бар. Ол өздеріне қымбат. Қазақстан – түрлі ұлт өкілдерінің басын қосқан ұлы мекен.

Қазақ және орыс халықтарының отбасылық әдет-ғұрыптарының ішінде ұқсас элементтер өте көп кездесетініне көз жеткіздік. Жобамның басты мақсаты – қазақ және орыс халықтарының отбасылық әдет-ғұрыптарындағы ұқсастықтарды анықтау болып табылады. Өзге елде тұрып, өз жауһарларының бірі салт-дәстүрі, тілі болсын, әлгі күнге дейін өшірмей мәңгілік ұрпаққа мұра етіп келеді. Салт – дәстүр – әр ұлттың, халықтың діні мен сеніміне, тұрмыс – тіршілігіне, ұлттық құрылым ерекшелігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі туғызған ғұрыптардың жиынтығы, қауым мен қоғамда қалыптасқан мінез-құлықтың үлгілері. Салт-дәстүрдің ел арасындағы тәлімдік, тәрбиелік, халықтық мәні зор. Халықтың атадан балаға көшіп, дамып отыратын тарихи-әлеуметтік, мәдени-тұрмыстық, кәсіптік, салт-сана, мінез-құлық, тәлім-тәрбие және рухани іс-әрекетінің көрінісі дәстүр арқылы танылады. Салт-дәстүр байлығы-мәдениеттің байлығы. Екі халықтың ортақтығын, өзара қарым-қатынасын анықтау мен білу бізді басқа халықтарды құрметтеуге, оларды жақындастыруға үйретеді.

Қазақ халқы нәресте дүниеге келген қырық күнді қауіп-қатерлі деп санаған. Осы күнге аман-есен жеткен баланы сау-саламат болады деген. Орыс халқы кішкентай балаға қатысты салт-дәстүрлерінің бірі нәрестені шіркеуден шоқындырып алып келгеннен кейін, оны арнайы босағаға жатқызады. Бұл дәстүрдің мағынасы «Жас сәбиді жамандықтан босағаның киесі қақсын, әрқашан аман сақтасын, есейгенде босағасы берік болсын» дегенді білдіреді. Сондықтан орыстардың салты бойынша босағаны басуға, босағада тұрып тамақ жеуге, қал-

жағдай сұрасып, амандасуға болмайды. Қазақ халқы баласын ағаш бесікке салып асырайды. Ағаш бесік көшпелі өмірге өте қолайлы. Бесік иіп кептірілген талдан жасалады. Осы секілді орыс халқында да, баланы аспалы ағаш бесікке салып асырайды. Бесікке бөлерде темір пышақпен аластайды. «Пәле-жаладан, тіл көзден сақтасын» деп темір пышақпен аластап, ер бала болса, жастықтың астына пышақ, ал қыз балаға қайшы салып қояды. Қазақ халқы секілді орыс халқында да, ананың балаға деген сүйіспеншілігін жеткізетін бесік жырлары өте көп кездеседі.

Біз көпұлтты Қазақстан жерінде, бейбітшілік пен келісімде өмір сүріп жатырмыз. Өз тарихымызды еске ала отырып, біз ертеңгі күнге сеніммен қараймыз, болашағымызды бірге құрамыз. Халқың сүйген адам, салтын да сүюге тиіс. Өр халықтың өзінде, тарихында ұлт салт-дәстүрдің ортасы мен қызметінің орны өте жоғары. «Оны ештеңемен теңеуге де айырбастауға да болмайды. Өз ұлтын сыйламау, оны мақтаныш етпеу сатқындардың белгісі», - дейді батыр Бауыржан Момышұлы. Қазір өз ұлтын сыйламайтын, салт-дәстүрден алыс азаматтар да бар. Дәстүрлерді өз отбасыларыңыздан бастап, өз тарихыңызды зерттей отырып сақтау керек. Егер елде өз дәстүрлері болмаса, онда адамдар шет елдердің мәдениеті мен негіздерін қабылдайды. Болашақ ұрпақ өз елін, жұртын сүймесе, болашақта жоқ деген сөз. Сондықтан, жасөспірім балалардың бойында патриоттық сезім, елін, халқын сүйе білуге тәрбиелеуде, қазақ халқының әдет – ғұрыптары, салт – дәстүрлері, мақал – мәтелдері, тыйым сөздерінің мәні зор.

Оқушылар қазақ тілі сабақтарында, Наурыз мерекесінде, сынып сағаттарында ғана емес, басқа да сабақтарда, іс-шараларда, мерекелерде, үйде де, ұлттық тәлім – тәрбие мәселелеріне байланысты халықтардың әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін, нақыл сөздер, мақал – мәтелдер, тыйым сөздерді көбірек пайдалану керек. Осылайша, қазақ – орыс отбасыларының салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын зерттей отырып, олардың көпшілігі мазмұны, мағынасымен құрылу мақсаттары жағынан ұқсас деп айта аламыз.

А.С. Мағуфарова

Семей қ., Новобаженово ауылы, ШҚО ББ Семей қаласы бойынша

«А.Ибраев атындағы ЖОББМ» КММ

Жетекшісі – Д.Ш.Турдугулова, қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі

МӘТІНДЕГІ КЕЗДЕСЕТІН КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІ КОНЦЕПТУАЛДЫ ТҮРДЕ ЕСТЕ САҚТАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Оқу сауаттылығы – мектепте алған білімді, іскерлік дағдыларын, адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлға аралық қарым-қатынастарды өмірлік міндеттерін шешу үшін пайдалану болып табылады. Осы мақсатта мен зерттеу тақырыбымды оқу сауаттылығымен, яғни функционалдық сауаттылықпен ұштастырдым. Сауатты оқу – бұл мақсатқа қол жеткізу, білім мен әлеуетті дамыту, қоғамға қатысу үшін жазбаша мәтінді түсіну, пайдалану, көрсету және жұмыс жасау. Мектепте алған білімді күнделікті өмірде қолдана алу – бүгінгі заман талабы. Мен өзімнің зерттеп жүрген тақырыбым арқылы сабақта алынған білімді концептуалды түрде қарастырудың тиімділігіне тоқталғым келеді. **Мақсаты:** Берілген мәтіндегі күрделі сөздерді концептуалды түрде қарастыру арқылы күнделікті өмірде қолдана алуға жетелеу. **Түрткі болған не?** Шұрайлы тіл сауаттылығының төмендеуі, түрлі жарнамалардағы өз ұйқасын таппай мәні мен сәні кеткен сөздер, көнерген сөздердің тілдік қолданыстан мүлдем шығып бара жатқандығы. **Өзектілігі:** Қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні бойынша оқытылатын жыраулар поэзиясы, халық ауыз әдебиетінің түрлері батырлар жыры мен лиро-эпостық жырлардағы көнерген сөздердің мағынасын ашпау, тіл көркемдігінің жоғалуы, сауатсыз сөйлеудің дендеп бара жатуы, яғни алынған білімнің оқу сауаттылығымен ұштастырылмауы. **Күтілетін нәтиже:** Оқушы сабақ үдерісінде берілген тапсырмаларды жан-жақты зерттеу арқылы кіріктірілген пәндер бойынша алған білімін күнделікті өмірде қолданады. Берілген материалды концептуалды түрде қарастыруға үйренеді. Мысалы, 7-сыныптың «Қазақ әдебиеті» оқулығындағы «Қыз Жібек» тақырыбы бойынша мәтіндегі кездесетін, көп қолданылмайтын күрделі сөздерді тарихи, лингвистикалық, медицина-биологиялық, салт-дәстүр, қолөнер

жағынан зерттеп көрейік. Бұл жұмысты барлық пәндерді кіріктіру арқылы қарастырайық. «Қыз Жібек» жырынан үзінді: «...**Ақ маңдайы жалтылдап, Танадай көзі жарқылдап, Алтын шашбау шашында**». Осы жыр жолдарындағы «**Алтын шашбау**» тіркесін зерттейік. **Лингвистика жағынан: Шашбау** – қыз-келіншектердің шашына сәндік бұйым ретінде тағылатындығы, **химиялық жағынан:** Алтын – ақшалық құнды металл (валюта) және ауыр металл. Зергерлік бұйымдарға қолданылады. Алтын күмістің бактерицидтік қасиетін арттырады. Шетелдік дәрігер Роберт Бекер өзінің ғылыми кітабында күміс иондарының қатерлі ісік ауруына шалдыққан адамдардың жасушаларын қайта тірілтіп, көбеюіне көмегі барлығын жазған. **Медицина-биологиялық жағынан:** Шашбау таққан қыздардың басы ауырмайды, шашы ұзын, әрі сұлу, берік болып өседі, ерте түспейді, басқа массаж істеп, денсаулықты түзейді. Шашбау, шолпы арқаны түзу ұстап, сәнді жүруді үйрететін **модель мектебінің** рөлін атқарған. Қазіргі таңда мектеп оқушылары арасындағы сколиоз ауруы белең алып тұрғаны белгілі. Сымбаттың бұзылысы –**сколиоз ауруы** болып табылады. **Қолөнер жағынан:** Шашбау бір-біріне сым үзбелер арқылы бекітіліп, орталарына асыл тастардан көз қондырылған теңгелер тізбегінен құралады. Ұшы сәнді шашақпен немесе күміс әшекейлермен әсемделеді. **Салт-дәстүр жағынан:** Шашбау – сәндік бұйым. Қыз бала жүргенде шашбау сылдырламаса қыздың мінезі жайлы, ал сылдырласа мінезі нашарлау деп білген.

Концептуалды түрде қарастырудың тиімділігі: түрлі пәндердің мазмұнын кіріктіруге, идеяларды, әдістерді, қағидаларды бір пәннен екіншіге таратуға, оқушының функционалдық сауаттылығын арттыруға мүмкіндік береді; бұл тәсіл зерттеуге негізделген оқытуды меңзеп, пәнді терең оқуға жағдай жасайды; концептуалды оқыту әдісін пайдалану – жас зерттеушінің қалыптасуына ықпал етеді. Қорыта айтқанда, елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазір бой жарыстыратын заман емес, ой жарыстыратын заман» деген сөзі арқылы жоғарыдағы ойды тұжырымдағым келеді.

Әдебиеттер

1. Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 15 томдық, III том Алматы – 2011
2. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Үкіметінің – 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 қаулысы
3. А.С.Ақтанова, А.Қ.Жундибаева: «Қазақ әдебиеті» оқулығы, 7-сынып Алматы – «Атамұра» 2017, 17-бет
4. <https://abai.kz/>

А.Е. Копылова

Шығыс Қазақстан облысы Білім басқармасы Алтай ауданы бойынша білім бөлімінің
«Алтай қаласының мектеп-лицейі» КММ
Жетекшісі – А.З. Кикумова, қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЫРЫМ–ТҢЫЙЫМ СӨЗДЕРДІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Қазақ халқы бала тәрбиесіне мән беріп, оның ырым-тыйымдарын, салт-дәстүрін ерекше сақтаған. Ырым-жақсылықтан өнеге алып, оған жету үшін жасалатын әрекет. Тыйым сөздер жас ұрпақты табиғатты қорғауға, әдепті болуға, қарапайымдылыққа баулиды. Қазақтың ырым-тыйым сөздерінің табиғаты көптен бері тілші ғалымдар тарапынан әр қырынан зерттеліп келеді. Атап айтқанда, тіл мен мәдениеттің, материалдық және рухани мәдениеттің сабақтастығы, дәстүрдегі, дүниетанымдағы көрінісі этнолингвистикалық талдаулар арқылы сараланып айқындалды. Этнолингвистикалық тұрғыдан зерттеу белгілі бір тақырыптық топтарға жататын ырым-тыйым сөздердің ерекшеліктерін айқындайды. Қазақ ырым-тыйымдары, мақал-мәтелдері–этностың өткен өміріндегі тұрмыс-тіршілігінің айнасы, ғасырлар бойғы мәдениетінің тұнып тұрған мұражайы. Қазақтың ырым-тыйым сөздері этнос тілімен тығыз байланысты. Тіл мен мәдениеттің арақатынасы шеңберінде болатын мағыналарды анықтау, тілді белгілер жүйесі

деп танудан туындайтын мәселелерді шешу және т.б. этнолингвистика пәні қарастырады [1]. Этнолингвистиканың бір міндеті-этнос болмысына қатысты фактілерді жинау болса, екінші міндеті оларды саралап жүйеге салу, мазмұнын ашу, түсіндіру, қорыту. Ұлттық тіл мен мәдениетті байланыстырудың өзегі-тіл білімінде этнолингвистика саласымен және соңғы жылдарда жаңаша өріс алған-лингвомәдениеттану бағытымен тың тақырыптарда көрініс табуда [2, 5].

Кейбір ырым-тыйым сөздердің этнолингвистикалық сипатына тоқталғанда, зерттегеніміз:

1. Отқа су құйма, түкірме. Себебі:кезінде ата-анамыз отқа табынған. От-өмір, тіршілік көзі.
2. Мал сүйегін жақпа, ақты төкпе, себебі тірі малдың сүйегі сырқырап, желіні іседі, малсыз қалып, жоқшылыққа ұшырайды деген ұғым бар.
3. Қазақ мал, адам санамайды, себебі: кемиді деп есептеген.
4. Итті теппе, су шашпа. Ит - жеті қазынаның бірі.
5. Пышақтың жүзін жалама, кезенбе, себебі пышақ ұзарып кетеді.
6. Таңертеңгі асты тастама, кешкі асты бақпа, себебі таңғы ас - тәңірден дегенді білдіреді.
7. Нанды шашпа, баспа. Нан - өмір нәрі.
8. Туысыңа ит, пышақ сыйлама, себебі араз болып қалуың мүмкін.
9. Күлді, тұзды баспа, шашпа, аяғың ауырады.
10. Жағыңды, беліңді таянба, тізеңді құшақтама. Тек қаралы адамдар ғана осылай отырады.
11. Бас киімді лақтырма, теппе, басың ауырады [3, 16].

Ырым-тыйымдар жеке өмір сүре бермей, кейде мақал-мәтелге де айналып кетеді. Себебі, ырым-тыйым мен мақал-мәтел екеуінде де халықтың ғасырлар бойы табиғат пен әлеуметтік құбылыстарды бақылауында туған нәтижелер қорытындыланады. Мысалы, «молаға қарай жүгірме», «асты қорлама», «жылағанға күлме» деген тыйымдар «Өлетін бала молаға қарай жүгіреді», «Асты қорлама, құстырады», «Ерді қорлама, састырады», «Күлген күле жетеді, екі етегін түре жетеді» деген түрде мақал-мәтелге айналғанын көруге болады. Сонымен бірге, кейбір ырым-тыйымдар қарғысқа да айналады. Мысалы, «құр бесікті тербетпе» деген тыйым «құр бесікті тербетіп қал!» пішінінде қарғыс сөз болып айтылады. Мақал-мәтелдер тереңнен қозғап, кең толғап ой тұжырымының мәйегі, қысқа да нұсқа түйіні ретінде философиялық категория болып саналады.

«Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі» деп ұлағатты ойшыл ұстаз Әбунасыр әл – Фараби айтқан біліммен бірге жақсы тәрбиені қоса беру және ізгілікке бағдарланған, әсемдікпен қаруланған, ұлттық тәлім нәрімен сусындаған халық игілігін жасаушы болашақ азаматты тәрбиелеу ел ертеңі ел болашағы – бүгінгі жас ұрпақтың білімдар, саналы да салауатты, «Сегіз қырлы, бір сырлы» болып өсуіне, жақсы азамат болып қалыптасуына жол көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Жилкубаева А.Ш. Түркі этномәдени кеңістігіндегі тағам атауларының жүйесі. Ғылыми монография. – Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы, 2012. – 229 б.
2. Ахметова З. Қазақтың ырым-тыйым сөздері. Алматы. 1990. – 162 б.
3. Қайрат Ғабитханұлы. Қазақ мифологиясының тілдегі көрінісі. Арыс. Алматы. 2006. – 166 б.

Л.С.Омирзакова

Семей қаласы, «Бизнес және сервис колледжі» КМҚК
Жетекшісі – А.К. Бейсенова қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні оқытушысы

АҢЫЗҒА АЙНАЛҒАН КҮШІКБАЙ БАТЫР

Күшікбай батыр Руы Тоқа Бесім Шығыс Қазақстан облысының Уақ елінен шыққан. Мырзамбетұлы Күшікбай батыр Жасыбай батыр немересі. Бұл кісі шамамен 1787 жылдар шамасында туып, 1853 жылдардың мұғдарында дүние салған. Мырзамбеттің ағасы Қалманбетте бала болмаған. Содан інісінің алғашқы туған ұлдары Күшікбай мен Ескенені бала

қылып алған.Күшікбайдан бірінші әйелінен Айдарбек, Өтебай, Сәмек, Темірбек, Шыңыбек, тоқалынан Сеңгір, Орақ, Бұлғақ туған. Бұлардың барлығы да рулы ел.

Семейден Қарауылға бет алған тасжолдың бойында жолаушылар жиі аялдайтын мекеннің бірі – Күшікбай кезеңі.Қазақ тарихындағы айтулы батырлардың бірі Күшікбай есімімен байланысты бұл мекен ұлы қаламгеріміз Мұхтар Әуезовтың «Қорғансыздың күні» әңгімесімен де кеңірек мәлім."Өлі разы болмай тірі байымайды" демекші, Күшікбай батырға арналған монументтің ашылу рәсімімен бірге оның аруағына бағышталып құран-қатым түсірілді. Батырға арналған монумент кескінін сипаттай кетсек: Монументтің жалпы көрінісі батыр дулығасының сипатын білдірсе, үстіңгі бөліктегі ойық – домбыраның нұсқасын білдіреді. Монументтің ұшар басы көкке мойын созған аққуды суреттейді. Сонымен бірге батырдың найзасы мен қалқаны да мүсінделген.

Күшікбай бабамыздың бұлағының басына жолаушылар демалатын орынның жұмысы 2002 жылы жасалынды. Бүгінде бұлақтың басы – на 2350 м² асфальт төселініп, арнайы саяжай орындықтар қойылды.Қазіргі уақытта бір арқардың мүсіні мен ұзындығы 3 м. пано орнатылып, онда Күшікбай бабамыздың өмірбаяны мен жерлес ақынымыз Төлеген Жаңғалиевтің өлеңі жазылды. Күшікбай бұлағының басына келген қонақтар аталған орынмен, батыр бабамызбен танысып, өмір тарихын көкейлеріне түйіп жүрсін деген ниеттен туындаған ілкімді іс бабалар рухына үлкен құрметтің бастауы екендігін білдіреді.

Күшікбайдың кім екендігін, басынан қандай дәурен кешкендігін әрлі-берлі өтіп жүрген керуеннің көбі білуші еді. Оларға білдіретін заманның шежіресі – дәурені өтіп кедейлік басқан, көңілсіз салқын өмірге түскен кәрілер болатын. Бұдан соңғы білдірушілердің көбі өткен-кеткен керуенге көп сөйлесіп дағдыланған, ауыл иесі болған соң, алдынан ешкім шықпай, жаман әдеттеніп, өтірікшілеу болған адамдар болатын. Бұлардың көбі әңгіме айтудан бұрын, азырақ шарт керек қылушы еді.

«Пәленше атыңды алып кетті» деген ағайынның жетімсіген сөзін естігенде, жаны шыдамай,ауруымен алысып, жылқыдан ат алғызып, жалаңаш етіне бір шекпенді кие салып,жауының артынан қуып кетіпті. «Батырды мұқаттым» деп, үйіне келіп, жаңа жайланып, жауы отырғанда Күшікбай атын ойнақтатып, найзасын түйіліп, өрт сөндіргендей болып зәрін шашып, жетіп келген. Сол бетімен ауылдағы самсаған сары қолға:«соғысамын, қан төгемін» деп әлек салған. Бірақ жиылған елдің ішіндегі басты адамдар: «Уақтың баласы бірін-бірі өлтіріп араздаспасын» деп, ат-шапан айыбымен Күшікбайдың атын қайырыпты. Батыр еліне қайта қайтқанда, ауруы меңдей бастап,атқа әрең жүріп, осы күнгі бейіті тұрған биіктің басына келгенде мұршасы құрып,найзасын тіреп аттан түсіпті. Сонан соң басын оңға қаратуға ғана шамасы келіп,жан-тәсілім қылған. Артынан ағайын-туғаны жылап барса, шешегінің ауыздарыншекпен қажап, қотырының суы шекпеннің сыртына шып-шып шығып кеткен екен дейді.Батырдың көп мұратына жете алмай, жас күнінде қуаты қайнап, долданып өлгендігінен моласы тұрған биіктің бауырынан боран, ызғар айықпайтын болған екен деп, бағанағы кәрі әңгімесін тоқтатушы еді. Бұл әңгімені айтушы адамдар Күшікбайдың кім екенін жұртқа танытқанда, өзінің сол батырдың ұрпағы екендігін көңіліне бірталай қанағат қылып, бойы көтеріліп, көңлі күңгірт өмірдің уайымынан бірталай сергіп қалушы еді.

Тақырыбымды қорытындылай келе мен Күшікбайды нағыз батыр деп санадым.Ол ерлікпен ШҚО-ны қорғаған. Көне тарих – халқымның өмірінің, әдеп- ғұрыптарының, салт-дәстүрлерінің ежелгі көрінісі. Қорыта келгенде, менің жүргізілген зерттеулерім тарих ғылымының түпсіз терең, құпиясы мол әлем екенін дәлелдей түседі. Дана халқымыз өзінің бай, тағылымға толы мұрасымен ұрпағына адамдыққа толы тәрбие бере білген. Оны ежелден келе жатқан тәрбиелі өсиеттерден көріп отырмыз. Бұл тақырып әлі де толығырақ зерттеулерді қажет етеді деп ойлаймын.Қазіргі заман тарих ғылымының өте кең, жан- жақты тараған кезеңі.

Әдебиеттер

- 1.Тұрсын Жұртбай ,Қаракөк
- 2.Жұртбай Тұрсын.Құнанбай (Тарихи және әдеби тұлға) – Алматы:Алаш,2004
- 3.Дала даналары

Ә.С. Амангелді

Семей қ. Семей көп салалы колледжі
Жетекшісі – С.К.Исина, қазақ тілі оқыту әдістемесі мұғалімі

ТЕМІРҚАЗЫҚ СӨНГЕНШЕ СӨЗІ ӨЛМЕЙДІ

*Барыңды, Нәріңді
Тірлікте бергейсің.
Фибрат алар артына із қалдыр,
Шын бақыт – Осыны ұқ,
Мәңгілік өлмейсің!*

Ш. Құдайбердіұлы

Өткеннің құлазыған ғасырларынан өзіне бейтаныс, басқа, бірақ жарқын болашаққа сенімді жол салған ақынның айтқан сөзі еді. Даланы торлаған надандық түнегіне ол шамшырақтай сәуле төкті және таңы атып, күні шығатын жаққа апаратын жолды өз халқына талмастан көрсетті:

Тапқыш ой ғой ақылдың мағынасы,
Түбі жүрек, болады мида басы.
Ынсап, рахым, ар, ұят, сабыр, сақтық,
Талапқа алты түрлі нөқта тақтық.

«Алмас қылыш жатпайды қын түбінде» демекші, қара күш қанша құлыптап ұстаса да, қара құлыпты қақ жарып, Шәкәрімнің өнер нұры жарқ етті. Ол терең ойға құралған, күмістей жарқын жырлар жазуды мақсат еткен. Өлеңдері мыс араласпаған таза күмістей, тереңнен толғап, жүрек сырын шертерліктей болуын, ұйқасы жатық болын көздейді. Кейде ол Абай шығарған өлең өлшемдерін, шумақ түрін, ұйқастарын қолданып жырлайды.

Шәкәрім революциядан бұрын сыншыл реалист ақын ретінде қалыптасты, ой өрісі, идеялық мақсат-мұраттары жағынан демократтық халықтық, гуманистік-ағартушылық бағытты өмірінің соңына дейін ұстанды. Шәкәрім творчестволық қызметтің бірнеше саласында – поэзияда, прозада, аудармада, трактат жазуда, журналистикада үлкен мұра қалдырды. Шәкәрім Құдайбердиевтің өмірбаянындағы ұтымды ерекшеліктердің бірі ол ұлы Абай Құнанбаевтың ең жақын адамдарының қатарында екендігі, тікелей тірбие, әсер, ықпал алуы. Сол ықпалмен 19 ғасырдың аяғы мен 20 ғасырдың басындағы ұлттық сөз өнерінің танымал тұлғаларының бірі әрі Абай дәстүрін жалғастырған, эпикалық жанрда ерең еңбек еткен қаламгер ретінде қалың елге танылды. Шәкәрімнің қаламгерлік қызметі тек ақындықпен, аудармашылықпен шектелмейді. Ғұлама еңбегі сан салалы. Оның суреткер ретіндегі мұрасының бір тармағы – проза болса әйел бостандығы, ескі қазақ аулындағы саяси-әлеуметтік жағдай туралы жазылған “Әділ – Мария” повесі, басқа тұрғыдан көрінетін тағы бір мол арна – тарих пен философия.

Сондай-ақ, ғалам болмысы, замана тұрпаты, адам табиғаты мұсылмандық шарты, ар, иман, ұждан сынды үш анық, хандар шежіресі, ел тарихы туралы көп толғанған Шәкәрім өмірдің мәні, дүниенің баянсыздығы жайында да көп жазған еді:

Қайғы емес қаза, Болмаймын наза, Ноқталы басқа бір өлім, – деп, жас кезінде-ақ өмірдің өтпелі кезін мойындаған ақынның, алпысқа аяқ артқан шағында: "Қаласың қай сайда..." – деп, өз өмірінің немен тынарын болжаған ақынның қайғылы қазаға ұшырауы да, көмусіз, отыз жыл бойы ойпаңда, құр құдық түбінде қалуы да шын трагедия емес. "Туған жан өлмек, Тағдырға көнбек", – деген Шәкәрімнің өзі көзі тірісінде сипаттап кеткен. Ең үлкен қайғы, шын трагедия – Шәкәрім мұрасының елу жыл бойы жабулы жатуы. Қысастан өлген ақын жаны бір сәт қана азап шексе, өзінің ең елеулі қайраткерлерінің бірін санатқа қоса алмаған рухани мәдениетіміз жарты ғасыр бойы жапа көріпті. Сол кемістіктің орны енді ғана толып отыр.

Мәшһүр әулиенің айтқаны келіп, екеуі бір жылда дүниеге келіп, бір жылда дүниеден өтеді: өзі қарашада өз ажалынан, ал Шәкәрім қажыны күз ортасында атып, сол маңдағы құдыққа тастап кеткен.

Шәкірімнің асыл мұрасы, рухани байлығы-көркем өнер сиқырлы сырымен, сырлы мүсінімен ғасырлар бойы шамшырақтай жарқырап, адамгершілік диқаншысы болып, адалдық үшін күресіп, ұрпақтан ұрпаққа асқар ойдың иірімі, болмыстың бейне-келбеті болып сара жолын сала бермек.

А. Сәрсенбекова

«Абай атындағы жалпы орта білім беретін мектеп-лицей» КММ
Жетекшісі –Ж.А. Кабыланбекова

ШӘКӘРІМ МҰРАСЫНДАҒЫ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ИІРІМДЕР

Алдына үлкен мақсат қойған адамзаттың барлық ұлы азаматтары тәрізді Шәкәрім де өз өмірінде мақсатына қол жеткізе алмады. Оның себебін қажы өзі былай деп жазады:

«Айтқанымды, аңсаған арманымды орындауға қолым жетпеді, әлім келмеді. Қатыгез заман, қайрымсыз, қатал, мансапқор басшылар көнбеді. Көз байлаған құлар, жайдары пысықтар, алдампаз, арам сопылар, парақор ұлықтар көндірмеді. Мен жалғыз қалдым, өз ойымды, өз арымды сақтап қалайын деп, жапаша қаштым. Сондағы менің ойым, мақсатым не, білесіңдер ме? Қалған өмірімді жазумен, ізденумен өткізбек болғанмын. Өз заманым үшін жазғам жоқ. Келер дәуірдің адамы үшін жаздым... Жаңа заман тарихтың тазасына, асылына арнамақ. Тарихтың осындай тазасы, алмастай асылы жаңа дәуірдің іргетасы болмақ. Сол іргетастың бір керегіне жарарлық тас сынығын таппақпын, соны жазбақпын. Соны іздегеннен басқа өмір маған қалған жоқ, балам!»

Шәкәрім қажы алдына осылай ұлы мақсат қойып, өмірін келешек ұрпақ қамына, адамзат қамына арнаған. Ол оның сенім артып, атап отырған біз болсақ, онда біз де ұлы бабамыздың бұл сеніміне сай болуымыз керек. Сол үшін ең әуелі ойшыл өзі іздеген іргетастастың тас сынығын тапты ма екен, әуелі соны анықтап, ал тапса – ол не нәрсе, соны біліп, ақырында, ақынның өзі армандағанындай, ол тапқанын біз керегімізге жаратсақ, сонда дұрыс болар еді. Оның жолын ақын өзі былай көрсеткендей болады:

Қырықтан соңғы қырымды,
Сынамақ болсаң түрімді.
Көрейін десең нұрымды,
Жидағы оқы жырымды.

Шәкәрімнің рухани деңгейін шын танып, оған дұрыс өзіндік бағасын берген зерттеулер де аз емес. Мысал ретінде олардың арасынан Шәкәрім мен Л.Толстойдың рухани үндестігін көрсете отырып қазақ сахарасынан шыққан ой алыбының әулиелік қасиеттерін ашуға арналған. 2001 жылғы «Қазақ әдебиеті», сонан соң «Жан құмары» газеттерінде жарық көрген ғалым Боқаштың мақалаларынан байқауға болады.

Шын мәнінде басқаның ойын тек ғана жоққа шығарумен шұғылданатын, не болмаса оны бұрмалайтын сыңаржақ сыншыны жетілудің, яғни табиғаттың жауы деуге болады. Себебі, жетілу бүкіл табиғат заңдылығы болуға тиісті, сондықтан кезі келгенде барлығыда жөнделіп, дамуы керек. Ал жетілу дегеніміз-алға жылжу, өрлеу. Сондықтан ойдың дамуына бөгет болатын жөнсіз сынаушылық пен пайдасы жоқ нәтижесіз оқу-дамудың екі жауы болмақ.

Шәкәрім жоғары рухани нәтижеге қалай жеткен деген сұраққа келер болсақ, әрине, ең әуелі төрт-бес тілді меңгеріп, көп елді аралап, әлемнің білікті адамдарымен танысып, сұхбаттасып, өіне керекті білімді тауып ала білгендігін айту керек. Бірақ ең маңыздысы бұл емес. Ең маңыздысы –оның солардан алған білімін, оқып білгендерін өз бойында жинап қала қоймай, оларды ой елегінен өткізе отырып, жетілудің іргетасына айналдыра білуінде. Яғни, Шәкәрім білім алып қана қойған жоқ, сонымен бірге ол білімді болмыс заңдылықтарын түсіну үшін өмірде пайдалана білді. Бұл ойшылға алған білімін іргетас ретінде пайдаланып, оған өзінің рухани мұрасының ғажайып ғимаратын орналастыруға мүмкіндік берді. Яғни, ол өзі тапқан әрбір ой тұжырымын сақтап, оны ары қарай дамыта отырып, өзінің мақсатына жетудің құралына айналдыра білді. Осылай ұлы ойшыл бұрынғы ойларды өмірге пайдалана отырып, жетілудің

үлгісін көрсетті. Шәкәрім өзінің оқып білгендерін өмірден, табиғат көріністерінен таба біліп, ары қарай тереңінен түсініп, болмыстың терең сырларын ашқан ғұлама. Көптеген жыл бойы да басына, елсіз жайлауға кетіп өмір сүруінің де себебі де, пайдасы да, міне, осында жатыр. Ол оқып-тоқыған білімі арқасында өмірге ғана емес, сонымен бірге сезімдерін көріп – білуге болмайтын ішкі көмескі өмірге де үңіліп, соның нәтижесінде болмыс құпияларын түсіне білді.

Егер адам баласы шын пейіл, таза ақылмен іздесе мәңгілікті және шексіз ақиқат адамға өзі ашылады. Адамзат қауымында даналық қуған мұндай адамға барлық жағдай бар. Қазіргі заманда даналық іздеп, жетілемін деген адамға түрлі рухани жазбалар жеткілікті. Мұны «Көп кітап келді Алладан, оның төрті Алланы танытуға сөз айырмас» деп Абай бабамыз да ескертіп кеткен. Абай көрсеткен қасиетті төрт кітаптан басқа түрлі әулие-әмбие, даналардың жазғаны бір төбе. Сондықтан қазіргі кездегі халықтың рухани төмендігі даналық жазбалардың жеткіліксіздігінен емес, жоғарыда айтылған білімді игеру тәсілдерінің және оларды игеруге деген шын ниеттің жеткіліксіздігінде деп айтуға болады. Шәкәрім тұжырымы бойынша, бұл тығырықтан шығудың бір-ақ жолы бар. Ол-бізге берілген еркіндікті дұрыс пайдаланып, көңілді бұрыс жолдан дұрыс жолға бағыттап, соған байланысты әрекет ету керек. Барлығы пейілдің дұрыстығына байланысты. Бұл-жетілудің алғашқы алыбы, қадамы ғана тәрізді. Сонымен бірге жетілу жолының, белгілі бір жоғары дәрежесінде көтерілгенде ақиқаттың алғашқы, шын мәніндегі тазалығын керек қылатын сәт туады. Хақиқат әуелгі ашылғанда шындық, бірақ ол ғасырлар бойы қолдап қолға өтіп, қабылдаушының табиғатына байланысты түрлі өзгерістерге ұшырап, кейбір жағдайда өзінің алғашқы таза қасиетінен айырылып, жалған түрге түседі. Кейде бұрынғы мағынасынан мүлде басқаша, тіпті, қарсы мағынада алады. Бұған қазіргі замандағы діндердің жағдайы, олардың өздерінің алғашқы табиғи жағдайын орындай алмауы, соның салдарынан қоғамдағы келеңсіз жағдайлардың көбеюі жақсы мысал бола алады. Осыны жақсы түсіне білген Шәкәрім «Пайғамбар Мұса жолықса» атты ой толғауында қазіргі замандағы негізгі діндерді сынай отырып, әрі қарай былай деп жазады:

Бұл күнде дұрыс иман жоқ,
Шатақ дін нәпсі тыйған жоқ.
Ақылы саудың ойына,
Алдамшы діндер сыйған жоқ.

Осылай Шәкәрім дұрыс иман болмағандықтан діндер адам көңілін нәпсіден Құдайға аударуға арналған өздерінің табиғи міндетін орындай алмай, ақылы сау адамның ойына жат, шатаққа айналғанын көрсетеді. Бүгінгі заманда іздесе де анықты (Алла тағаланы) ешкім таба алмай жүр. Себебі, өлімді залым қылатын шатақ дінге қақпақ жоқ.

Қазіргі дәуірдегі өздерінің алғашқы міндетінен айырылып, қалған діндердің міндетін жақсы түсінген Шәкәрім өзінің рухани жолындағы діні ғана емес, басқада адам ойын шектейтін философиялық көзқарастардың, тіпті, адамзат қабылдаған данышпандардың да шырмауында қалып қоймай, ойына ерік беріп, оқып-тоқығандарын тек қана жүрек таразысына салып, таза ақылмен салып отырған. Бұған Шәкәрім шығармаларынан көптеген мысалдар табуға болады. Мысалы, ол «Үш анық» шығармасында осы қасиетін жақсы білдіріп, ол өлең жолдарымен былай өрбітеді:

Ақылдан адас қалмайын,
Бос жетекке бармайын,
Дәлелсіз сөзді алмайын,
Көтермейтін қиқаңын.

(«Қырықтан соңғы иманым»)

Немесе ол бұл ойын «Арақ-ақыл, мастық-ой, жар-Хақиқат» атты өлеңінде былай деп түйіндейді:

Пайғамбар, әулие айтты десе дағы,
Ақыл қабыл алмаса, ол маған жат.
Шатақ дінге, әлетке не білгішке,
Ноқталатпай ойымды қылам азат.
«Ақылға билетпеген-пенде айуан»,
Десемде бола қоймас сөзім ағат.

Құранның шын мағынасын шатақ ұғып,
Молдалар маған қоймақ кәпір деп ат.
«Ақылыңа сынат деп,- дәлел айтқан,
Құраннан табылады талай аят.

Құранға сүйене отырып, жалған молдаларды сынап әркімнің қолынан келе бермейтін осындай бағылдыққа барған Шәкәрім қажы, әрине, өзінің рухани деңгейін және тарихтағы алатын орнын жақсы түсінген.

Шәкәрімнің жеткен рухани деңгейін «Ләйлі-Мәжнүн» және өзінің жан дүниесінің хал ахуалын білдіретін «Ажал маған арақ берсең», «Ақылдан ойға сыр тарап», «Жүректен аққан қанымнам», «Өмір сырын көздесең» тәрізді 70 жасында жазған «Иманым» деп атаған өлең жинағынан көре аламыз. Шәкәрімнің тапқан ақиқаты-жүрек көзі арқылы алынған таза ақиқат. Бұл оған жан сырына үңіліп, құпиялардың құпиясы болып табылатын адам мен Алла тағаланың қарым-қатынасы, жан, рух, тән туралы және олардың байланыстарын ашуға мүмкіндік берді.

Сонымен, ерік адамға берілген ең қымбат сый. Сол ерікті дұрыс пайдаланып, көңілін рухани болмысқа аударған адам өзінің мақсатына жете алады. Ал ол қымбат сыйды дұрыс пайдалана алмай, өзінің нәпісіне беріліп, дұрыс жолдан бұрыс жолға түсіп кетсе, онда табиғаттың әділет заңдылығы бойынша бұл фәни әлемнің терең тұңғиығына батып, өзіне тиесілі азапты несібесін алады. Шәкәрімнің өмірі мен артына қалдырған терең сырлы мол рухани мұрасы, міне, осыны паш етеді.

Әдебиеттер

1. Досым Омаров «Шәкәрім шыңы» Алматы 2008 ж. 130-132 б.
2. Тұрдықұл Шаңбай Алматы 2007 ж. 302 б
3. Қайым Мұхамедханов Алматы 2005ж. 124-125 б
4. Т.Шаңбай «Ұғым мәдениеті» Алматы 2009 ж 116-118 б

Н. Қаттабаева

ШҚО білім басқармасы Аягөз ауданы бойынша білім бөлімінің
«№5 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Жетекшісі – А.О. Джуматаева, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

ӨКПЕТІ БАУРАЙЫНДАҒЫ МАЛТҮГЕЛДІК БЕЙНЕЛЕРДІҢ ЕРҒАЗЫ РАХИМОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА СУРЕТТЕЛУІ

Ерғазы Рахимов қаламынан туған шығармалар түп-түгел Аягөздің кешесі мен бүгінінен сыр шертеді. Тарбағатайдың ұңғыл-шұңғылын, сай-саласын, аң-құсын, қараған-бүргеніне дейін жан-тәнімен жырлаған, қара сөзбен сырлаған Ерғазы тас жарған талант еді. Ерғазы шығармаларының алтын өзегі көбіне ел жұртының тағдыры, атамекені Тарбағатай тауының тарихы болып келеді. Ерғазы Рахимов Қазақстан жазушылар Одағының мүшесі болғанымен, шығармалары жергілікті өлкенің аясынан асқан жоқ. Аягөз жұртшылығы ол кісінің шығармаларымен жақсы таныс болғанымен, бүкіл қазақ халқына таныла қоймады. Алғашында аудандық, облыстық газеттерде басылып жүрген лирикалық өлеңдері, көркем очерктері мен қысқа әңгімелері оқырман қауымды тілінің сонылығымен, ойларының құнарлылығымен бірден елең еткізді, көп ұзамай республикалық басылымдарда жарияланған туындылары арқылы елімізге талантты ақын, майталман журналист ретінде танылды.

Қаламгердің 70-ші жылдардың басында шыққан «Сүрі қар», «Зейнел күйі», «Жырлайды жүрек», «Мұңсызбайдың мұрагерлері», «Терісайрық», «Ымырт пен қобыз» атты өлең – дастан, әңгіме, повесть жинақтары елімізге кеңінен танымал болды. Онымен қоса Ерағаң көптеген таңдаулы жазушылардың біріккен жинақтарына енген. Көркем сөздің поэзия, проза, сын және журналистика саласының тізгінін түгел ұстай білген дарын иесі. Көптеген Аягөздік қаламгерлердің тәлімгер ұстазы. Аяулы қаламгердің бірнеше ертегілер жинағы, «Қорымсу» романы жарияланбай қалды. Шығыс Қазақстан облысы Тарбағатай өңірінде, Аягөз қаласынан

онтүстік-шығысқа қарай 86 км жерде Малтүгел ауылы орналасқан (тұрғын саны 283). Жан-жақты талдаудың нәтижесінде Е.Рахимов шығармаларының тәрбиелік мәні мен танымдық қырлары ашыла түсті. Малтүгелдік бейне арқылы қазақ халқының қазақы болмыс – бітімін сақтауымыз керек. Кейбір шығармалары қолды болып та кеткен бе деп ойлаймын. Жазушы кейіпкерлерінің кейбірі Тарбағатай өңірінде өмір сүрген адамдар. Кейбір қылықтар жазушының өз бейнесі.

Сондай шығармаларының бірі – «Боз төбе» повесі. Кейіпкерлері: Жанайдар, Ақбидай, Раздан, Қафез, Әйтiш, Башары, Қоқыр, Бейсен.

Жанайдар-кесек мінез, шыншылдығымен, досқа, жарға адалдығымен дараланған образ. Нақақтан-нақақ Қазан революциясының алаң-елең шағында жалаға ұшырасады, өз аяулы жарын, туған жерінің топырағын аңсап еліне оралады. Өз кінәсіздігін дәлелдейді. Алайда Раздан секілді арам ниетті адамның арбауына түсіп, алданып қалғанын білген әйелінен айырылып қалады.

Ақбидай бейнелі адам жүрегін еріксіз шымырлатады. Ақбидай ақ көңіл, пәк арлы мінезімен ерекшеленген образ. Ол өзінің алданғанын тек «өлді» деп сендірген жұбайы – Жанайдар аман-есен елге оралғанда ғана біледі.

Раздан – өз мақсатына, ниетіне қол жеткізу үшін арам пиғылды істерден де тайынбайтын жағымсыз кейіпкер. Өкініштісі сол мұндай адамдар қоғамда әлі де бар.

Түйдек – түйдек сөз өрнегін қиюластырып дәл келтірген жазушы атағы жер жарған жазушылардың тісі батпай жүрген ашаршылық кезді де суреттеген. Осындай біртуар аяулы, ақылшы азаматтың өмірден ерте кеткені өкінішті-ақ, әрине. Қытай мемлекетінде дүниеге келіп, Кеңес үкіметінде жоғары білім алып, өзіндік сөз саптауы бөлек, дара тұлға болу екінің бірінің қолынан келмес. Менің ұстазым Аманғайша Омарғазықызының айтуынша: «Марқұм Ерғазы аға өлеңді де өте тез жазып тастаушы еді, өзі сырттай оқығанын айтып, «сырттайдың сырттаны едік», - деп отыра тұғын. Сөйтсем, сырттан дегені қасқырдың төресі екен ғой. Шынында да, марқұм Ерғазы аға сырттан еді», - деп еске алады.

Жазушының мұрасын оқи және зерттей отырып, мынадай ой түйдім. Жазушы Ерғазы Рахимовтың құнды дүниелері оқулық бағдарламасына енгізілсе, құба-құп болар еді. Жанға жара салмайтын мысқыл мен қазақы қалжыңнан өрілген туындылары шәкірт жүрегіне жол табары сөзсіз. Әрбір ұрпақ тұщы туындылар арқылы қазағымның болмыс-бітімін еске сақтап, сүйіспеншіліктері артады. Төл туындымен мейірі қанғанша сусындайды. Өмірде қалжыңның астарын түсінетін ұрпақтар тәрбиеленеді. Ерғазы Рахимовтың шығармаларынан «Ерғазы оқулары» өтіп жатса, Ерғазы Рахимов есімі бір мектепке берілсе, жерлес жазушыға көрсетілген құрмет.

Б. Сәрсенбаева

«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» ҚМКҚ
Жетекшісі – Е.Б.Нурпеисова

ЖАМБЫЛ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ АЙШЫҚТАУДЫҢ ТҮРЛЕРІ

Жамбыл өлеңдеріндегі айшықтаудың сан алуан түрі кездеседі, әсіресе қайталаудың көп кездесетіні – анафора мен эпифора[1].

Эпифоралық, яғни сөйлем соңында келіп қайталанатын сөздер, сөйлем мүшелері өлең көркемдігін күшейтеді, шығарманың әсерлілігін үстөп, мазмұндық ерекше әр береді. Сөйлем соңында не тармақ аяғында келген эпифоралық қайталаудың етістік баяндауыш түрінде келетінін, олардың сөйлемдегі қызметі туралы Р.А.Досжанова: «Сөйлемдердің соңында қайталанып келетін эпифора ойды аяқтап, етістік баяндауыштан болып, қайталаманың молшылығын жасайды. Қайталаманың молшылығы конструкцияның толық синтаксистік параллелизмімен қамтамасыз етіледі», – деп көрсетеді [2].

Бұған мысал ретінде Жамбылдың «Мөңке туралы» өлеңін алуға болады.

Жанғойлық болысы пысық келеді,
Мұрындары пұшық келеді.
Екі арадан ептеп жерінде
Көздерін қысып келеді.
Сөздерін ұзарта келеді...

Осы шумақтарда сөз соңында келген етістіктердің қайталанып келуі арқылы ойды түйіндеп, сол сөздерге ерекше екпін түсіріп, оқырман назарын аударуда маңызды рөл атқарып тұр.

Елім менің жерге **бай**,
Айдынды шалқар көлге **бай**,
Төрт түлігі мыңғырған,
Егісі көз тұндырған,
Тауы тола кенге **бай**... («Еліме»)

Жамбылдың мына шумақтарынан есімшенің –**ған**қосымшасымен келген етістіктердің баяндауыш қызметінде тұрып, сол күйінде бірнеше сөйлемдердің байланысын жасау амалын көруге болады:

Жаз жайнап, жан-жануар жанаттанған,
Жадырап май айында науаттанған,
Су ағып, жер айналып жанарланған,
Жиһанда біздің таңдай таң атпаған,..... («Жаз» өлеңі)

Ақын туындыларының жанрлық болмысымен байланысты сұраулық мәндегі тіркес тұлғалар да эпифоралық қайталауға жиі түсіп жатады. Олар да әр сөйлемнің соңғы бөлігіндегі орындары арқылы өздерінің шешуші рөлін байқатады. Төмендегі шешендік толғаудың негізгі ойын беруде сұраулық шылаудың (бе) мәні ерекше.

Түне күнгі кеткеннен
Ғали жаңа келдің бе?
Алғадайдың мүрдесін

Жол-жөнекей көрдің бе? («Алғадай туралы әрбір ой»)

Қорытындылай келе, Жамбыл өлеңдерінің тілі бай, көркемдік құндылығы ерекше, қуатты поэзия. Ол жылдар өскен сайын жарқырап, халық игілігіне айналары сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Санат. – 2002.
2. Өмірәлиев Қ. XIX–XX ғасырлардағы қазақ поэзиясының тілі. – Алматы: Ғылым, 1976.
3. Сыздықова Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы. XV–XIX ғғ. – Алматы: Ана тілі, 1993.
4. Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы: Ана тілі, 1997.
5. Адамбаев Б. Шешендік өнер. – Алматы: Ғылым, 1999.

А.Курманова

Семей қ., «Гуманитарлы –экономикалық колледж» мекемесі
Жетекшісі – Р.К. Касенова, қазақ тілі және әдебиеті пәнінің оқытушысы

ҚАСЫМ АМАНЖОЛОВ ӨМІРІ

Өмірбаяны Қасым Аманжолов 1911 жылы 10 қазанда Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданы, Қызыл ауылында дүниеге келген. Әке шешесінен ерте айырылған Қасым жоқшылықты көп көрді. Байлардың есігінде жүріп, қозысын бағып, тезегін теріп күн-көріс жасады. Ақынның болашақта қажырлы қайратты, тік мінезді болуы осы көп-көрген қиыншылықтың себебінен.

Қасым алғашында ауыл молдасынан білім алады. Кейіннен жамағайын ағасының көмегімен Семейдегі интернатқа ауысты. Онда 3 жыл білім алады. Кейіннен Семейдегі «Мал дәрігерлік» техникумын оқып бітірді. Ленинградтағы «Орман шаруашылығы» институтына түскенімен, денсаулығының сыр беруіне байланысты оқуын жалғастыра алмай елге қайтты. 1930 жылы Алматыда «Лениншіл жас» газетінде жұмыс атқарды

Қасымның арынды ақын ретінде қалыптасуына Орал қаласының тигізген әсері ұшан-теңіз. Осы өңірде жүріп ол ең алғашқы алаулаған махаббат туралы, жалынды жастық жайындағы жырларын дүниеге әкелді. 1935 жылы Оралдың театр труппасын ұйымдастырып, оның жұмысын іскерлігінің, шығармашылық әулетінің арқасында дөңгелетіп әкетті. Бұл труппа тез өсіп, аз уақыт ішінде театр болып құрылды. Осы кездері ақынның әншілік, әртістік қырлары кеңінен танылған болатын.

1936-1941 жылдары Қ. Аманжолов Алатау баурайындағы ару қала Алматыға барып, сол кездегі басбасылымдар болып саналған «Социалистік Қазақстан», «Лениншіл жас» газеттерінде, Жазушылар Одағында қызмет атқарады. 1938 жылы Алматы қаласында Қ. Аманжоловтың тұңғыш өлеңдер жинағы «Өмір сыры» деген атпен жарыққа шығады. Бар мұрасын жинақтап бастырғанда 3 томдық кітап болды. Жинақтары 1955-1957 жылдары жарық көрді.

Қ. Аманжоловтың шығармашылық өмірбаянында Ұлы Отан соғысы жылдары өте ерекше орын алды. Ол 1941 жылы армия қатарына шақырылады. Соғыс кезінде Қиыр Шығыста біраз уақыт қызмет етіп, кейін майданға ауыстырылады. Содан соғыс аяқталғанға дейін «қанды қырғын мен қып-қызыл өрттің ішінде» болады. Ақынның ең керемет өлеңдері майданда болған кезінде жазылған. Намысшыл, өжет, қайсар Қасым жауынгерлік қызметін жан аямай атқарды. Қиыр Шығыс пен Батыстағы майдан аралығындағы ұзақ сапар, Қазақстанды қақ жарып өтетін әсершіл, ұшқыр қиялды ақын жанын қатты тебірентеді. Соның нәтижесінде «Сарыарқа», «Орал», «Байкал», «Өтіп бара жатырмын» тәрізді тек Қасымның ғана емес, сол кездегі бүкіл қазақ поэзиясының жетістігі болып саналатын өлеңдері дүниеге келді. Ақын рухының қуатты серпілісі майдан жырларына ұласып, мазмұн, тақырып, ой мен сезім тереңдігі жағынан жаңа сапа тауып, биік белестерден көрінді. «Елге хат», «Ұлы Күтіс», «Подполковник Әлпинге», «Ғалиға жауап», «Сен фашистің, мен қазақпын», «Дариға сол қыз» сияқты хрестоматиялық өлеңдері мен әйгілі «Ақын өлімі туралы аңыз» поэмасы-соның айғағы.

Аманжол-Рахымжанның Қасымымын,
Мен қалған бір атаның ғасырымын.
Біреуге жұртта қалған жасығымын,
Біреуге аспандағы асылымын.

Қорытындылай келе ақын бар болғаны 44 ғана өмір сүрді. Қасым Аманжолов өмірдің көлеңкелі жақтарын көп көріп, өз заманында тиісті бағасын ала алмаған. Сөйте тұра өлеңді өмірінің өзегі еткен. Қасым өзінің аққан жұлдыздай жарқ етіп өткен қысқа ғұмырында халқына туған жері мен еліне баға жетпес мұраларын қалдырып кетті. Сөзіміздің соңын Сырбай Мәуленовтың «Ақын жасы жылдармен өлшенбейді, елге берген еңбегімен есептеледі. Иә Қасым ел-жұртын аралап келе жатыр... Оның өлеңдері жылдар қанатымен бірге самғап, келешек күндердің кеңістігіне көтеріледі» деп берген әділ бағасымен аяқтасақ.

Әдебиеттер

1. Р. Зайкенова, Р. Сакенова, Л. Н. Нұрланова, Қазақ әдебиеті қоғамдық-гуманитарлық бағытына арналған оқулық. 2020 жыл.
2. Ә. Мұхтарова «Қазақ әдебиеті дидактикалық материалдар» 11 сынып, Алматы «Мектеп» 2018 жыл.

Ұ. Оралқасым

Жарма ауданы, Шар қаласы, «Жарма технология колледжі» КММ
Жетекшісі – С.К.Кожебаева, қазақ тілі және қазақ әдебиеті пәнінің оқытушысы

ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МҰРАСЫ

«Мен кетермін, сөз қалар...» Шәкәрім халық шығармашылығының түрлі бастауларынан, Шығыс пен Батыс әдебиетінің өнегесінен нәр алды. Оның есімін мәңгілік биік тұғырға қондырған ұлы мектеп Абай негізін қалаған жаңа сипаттағы әдебиет дәстүрі болса, екіншіден, ойшыл, суреткер, ақын ретінде қалыптасуына қазақтың ежелден келе жатқан аса бай ауыз әдебиеті мұрасы өз ықпалын тигізгенін көреміз.

Жастайынан үлкен жиын тойларда сал-серілер салған ән, тартқан күйлерді естіп, ақындар айтысын қызыға тыңдайды. Айналасындағы адамдардың мінез-құлқы, іс-әрекеттерінен бастап, халықтың тәуелсіздігіне дейінгі мәселелердің бәрі де Шәкәрімнің жырларына арқау болды. Абайдың тікелей тәрбиесін көрген шәкірт Шәкәрім өзінің көлемді де көркем шығармашылық мұрасын дүниеге әкелу барысында қазақ әдебиеті мен өнерінің тарихындағы, тіпті бүкіл ұлттық мәдениетіміздің тарихындағы өзіндік орны бар көрнекті ақын, тамаша жазушы, білікті аудармашы, ойшыл философ, білімдар тарихшы, сыршыл сазгер дәрежесіне көтерілді.

Шәкәрім – сазгер. Сегіз қырлы, бір сырлы Шәкәрім ойлы өлеңдеріне ән де жазған өнерлі сазгер болды. Бұл ақынның керемет өзгешелігі, талант дәрежесінің биіктігі. Шәкәрім Құдайбердіұлының музыкалық мұрасы 15 ән, 2 күй, 8 әуенмен орындалатын 4 эпикалық шығармадан құралады. Баласы Ахат Құдайбердиев 1966 жылы әкесінің 14 әнін магнитофон лентасына жаздырады. Өз өлеңдеріне арнап ән жазған композитор. Сезімді жүрегінен әсем әуенді әндер туды. Әсіресе оның «Бұл әң бұрынғы әннен бөлек», «Жастық туралы», «Анадан алғаш туғанымда» атты әндері нәзік сыршылдығымен, сезімге байлығымен, композициялық тұтастығымен есте қалады.

Шәкәрім әндерін алғаш нотаға түсірген голландық Альвин Бимбоэс. «Музыкалық этнография» жинағына орыс тілінде 2 әні жарық көрді. Затаевичтің 1925 жылы шыққан «Қазақ халқының 1000 әні» жинағына «Тілек – бата» деген атпен енген.

1931 жылы «Қазақ халқының 500 әні мен күйі» деген жинағында «Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді», «Жиырма үш жасымда», «Жылым – қой, жұлдызым – июль», «Қорқыттың сарыны», «Қорқыт, Хожа Хафиз түсіме енді де», «Сұраған жанға сәлем айт», «Сен ғылымға ынтық болсаң», «Байғазы» әндері бар. Шәкәрімнің әншілік мұрасын жиналып зерттелуіне көп еңбек сіңірген өз баласы Ахат Құдайбердиев еді.

«Анадан алғаш туғанда» әнінде адам өмірінің бар болмысын айқындап, қысқа ғұмырдағы пендешіліктің бет-болмысын әшкерелей отырып, кісілікке, парасаттылыққа шақырады. «Еркіндік жолын табамын деп, ойлаған екем басында» деген ән жолдарында қазақ халқының шарасыздығына мойын сұнғанын көндіге отырып, «Патша боп қанша тұрсаң-дағы, бір күні ол дәурен солмай ма?!» деп ағынан жарылып, қазақ халқының тәуелсіз, еркіндікте болатынына сеніммен қарайтының көруге болады. Ән әуені өлең сөздерімен ұштасып, тыңдаушыларға байыппен, ырғақты үнмен жеткізіледі.

«Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді» әнінің өлең жолдарында:

«Ән – өлшеуіш, өлең – күміс,

Қоспаңыз мыс аралас.

Артық алу, не кем салу,

Қапы қалу жарамас.»-деп әннің үні мен сөзі үйлесімді, басқа ноталармен араласпауы керектігін түсіндіреді. Шәкәрімнің әндері қазіргі таңда да халқымыздың жақсы көретін әншілердің орындауындағы сүйіп тыңдайтын әндердің бірі болып табылады. Мысалы, Жанболат пен Жазираның орындауындағы «Анадан алғаш туғанда» әні, Тамара Асардың «Бұл ән бұрынғы әннен өзгереді» әнін, айтуға болады.

Этнограф Садық Қасиманов өз естелігінде: «Мені аса таң қалдырған нәрсе – Шәкәрімнің өлеңдері мен өлеңдеріне шығарған өз әндері. Ол өз әнін орындаушыға: «Домбыраны шерткенде асықпа, жылдамдатып ұра салма, тақтайды беталды тарсылдата берме, ән әуеніне қарай саусақтар да кербез, әсем қимылдауы керек» – дейді. Демек, Шәкәрімнің өте талғампаз, адам жанымен сырласа білетін ақын, композитор екенің көреміз. Өлі де Шәкәрімнің музыкалық мұрасы толық жиналып, зерттеле беретіні сөзсіз.

Қ. МҰХАМЕДХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ

Зерттеудің өзектілігі: «Қайым Мұхамедханов және қазақ әдебиеті» атты тақырыпта біраз уақыттан бері өзіндік ізденіс жұмысын жүргізуде. Қарастырылған жобада Қайым Мұхамедхановтың өмірі мен шығармашылығы, қазақ әдебиеті тарихын зерттеудегі еңбегі, сонымен қатар оның қаламынан туған пьесаларын драматургия саласындағы өзіндік орнын айқындап, оның драматург ретіндегі шығармашылық қырын өте анық ашып, көрсету міндеті болып отыр. Қ.Мұхамедхановтың ғылыми, шығармашылық мол мұрасы, өмірі туралы мәселені қозғауы құптарлық іс.

Жазушының өміріне, драматургия саласында Қайым Мұхамедхановтың қалдырған мұраларына тоқталу үлкен жетістік. «Қайым Мұхамедханов және қазақ әдебиеті» атты ғылыми жұмысы ауқымы кең, өзекті, әлі де көп ізденісті қажет ететін жоба.

Зерттеудің мақсаты: Қайым Мұхамедхановтың мұраларын жинақтап, өмірі мен шығармашылығын зерттеу.

Зерттеу нысаны: Қайымтану

Зерттеу пәні: Қазақ әдебиеті

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, Қайым Мұхамедхановтың өмірі зерттеліп, оны дамыту жолы анықталса, онда Қайымтану сыныптары жоғарғы оқу орындарының барлығында ашылып, студенттер оның шығармашылығы, өмірімен таныс болар еді. **Өйткені**, қазіргі кезде бұл үлкен қажеттілік.

Зерттеудің жетекші идеясы: Қазақ әдебиетінің ірі тұлғалармен тереңірек танысуға қызығушылығын арттыра отырып, олардың Қайым Мұхамедхановтың шығармашылығына деген өзіндік көзқарасын қалыптастыру, шығармаларының бүгінгі күндегі маңыздылығын ұғындыру.

Зерттеу көздері: Қайым Мұхамедхановтың шығармалары:

Мұхамедханов, Қ. Көп томдық шығармалар жинағы. Т. 1: Зерттеулер, мақалалар. – Алматы. Алаш, 2005. – 352 б.

Т. 2: Зерттеулер, мақалалар. – Алматы: Алаш, 2005. – 344 б.

Т. 3 : Абайдың ақын шәкірттері. – Алматы.: Алаш, 2005. – 328 б.

Т. 4: Абай мұрагерлері. Естеліктер. – Алматы: Алаш, 2005. – 328 б.

Т. 8 : Аудамалар. Мақалалар / ред. А. Аубакиров. – Алматы: Ел-шежіре, 2009. – 320 б.

Мұхамедханов, Қ. Ұлы ақынның қайраткерлік қызметі // Абай. – 1992. – No 1. – Б. 38-42.

Мұхамедханов, Қ. Білімдіден шыққан сөз // Абай. – 1992. – No 2. – Б. 44-55.

Мұхамедханұлы, Қ. Мұхтар кешкен қилы заман // Абай. – 1992. – No 3. – Б. 78-82.

Мұхамедханов, Қ. Қазақ өлең, жырларының орыс тіліне алғашқы аудармасы // Абай. – 2002. – No 3. – Б. 25-26.

Зерттеудің негізгі кезеңдері:

- **Бірінші кезеңде (26.10-1.11)** – зерттеу мәселеріне байланысты ғылыми еңбектерге талдау жасалынып, отандық және түркі халықтарының материалдарына талдау жасалды. Зерттеудің ғылыми аппараттары нақтыланды. Тәжірибе іске асырылды. Материалдарды талдау нәтижесінде ретінде постерлер дайындалды.

- **Екінші кезеңде (2.11-8.11)** – болашақ студенттердің, яғни мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамыту моделі әзірленіп, оның көрсеткіштері, деңгейлері, өлшемдері анықталды. «Қайымтану» тақырыбында анкета жүргізілді.

- **Үшінші кезеңде (9.11-15.11)** – сауалнама жүргізу барысында алынған мәліметтердің қорытындысы шығарылды, нәтижелері статистикалық өңдеуден өтті. Ғылыми жоба талапқа сай рәсімделді.

Зерттеу әдістері:

- ✓ Қ.Мұхамедхановтың өмірі мен шығармашылығына қатысты материал жинақтау.
- ✓ Анкета жүргізу.
- ✓ Қорытындысын шығару, өңдеу.
- ✓ Баяндама жасау.
- ✓ Сюжеттер мен таныстыру.

СЕКЦИЯ № 5: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ № 5: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

А.Р. Макашева

КГУ «СОШ № 41» г. Семей

Руководитель – Е.А. Дьякова, учитель русского языка и литературы

ТЕМА ВОСТОКА В ЛИРИКЕ И.А. БУНИНА

Актуальность данной темы определяется прежде всего необходимостью современного осмысления становления и развития темы Востока в лирике Ивана Алексеевича Бунина. Исследование по данной теме может быть полезным при изучении восточных мотивов в творчестве Абая и Шакарима, других поэтов Казахстана, на творчество которых оказало влияние наследие И.А. Бунина. Цель: исследовать восточные традиции в творческом восприятии И.А. Бунина, определить аспекты восточных религий, которые затрагивает писатель в своих произведениях, глазами современного человека, читателя XXI века. Гипотеза: синтезируя опыт религиозных культур народов Востока, сопоставляя их ответы на «вечные вопросы», Бунин находил истины, свойственные всему человечеству. Для Бунина Восток не был экзотикой, он изучал его на всех уровнях (литературном, историческом, религиозном, бытовом). «Писатель изучает труд французского ориенталиста Масперо «Древняя история народов Востока», знакомится с оригинальными произведениями древнеиндийской литературы и книги о буддизме. Например, Сутта-Нипата – наиболее древняя часть буддийского канона, в которой значительное место уделяется нравственно-этической проблематике» [1, 2]. В 1903-1912 годы восточная тема является ведущей в поэзии Ивана Бунина. Из 262 его стихотворений этого периода более ста посвящены ориентальной теме. Бунин писал: «Все мои самые заветные странствия там...», «Восток – царство Солнца. Востоку принадлежит будущее» [3]. Стремление увидеть всё своими глазами заставляло Бунина совершать многочисленные путешествия, «паломничества». По свидетельству биографов, только Константинополь он посетил тринадцать раз. 1903 году перед своим путешествием в Турцию поэт в первый раз целиком прочёл Коран, который, как он сам говорил, «очаровал его». «...Ислам вошёл глубоко в его душу» [4]. В стихотворении «Айя-София» (1903-1906) поэт рассказывает о мусульманском богослужении. До мельчайших деталей передаются Буниним само богослужение в мечети и ощущения присутствующих (смирненная, священная тишина и воркование голубей, как будто зовущих «к тебе, Любовь, к тебе, Весна»). Детально описывается намаз «пастухов пустыни»: прощание с солнцем, снятая обувь, преклонённые колени, закрытые «в сладком страхе» очи, омовение лиц песком из-за отсутствия воды, сравнение распростёртых на земле людей с морской волной, молитва: «Разверни же, Вечный, над пустыней... Книгу звезд небесных - наш Коран!» [5]. Известен перевод Абая 1893 года раннего стихотворения И. Бунина «Не пугай меня грозой» (1888). «Бунин и не подозревал, что в далекой Алма-Ате под редакцией М.О. Ауэзова издан академический том великого казахского поэта, где есть и его стихотворение» [6]. «Творчество Бунина имеет значение для осмысления творчества Абая и Шакарима» [7]. В результате проведённого исследования мы пришли к выводу, что Бунин оригинально писал о Востоке, проникал в психологию и реальный мир восточного человека. По мнению Бунина, среда, характер, колорит должны возникать из непосредственно увиденного и прочувствованного материала. Обращение Бунина к Востоку имело не религиозный, а мировоззренческий интерес. В отличие от поэтов Серебряного века он предпочитает создавать не ориентальные, стилизованные тексты под восточную лирику, а оригинальные, отмеченные глубоким знанием восточной культуры. Предлагаемая работа может быть полезна учителям и учащимся средней школы в качестве пособия к урокам литературы, на факультативных занятиях, при проведении внеклассных мероприятий и классных часов по поэзии И.А. Бунина и культуре Востока и влияния поэзии И.А. Бунина на поэзию Абая и Шакарима.

Литература

1. Бабореко А.К. И.А. Бунин. Материалы для биографии с 1870 по 1917 год. М., 1983. – 351 с.
2. Мирза-Авакян М.Л. Работа И.А. Бунина над темой Востока: творчество писателя и литературный процесс. Иваново, 1981. С.216-227.
3. Бунин И.А. Собр. соч.: В 9 т.т. М., 1967. – 5346 с.
4. Проходова В.П. Мусульманский Восток в лирике И. Бунина. М., 2003. – 189 с.
5. Сатпаева Ш.К. Казахская литература и Восток (из истории литературных связей) Алма-Ата, 1982. – С. 11.
6. Канапьянов Б.М. «Радушно распахнуты двери поэту...» // Казахстанская правда. – 2020. – 20 мая
<https://www.nkzu.kz/files/jubilees/abay175/rainbow.pdf>
7. Джуанышбеков Н.О. «Абай и Пушкин как деятели национального возрождения»
<http://abai.kaznu.kz/rus/?p=368>

Д.Б. Хорун

КГУ “Новопокровская средняя школа”
отдела образования по Бородулихинскому району
управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководитель – З.З. Хусаинова, учитель английского языка

О ЧЕМ ГОВОРЯТ НАДПИСИ НА ОДЕЖДЕ?

Актуальность выбранной темы состоит в том, что одежда с надписью стала неотъемлемой частью гардероба школьника, так как в условиях пандемии в школах отменена единая школьная форма. Проблема заключается в том, что не все знают, какую смысловую нагрузку несут надписи на одежде.

Объектом изучения являются надписи на иностранном языке на одежде учащихся нашей школы.

Предметом исследования нашей работы является та информация, которую несут надписи на одежде.

Цель исследования: установить зависимость смысловой нагрузки надписей на одежде от уровня владения английским языком.

Задачи были следующими: собрать надписи на одежде и выполнить их перевод на русский язык; провести анкетирование, узнать отношение к данной проблеме; обобщить полученные данные и прийти к определенному заключению.

Гипотеза исследования – исследуя содержание английских надписей на одежде, подростки будут серьезнее подходить к выбору одежды с надписями на иностранном языке.

Методы научного исследования: поиск материала, изучение информации по теме, анкетирование, анализ, обобщение.

Работа над проектом происходила в три этапа. На подготовительном этапе была составлена основная информационная работа. На следующем втором этапе провели анализ значений и сравнение собранных надписей с разных точек зрения. На третьем и заключительном этапе были сформулированы выводы, оформлены результаты работ. В ходе работы мы смогли классифицировать надписи на одежде по категориям:

1. Любовь/Романтические отношения/Дружба: We are in love ; To love really, You will forever be my;
2. Города/Страны: Russia, New York, Paris, London, Tokyo;
3. Музыка/ Спорт: I love rap ; I love chicks that love techno, Super Champions, Just do it! Russian Team;
4. Природа/Экология/Окружающая среда: Clearwater, Magicbutterfly;
5. Мода/Дизайн/Бренды :Dolce and Gabbana, Kenzo, Reebok, Nike, Gucci, Moschino, Fila, Versace;
6. Позитивные/Негативные :Badboy ;Relax! No wonder everybody gives us dirty looks all the time.

Англоязычные надписи с лингвистической точки зрения можно разделить на следующие категории:

1. Повелительные предложения: «Follow me», «Don't forget me»;
2. Утвердительные предложения : «Weareinlove»;
3. Двусловные конструкции : «Magicbutterfly», «Musicaldrive»; аббревиатуры «D&G» от «DolceandGabbana»;
4. Сокращения: «Eco girl» от «Ecological girl»;
5. Имена личные: «Dolce and Gabbana»;
6. Географические: «New York Paris London Tokyo», «I love Paris».

Проведенный анализ смысловой нагрузки англоязычных надписей среди учащихся 5-11 классов показал, что не все учащиеся знают перевод текста нанесенного на одежду. В анкетировании участвовали 81 ученик 5-11 классов. По итогам данного анкетирования мы пришли к следующим результатам: 43% учащихся знают перевод надписи, которая у них на одежде, обращают внимание на надпись при покупке новых вещей; 57% затруднились перевести английские надписи, и никогда не задумывались о смысле того, что на них написано или же покупают данную одежду родители либо дарят в качестве подарка. Исследование также показало неразрывную связь языкового уровня с культурой самого человека.

Таким образом, можно констатировать, что большинство учащихся не придают особого значения надписям на их одежде. Чрезвычайно актуальным и важным является тот факт, что мы отвечаем за информацию, которую несем на себе, мы, в каком-то смысле солидарны с ней, становимся ее носителями в массы, и крайне неосмотрительно надеяться на то, что все вокруг не знают иностранного языка и не понимают, что написано на вашей одежде. Однако нашему исследованию удалось вынести на поверхность данную проблему и предложить подросткам задуматься, прежде чем купить очередную модную вещь с непонятным текстом.

Б.Э. Олжаев

КГКП «Электротехнический колледж» г. Семей
Руководитель – С.Б. Кадирбаева, преподаватель русского языка и литературы

ТЕМА МАНКУРТИЗМА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В IV - V веках нашей эры Восточная Азия была охвачена процессом переселения. В этот период в Туркестане, в Западной Маньчжурии и Монголии возник союз кочевых племен, в который входили беглые рабы, обнищавшие крестьяне, дезертиры. Объединенные общей незавидной участью, люди были вынуждены владеть жалкое нищенское существование, поэтому сбивались в банды, промышляющие грабежом. Постепенно сборище бандитов превратилось в народ, вошедший в историю под именем жуаньжуаней. Это племя отличалось примитивными законами, отсутствием письменности и культуры, постоянной боевой готовностью и лютой беспощадностью. Жуаньжуани контролировали земли на север от Китая и стали настоящим проклятием для кочевой Азии и соседних государств. Манкурт – это человек, поработанный этим страшным народом.

"Манкурт, согласно роману Чингиза Айтматова "Буранный полустанок" ("И долгие века длится день") – взятый в плен человек, превращенный в бездушное рабское создание, полностью подчиненное хозяину и не помнящее ничего из предыдущей жизни. В переносном смысле слово "манкурт" употребляется для обозначения человека, потерявшего связь со своими историческими, национальными корнями, забывшего о своем родстве или, наоборот, человека помнящего о таком родстве, но ненавидящего свой собственный народ. В этом значении слово "манкурт" стало нарицательным и уже используется в публицистике. В русском языке появились неологизмы "манкуртизм", "манкуртизация", "деманкуртизация".

Из романа Чингиза Айтматова "Буранный полустанок" «...теплые влажные куски шкуры легли на бритые головы. Юноши не могли взять в толк, зачем это делают... Перебирая

пальцами, мужчины разгладили края шкурок, как обручем схватили их сыромятными ремнями. Головы юношей будто налились свинцом, в висках тупо заныло. Пленников посадили на плоскогорбых верблюдов. Всадники сели на своих лошадей. Кавалькада, окутавшись пылью, растянулась по равнине. Пот заливал глаза пленных. Но вытереть его они не могли – были связаны руки. Головы раскалывались от туманившей разум боли. Солнце, достигнув зенита, плавало воздух. Томимые жестоким любопытством, всадники сбились вокруг пленных. Те уже ничего не видели. Пот разъедал ссадины. Не оставалось на теле места, которое не кричало бы от боли. Солнце сушило влажные шкурки. Сокращаясь, они стягивали череп. Казалось, он вот-вот треснет... Пленные дергались, скрежетали зубами, гримасы боли искажали молодые, залитые слезами лица. Целую неделю выли в степи и корчились от боли юноши. Потом боль угасла. Волосы не могли пробить толстую, задубевшую шкуру и росли внутрь. Все глубже и глубже. По мере их роста пленные забывали, кто они, откуда родом, лишались дара речи. Они превратились в юродивых, уравнившись умом с животными».

Таким образом, манкуртизм, появившись однажды в 70-х годах прошлого столетия на свет в произведениях Абиша Кекильбаева, Чингиза Айтматова стал постепенно глобальной культурологической концепцией – символом потери народами своих исторических корней, разрывов, белых пятен в национальной истории и в самосознании нации и разрушительного зомбирования человеческой личности.

"Всегда важно исследовать, как эпоха отражается в творческой лаборатории писателей, мыслителей – пытливых современников тех или иных исторических событий, явлений", – говорил наш учитель, устаз, академик Зейнулла Кабдулов.

Размышляя о будущем задумываешься над тем, что к великому сожалению, в наше время есть люди, которые не ценят того, что у нас есть и то, что досталось нам от наших предков. Задаешься вопросом не изменятся ли мировоззрение и поведенческие принципы последующих поколений.

Благо у нас уже были и есть такие масштабные программы, как "Культурное наследие", "Рухани жаңғыру – Духовное возрождение", 550-летие Казахского ханства, 750-летие Золотой Орды и др., которые вместе с новыми перспективными идеями могли бы стать внутренними стержнями целостной программы.

Как было сказано выше, если в повести "Кюйши" ("Кюй") Кекильбаев впервые пишет о пленниках-манкуртах, о разрушительных последствиях манкуртизма, то в повести "Колодец" он заговорил о природе и глубинных пластах национального характера, о быте, обычаях, о текущей жизнедеятельности предков в степи, о родовых ремеслах, об отношениях поколения к наследию отцов, об истоках нравственного отщепенства, причинах социокультурной деградации и морального раздвоения.

Повседневная жизнь имеет такую силу, что она может владеть нами, и мы не можем смотреть дальше. Мы – заключенные повседневности. А писатели открывают нами двери и показывают нам, что от этой повседневной жизни идет дорога назад и вперед. В творчестве Айтматова неизменно присутствовали три темы – три страха. Прежде всего страх ядерной войны, страх перед экологической катастрофой и страх нравственного упадка. Таким образом, единство с родительским домом, со своим родом, с народом – неотъемлемая часть духовного мира человека, по мысли Ч. Айтматова. Только дорожа этими ценностями, можно достойно жить в этом мире.

Литература

1. Ч. Айтматов. Буранный полустанок. М., 1999 г.
2. Ю. Нигматуллина. «Методика комплексного изучения художественного творчества». – Казань: Издательство Казанского университета. – 1983. – с 79.
3. С. Акатаев. Урок человечности // Білім және еңбек. 1985. – №4.
4. Ш. Мурзатаев. Чингиз и действительность // Социалистик Казакстан. – 1988.
5. А Якубов. Талант, покоривший вселенную // Узбекистон маданияты ва саньяти. 1988г.
6. Г. Есимов. Беспокойство о судьбе человечества // Жалын. 1986. №4. – с.14. – Каз. яз.

Я.В. Лоренц

КГУ «Специальная школа-интернат №3» УО ВКО г.Семей

Руководитель – Н.А.Жустова

ЖИЗНЕННОЕ И ФИЛОСОФСКОЕ КРЕДО КОКБАЯ ЖАНАТАЕВА

Кокбай Жанатаев родился в 1861г. в местности Такыр, Мукурской волости, Семипалатинского уезда, и год 2021 является юбилейным годом Кокбая Жанатаева.

Кокбай получает светское (русское) и религиозное (мусульманское) образование.

Вместе со своими детьми Абай определил Кокбая в русское приходское училище в Семипалатинске. Об этом свидетельствует архивная запись, приведённая в сборнике Қ. Мұхамедханұлы [2].

Об этих годах обучения Кокбай вспоминает впоследствии в стихотворении «Абай аға»:

Семейге Абай келсе, бізде думан,	Абай вСемей приехал, в душе у нас восторг:
Ән салып босамаймыз айғай шудан.	На празднике весёлом счастливые поём.
Бас қосу, бақастасу, мәжіліс құру,	И время мы проводим не в праздности простой,
Секілді бір ғылымның жолын қуған.	В погоне за наукой, в погоне за мечтой.

Из этих строк можно проследить становление жизненного и философского кредо Кокбая Жанатаева как акына, пропагандиста творчества Абая как педагога-просветителя родного края.

Окончив три класса, Кокбай поступил в медресе и через четыре года, получив аттестат муллы, вернулся в свой аул. Самостоятельно читает религиозные книги и углубляет знания.

Кокбай становится не только близким другом Абая и его поэтическим учеником, но и названным братом. Эта дружба продлилась 25 лет.

Абай поощряет молодого акына и подсказывает ему темы для стихов. Примечательно, что только одному Кокбаю из последователей Абая посвящает стихи и что первые свои стихи Абай опубликовал от имени своего близкого друга: «Сорлы Көкбай жылайды Жылайды да жырлайды»

Бесценные записи К. Жанатаева, об общественной среде, жизни Абая были позже включены в собрание сочинений Абая 1933г.

Поэтическое наследие Кокбая Жанатаева отличается многогранностью и философским содержанием.

Общеизвестна тематика произведений Кокбая: импровизированные выступления на айтысах, сатирические стихотворения, тема борьбы казахского народа за свою независимость против джунгар под предводительством Аблайхана в поэме «Сабалак».

Особое внимание следует уделить общественной и педагогической деятельности Кокбая Жанатаева.

В 1901 году Кокбай назначается уездным муллой в Мукурскую волость Семипалатинского уезда, где построил мечеть и медресе. «Кокбай построил медресе у своей зимовки на берегу реки Такыр и приступил к обучению детей. В медресе собрались дети из близрасположенных аулов... Изучался русский язык» [1]. В 1921 году К. Жанатаев преобразовал медресе в школу нового типа, в которой получили образования более 300 человек. Для этих детей он пишет «Граматику арабского языка», выбрав для своего труда стихотворную форму изложения.

Он оставил бесценный след в абаеведении. М.Ауэзов отмечал: «...Абайдың өмірбаянын жазушыларға және барлық толық жинағын құрастыруға Көкбай барынша зор көмек еткен еді. Абайдан қалған мұраның, қазақ оқушыларына толық жинақ боп құралып шығуына анық еңбек сіңірген кісінің бірі – Көкбай...»[3].

Акын также являлся сторонником движения Алаш., несколько раз избирался волостным и земским управителем .

К философской лирике относится стихотворение «Соңғы сөз», где поэт подводит итог своей жизни и деятельности и считает, что недостаточно сделал в этой жизни.

Однако, народ помнит и ценит скромного поэта и учителя.

Всею своею жизнью и творчеством Кокбай Жанатаев прославлял и воплощал стремление к знаниям, красоту художественного слова и чистоту помыслов.

Литература

1. Гайнуллина Ф.А. Литература Семипалатинского Прииртышья. Семипалатинск, 2002. – 136 с.
2. Мухамедханов К. Абайдың ақын шәкірттері. Алматы 1994. – 336с.
3. Әубәкір М. Көкбай Жанатайұлы // Көкбай Жанатайұлы шығамалары. – Алматы 2001. 200 с

А.Б. Оразбаева

КГУ «Турксибская СОШ»

Руководитель – Н.К. Ахметова, учитель русского языка и литературы

ПРИЧИНЫ СОВРЕМЕННОГО ЗАИМСТВОВАНИЯ СЛОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В «Большой советской энциклопедии» дается понятие, что ЗАИМСТВОВАНИЕ – это элемент чужого языка (слово, морфема, синтаксическая конструкция и т.п.), перенесенный из одного языка в другой в результате контактов языковых, а также сам процесс перехода элементов одного языка в другой. (Под заимствованным следует понимать всякое слово, пришедшее в русский язык извне, даже если оно по составляющим его морфемам ничем не отличается от исконно русских слов) [1].

Эта тема актуальна, так как заимствование слов происходит постоянно. Чаще ощущается появление новых понятий и иностранных слов-синонимов, которые заменяют русские слова. Чувствуется отлив истинно русских понятий, машинально заменяем их иностранными. Происходит это потому, что у человека постоянно растет потребность в чем-либо новом, в частности в новых словах.

Языковая ситуация рубежа XX-XXI вв. характеризуется интенсивными процессами в фонетической, лексической, грамматической системах русского языка, зачастую вызывающими серьезную тревогу у некоторых лингвистов. Практически все специалисты – филологи признают на данном историческом этапе демократизацию языка, изменение языковой нормы, размытие самого понятия нормы и в то же время подчеркивают способность русского языка с течением времени отбросить все лишнее, сохранив рациональное, необходимое.

Лексическая система русского языка испытывает наиболее существенные языковые изменения, вызванные активными процессами в общественно – политической, социально – экономической и культурной сферах жизни. В настоящее время прослеживаются две основные тенденции: 1) освоение мощного потока иностранных заимствований и определенное «онаучивание» языка; 2) жаргонизация русского языка. [11, 5] В контексте глобализации и расширяющихся языковых контактов на рубеже XX-XXI вв. вопрос о заимствованиях становится особенно актуальным. Для современного этапа по сравнению с предыдущими историческими периодами характерно влияние американского варианта английского языка, поэтому данный лексический пласт современные исследователи наряду с «англицизмами» называют «англицизмами – американизмами», «англоамериканизмами» [5].

С появлением новых технологий, интернета и социальных сетей, следствием становится появление новой грамматики и правил написания и произношения все более новых заимствований и англицизмов. Лингвисты и словари просто не успевают за их появлением, а для того чтобы устоялась некая литературная норма нужно время. И если с твиттером и фейсбуком всё более или менее ясно, то с «вотсапом», «вайбером» и многими другим интернет-словами всё не так однозначно.

Мы убедились, что развитие языка и грамматика происходит стремительно быстро, и мы должны идти в ногу со временем. Чтобы выяснить, насколько хорошо старшекласники нашей школы владеют новой грамматикой и как они относятся к заимствованиям слов, мы провели социологический опрос. В опросе участвовали 49 человек. «Нужно ли переводить заимствованные слова, как это делают, например, в Исландии, создавая специальные научные институты? Или же оставить эти слова приспособляться к нормам русского языка?» Да, нужно создавать для этого институты – 12% (6 человек). Нет, оставить слова приспособляться – 84% (41 человек). Не знаю – 4% (2 человека). Как видим, молодежь в большинстве не настроена против заимствований и вполне готова без препятствий использовать их в своей речи.

Проанализировав пути проникновения и уровни освоения заимствованных слов русской лексической системой можно сделать следующие выводы:

1. Причиной появления и широкого распространения целого пласта заимствованных слов в русском языке на данном историческом этапе является возросшая американизация культуры, образа жизни людей. Ведущую роль в продвижении таких слов играют современные СМИ и массовая художественная проза: слова, часто используемые в публикациях, в речи тележурналистов постепенно становятся нормой общепринятого употребления и закрепляются словарями.

2. Неоднозначность языковых процессов, затрагивающих данный лексический пласт, заключается в их одновременном положительном и негативном влиянии на лексическую систему русского языка. Многочисленные слова способствуют обогащению лексической системы русского языка, увеличивают стилистические ресурсы лексики, повышают меткость, выразительность языка. Негативное влияние заимствованных слов на лексическую систему выражается в том, что их распространение обусловлено «своеобразной модой».

Литература

1. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия. 1969-1978. – С. 487
2. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке: учебное пособие для вузов. М.: Логос, 2003. – С.150.
3. Винокур Г.О. Заметки по русскому словообразованию. – М., 1996.
4. Захаренко Е.Н., Комарова Л.Н., Нечаева И.В. Новый словарь иностранных слов: 25000 слов и словосочетаний. М., – 2003.
5. Зеленин А.В. Англоамериканизмы в русском и некоторых других европейских языках. // Русский язык в школе. 2003. – №5. С.94-99
6. Земская Е.А. Активные процессы в русском языке последнего десятилетия XX века [Электронный ресурс]. URL:<http://www.gramota.ru>
7. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). М., 2000. – С.143-161.
8. Крысин Л.П. О русском языке наших дней // Изменяющийся языковой мир. Пермь, 2002.
9. Кронгауз М. Русский язык на грани нервного срыва. М., 2008. – С.55.
10. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М., 1991. – С.789
11. Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика / под.ред. Г.Н.Скляровской. М., 2006. – С.5.

А.Б. Скаков

КГУ «Школа-лицей города Алтай» отдела образования по району Алтай Управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководитель – А.К. Байбулова, учитель русского языка и литературы

СМЫСЛОВОЕ ОБОЗНАЧЕНИЕ ОГНЯ И ЖИЗНИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ПОЭТОВ И ПИСАТЕЛЕЙ АЛТАЯ

Актуальность: Изучение творчества писателей Алтая: В.М. Шукшина, А. Егорова, Г. Чорос-Гуркина, А.Лухтанова, М.Чистякова позволило нам выявить наличие базовых мифологем огонь и жизнь, которые выступают как в отдельности, так и во взаимосвязи.

Целью работы стало исследование семантической наполненности мифологем огонь и жизнь в творчестве поэтов и писателей Алтая и особенностей их функционирования.

Гипотеза: можно предположить, что в произведениях поэтов и писателей Алтая существует взаимосвязь мифологем огонь и жизнь, и идентичность их семантической наполненности.

Задачи:

- изучить теоретическую литературу о базовых мифологемах и выделить наиболее распространённые в творчестве поэтов и писателей Алтая;
- исследовать специфику и интерпретацию писателями и поэтами Алтая мифологем огонь и жизнь;
- выявить семантическую наполненность мифологем в творчестве писателей и поэтов Алтая.

Методы: описательный, литературно-критический, историографический, сравнительный анализ.

Объектом исследования выступают мифологемы «огонь» и «жизнь», взятые в их смысловом и функциональном значениях в творчестве писателей и поэтов Алтая.

Предметом исследования служат способы реализации мифологем огня и жизни в творчестве писателей и поэтов.

Новизна работы заключается в системном рассмотрении мифологем огня и жизни в произведениях поэтов и писателей Алтая.

Теоретическая значимость заключается в том, что системное исследование мифологем в литературном произведении в их функциональном контексте обогащает представление об авторской поэтике и позволяет разомкнуть бытовое описание, раскрывая философский пласт текста. Это наиболее ценное, что может дать анализ мифологемы: проникновение в глубины художественного мира писателей и поэтов, в самые основания его поэтики и раскрытие неповторимости авторского почерка.

Практическая значимость заключается в том, что материалы данной работы могут быть использованы на уроках литературы в старших классах.

Попытка исследования мифологем в произведениях поэтов и писателей Алтая привела к следующим результатам:

1. Творчество поэтов и писателей Алтая – бесценный материал регионального компонента, решающее важную воспитательную задачу: любовь к малой Родине, глубокий патриотизм и высокую гражданственность.

2. Исследуемые мифологемы: «огонь», «жизнь» – имеют важное место не только в литературе, но и в жизни людей, проживающих на территории Алтая.

3. Исследуемые мифологемы: «огонь», «жизнь» – представлены в произведениях во взаимосвязи и имеют идентичность семантической наполненности.

Литература

1. Бедарева И. А. Эволюция фольклорно-мифологической системы в русской литературе Горного Алтая: монография. Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2011. – 135 с.
2. Сагалаев А. М. Алтай в зеркале мифа. Новосибирск: Наука, 1992. – 175 с.

3. Толченова, Н. П. Василий Шукшин, его земля и люди: Лит.заметки. [Текст]/ Н.П. Толченова - Барнаул: Алт. кн, 1980. – 206 с. – Библиогр.: с. 116.
4. Чистяков М. Усть-Каменогорск, 1992
5. Шпаков, В. Восстание символов / В.Шпаков // Знамя. – 2000. – № 12

Т.С. Сайфутдинов

КГУ «Новопокровская средняя школа» ОО по Бородулихинскому району УО ВКО
Руководитель – И.А.Кресс, учитель русского языка и литературы

ТЕМА ВОЙНЫ В ОБРАЗЕ МАЛОЙ РОДИНЫ

Течет река времени. Минуло уже больше 75 лет с того незабываемого и страшного дня, когда настужь распахнулись огромные, от Баренцева до Черного моря, двери войны. Много воды унесла река времени с тех пор: заросли шрамы окопов, исчезли пепелища обожженных городов, выросли новые поколения. Но в памяти человечества 22 июня 1941 года осталось не просто как роковая дата, но и как рубеж, начало отсчета долгих 1418 дней и ночей Великой Отечественной войны.

«Нынешний независимый Казахстан появился не вдруг и не на пустом месте; во имя его свободы миллионы людей проливали кровь, отдавали жизни, вынесли неисчислимые беды и лишения». Малая родина сливается с судьбой страны в поэзии поэта – земляка Легкунца Андрея Петровича – участника ВОВ.

У Андрея Петровича есть сборник стихотворений «Честь смолоду», где в стихах «Сосна у дороги», «Честь смолоду», «Голос матери», «В окопах», «Вестница 9 мая 1945 года», «У обелиска» и других он не только показывает героизм солдат, но и увековечивает память павших в той войне

Сосна – символ нашей Лесозащитной полосы тоже имеет отношение к теме войны, потому что это она, родная, провожала солдат на фронт, по этой дороге шли новобранцы, это она послала прощальный привет «замедленным взмахом руки... С Победой вас жду, земляки!»

Стоит вековая и ждет

С войны не пришедших солдат.

Не скоро смолой изойдет,

Как мамы – слезами утрат.

Боль природы сравнивается с болью матери, потерявшей дитя.

Вчитываясь в его стихи, ощущаешь, что красной нитью проходит вера в лучшее будущее. Надежда, вера, мечта определили всю его жизнь. Сама природа – мать молит в его стихах:

...«Все вашей кровью напиталось,

Уймись, люди! Вы ж умны.

Я жизнь и благо вам давала.

Вы все швырнули в пасть войны».

Нет, эта война никогда не должна повториться, именно поэтому звучит голос поэта. А как ждали эту победу на селе, как восприняли ее! Андрей Петрович встретил Победу дома, в родном селе, так как в начале 1945 года был демобилизован по ранению.

По селу на взмыленном коне

Девушка спешила всем поведать:

«Слушайте, пришел конец войне –

Победа! Победа! Победа!»

Какой долгожданной она была, сколько надежд на неё возлагалось: вернуться с войны сыновья, мужья, дети, не будет больше похоронок, будет мир, счастье. Все люди села, кто как мог: пешком, на костылях, на колясках сбегались на митинг:

...Брошена работа на полях.

Наконец – то в праздничной одежде!

Над трибуной транспарант алел:
«Мы сегодня празднуем Победу!»,
Лозунг: «Все для фронта» устарел...

Даже на войне поэту воспоминания о родине, любые напоминания о ней, как бальзам на душу. Таким символом мира, надежды был жаворонок:

Даже на войне в часы затишья
Жаворонок радовал солдат.
Как мотив родного Прииртышья
Слушал я мелодию рулад.

Идут годы, сменяются десятилетия, но подвигу народа суждено остаться в истории. А в стихах о войне поэты воспевают уважение к подвигу нашего народа, к ветеранам.

А.И. Платонова

КГУ «Школа-лицей города Алтай» отдела образования по району Алтай
Управления образования Восточно-Казахстанской области
Руководитель – А.К. Байбулова, учитель русского языка и литературы

УЧИМСЯ ПИСАТЬ ЭССЕ НА ПРИМЕРАХ ТВОРЧЕСКИХ РАБОТ Г. БЕЛЬГЕРА

Актуальность исследования. Жанр эссе в настоящее время становится всё более популярным среди творческих работ, предлагаемых в школе, так как он предусматривает полную свободу мыслей и авторского выражения позиции, побуждает к размышлению, учит высказывать свою позицию. Как научиться писать эссе? Ответом на возникающие вопросы могут стать труды известного в настоящее время писателя и публициста, общественного деятеля Г.Бельгера. Взяв за основу любое произведение в жанре эссе Герольда Карловича, можно научиться писать в этом жанре, так как каждое его творение – это яркая и законченная мысль, точный и красивый язык, актуальные проблемы на разные темы общественной жизни.

Цель проекта: научить учащихся писать эссе, взяв за основу произведения Г.Бельгера.

Задачи проекта:

1. Изучить произведения в жанре эссе Г.Бельгера;
2. Выявить особенности эссе в произведениях писателя;
3. Провести социологический опрос среди учащихся старших классов на знание произведений Г.Бельгера и их практики в написании эссе;
4. Составить памятку по написанию эссе на примере трудов Г. Бельгера.

Гипотеза: если взять за основу произведения Г. Бельгера, то можно научиться писать эссе и показать необходимость изучения творчества писателя в школе.

Объект исследования: произведения Г. Бельгера.

Предмет исследования: эссе как творческий жанр публицистики.

Научные методы: описательный, литературно-критический, сравнительный анализ, метод структурного анализа.

Существуют множество монографических работ, научных статей, рассматривающие значимость такой феноменальной фигуры, как Г.Бельгер, но интересным становится вопрос о том, как на его публицистических произведениях можно научиться писать эссе.

Герольд Бельгер давно зарекомендовал себя как прекрасный эссеист, каждая мысль которого закончена и ясна. Он владеет всеми формами искусства написания эссе. Трудно описать грани его незаурядного дара. Он очень тонко и остро ощущает изначальную суть Слова, его созвучие.

Читая творческие работа Г.Бельгера, невольно задаёшься вопросом: а можно ли на примере его произведений научиться писать эссе? Несомненно, да!

1. Небольшой объём.
2. Конкретная тема и подчеркнута субъективная ее трактовка.
3. Свободная композиция.

4. *Непринужденность повествования.*

5. *Стилевые особенности.*

Принимая во внимание данные исследования, мы провели социологический опрос среди учащихся 10 и 11 классов. Для организации работы по изучению эссе писателя нами составлена памятка «Учимся писать эссе по произведениям Г.Бельгера».

На основе данных исследований, социологического опроса и высокой оценки творчества казахстанского писателя, эссеиста, критика и общественного деятеля нами предлагается изучение эссе Г. Бельгера в школьной программе.

Литература

- 1.Бельгер Герольд. Гармония духа. – М.: Русская книга, 2003
- 2.Бельгер Герольд. Казахское слово. Избранное: Эссе. Романы. – Алматы, 2009
3. Бельгер Герольд. Избранное. – RUAN, 2010
4. Чернова Т.А. Учимся писать эссе. – М.: Экзамен, 2018

Н.Н. Исабаева

Семей қ. «№32 ЖОББМ»

Жетекшісі – Б.Н.Азимбаева, ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

ШЕТ ТІЛІНДЕГІ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДАҒЫ ТИІМДІЛІГІ

Бүгінгі таңда әр ұстаздың алдында тұрған үлкен міндеттердің бірі-оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту мәселесі. Жаңартылған оқу бағдарламасында тілдік әрекеттің тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдылары бойынша берілген оқу мақсаттарына жетуде мұғалім осы мәселелерге басты назар аударады [1].Ағылшын тілі сабағында жазылым дағдысы бойынша білім алушыларда қиындық туындайтыны рас. Мәселен 9-сынып оқушыларының қалыптастырушы және жиынтық бағалау тапсырмасында жазылым дағдысының нәтижесі өнімсіз болып отыр.Оқушылардың сөйлемдерді дұрыс құрастыра алуы, бір-бірімен жүйелі байланыстыра білуі өмірдеде, академиялық жетістіктерге жету үшін де ең қажетті дағды болмақ. Сол себепті де мақаланың басты мақсаты – оқушылардың сөйлемдерді бір-бірімен жүйелі түрде байланыстырып, эссе, хабарламалар, мәтіндер жазғанда жазылым дағдысын жақсарту жолындағы тиімді болған тәсілдермен бөлісу. Мақалада жазылым дағдысын жақсартуға бағытталған әдістердің әсерін анықтау және соның аясында қолданылған тәсілдері көрсету міндеттелмек. Жазылым әрекеті тіл үйренушілердің алған білімін, нәтижесін көрсете алатын тілдік дағдының бір түрі болып табылады. Кез келген шет тілін үйренгенде жазылым әрекетінсіз тілді меңгеру мүмкін емес. Жазылым әрекеті тіл үйренушінің ішкі ойын, жеке пікірін, өзіндік көзқарасын жеткізетін қандай да бір жағдайға негізделген өнімді іс-әрекеті. Жазылым барысында білім алушы шығарманы терең ойланып, білімін саралап, ой елегінен өткізіп орындайтын дағдының бірі. Өзімізге мәлім 4 дағдылардың ішіндегі жазылым дағдысы- графикалық үлгіде ойды жарыққа шығаруды қамтамасыз ететін тілдік әрекеттің өнімді түрі [2].

Жазылым бөлімінде білім алушылардың жазылым дағдысын ұйымдастыруға бағытталғанүлгіге сай эссе жазу тапсырмалары ұсынылады. Сол уақытта білім алушылар перифраза әдісін қолданып, жазылым әрекетін жетілдіре алады. Негізі «**перифраза**» яғни «**paraphrase**» сөзі грек тілінен енген. Яғни заттың немесе құбылыстың тура атын атамай, сипаттап, тұспалдап айту деген мағынаны білдіреді.Оқушылар берілген сөзді жуық мәндес сөзбен алмастыра отырып, келтірілген ұғымға өз ойынан басқаша атау беру арқылы, бейлені түрде жеткізе білу қабілеттерін дамытады. Перифразаны зерттеу еңбектерінде Швейцариялық ғалым Ш.Балли перифразаға берген анықтамасында «қайта айтып беру» деген түсініктеме келтірген [3].

Перифразаны тиімді қолданудың 4 басты әдісі бар. **Бірінші әдіс-синонимді қолдану.** Сөздің синонимін қолдану арқылы тілдік қорды толықтыруға болады. Мысалы: **human** сөзінің синонимы **people**, ал **attractive** сөзінің синонимы **beautiful**. Синонимді қолдану арқылы сөздің

жуық мәнделес мағынасы арқылы сөзді алмастырамыз. **Екінші әдіс-сөздің орын тәртібін ауыстыру тәсілі.** Сөйлемде сын есімді немесе зат есімді қатыстық сөйлемдермен алмастыру арқылы. Мысалы: **Learning to manage money is one of the key aspects to adult life.** Перифразаны қатыстық сөйлемдерге қолданғанда: **Learning to manage money is one of the aspects to adult life that is key.** **Үшінші әдіс-сөздің формасын ауыстыру арқылы болатын перифраз түрі.** Зат есім, етістік, сын есім, үстеулерді алмастыру арқылы тиімді перифраза жасауға болады. Мысалы: **Longer life spans and improvements in the health of older people suggest that people over the age of sixty-five can continue to live full and active lives.** Сөздің формасын ауыстыру арқылы перифраза жасағанда: **Longer life spans and improvements in the health of older people are suggesting that people over the age of sixty-five can continue living full and active lives.** **Төртінші әдіс-ырықты етісті ырықсыз етіске айналдыру арқылы.** Мысалы: **The property developers invested \$20 million in the development of shopping center.** Ырықсыз етіске айналдырғанда: **\$20 million was invested in the development of shopping centers.** Көбінесе академиялық жазылымда ырықсыз етісті пікіріміздің өзіміздікі екендігін жасырғанда қолданамыз [4]. Мақаланы Д.Эльконинмен В.Давыдовтың сөзімен түйіндесек жазу – бұл өзгенің ойын көшіріп алу емес, керісінше авторлық туынды болу керек деген [5]. Демек, жазудың өнімділігі-оқушының игерген біліміне байланысты.

Әдебиеттер

1. Мухтаров А.Х., «Қазақ тілін оқытуда жазылым дағдыларын дамытудың тиімді әдістері» // <https://bilimainasy.kz/> 2018
2. Ешимов М.П., Мұсаева М.Г. «Жазылым дағдысын қалыптастыру» // Дайжест педагогических новаций. Альманах научно-методических материалов. 2017. – № 5. – 31 б.
3. Идирисова Б.Ж. «Қазақ тіліндегі перифраза табиғаты» // <https://bilimdiler.kz/gilim/20909-kazak-tilindegi-perifraza-tabigaty.html/> 2016
4. Christopher Pell «How to Paraphrase in the IELTS Test» // <https://www.ieltsadvantage.com/paraphrase-ielts/2015>
5. Абзалбек Л. «Тіл сабақтарындағы тілдік әрекеттің түрлері» ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия, педагогика, юриспруденция // <https://articlekz.com/kk/article/27911/2016>

А.А. Сламбекова

КГУ «Средняя общеобразовательная школа № 4»
отдела образования по городу Курчатову управления образования ВКО
Руководитель – Ж.А. Адылханова, учитель русского языка и литературы

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА РЕЧЬ УЧАЩИХСЯ

Введение.

Все современные средства коммуникации (не только «массовой») оказывают огромное влияние на язык, этому феномену невозможно подобрать аналогию в прошлом. Скажем, книжный, письменный язык был в прежние времена известен далеко не всем: высокий, церковный язык, тем более церковнославянский язык был по сути дела иностранным, принадлежал к иной (южной) группе славянских языков. Интернет же абсолютно демократичен, представители разных социальных групп в сети говорят хотя и по-разному, но в соответствии с одним главным принципом: устная речь превращается в письменную. Устная речь коренным образом отличается от речи письменной. Если мы запишем разговор на улице или по телефону, то получим что-то совершенно отличное от языка бумажных писем, документов, художественной литературы.

Это удивительный факт – именно в интернете устная речь была зафиксирована на письме, прежде всего, конечно, в чатах, в электронной переписке и в социальных сетях. Во всемирной сети язык упрощается, практически исчезает пунктуация, ставится под сомнение

орфография. Письменный язык усложнен, в нем есть правила, в устном языке этих правил нет. Поэтому, естественно, влияние интернета на язык огромно и является ключевым.

Но подобное влияние оказывает не только интернет. Например, с помощью sms мы общаемся, по сути дела, на особом языке: стараемся написать побыстрее, подбираем более короткие слова, упрощаем конструкции, в сообщениях часто пропадают запятые и заглавные буквы. Все это – совершенно новая сфера бытования языка, которой не было еще 20-30 лет назад. Виртуальная коммуникация породила особый язык – язык виртуального общения. Этот язык стал постепенно перебираться в нашу повседневную жизнь. В настоящее время проблема чистоты современного русского языка актуальна, потому что речевая свобода, с одной стороны, – благо для языка, это способствует его развитию, вовлекаются в активную сферу пользования различные пласты: и разговорная речь, и просторечие, и жаргон, современный компьютерный сленг; с другой стороны, – дозировка «коверкания» речи зависит от внутренней культуры человека, получается некая искусственная смесь, которая и не воспринимается серьезно.

Возможно, мы живем в эпоху языковой распущенности, и это является большой потерей для общества.

Актуальность проблемы: Использование интернета, особых форм общения в социальных сетях негативно влияет, и искажает речь.

Объект исследования: речь учащихся.

Предмет исследования: говорящий online-субъект (человек) в пространстве социальных сетей.

Цель: выявление факторов отрицательного влияния интернета на речь.

Задачи:

- проверить влияет ли интернет на речь;
- отрицательные факторы влияния социальных сетей на речь учащихся;
- определить наиболее популярные сети среди подростков;
- посетить различные Интернет-сайты, чаты, форумы, блоги, на которых часто общаются ученики школы;
- исследовать представления учащихся по поднятой проблеме и провести опрос среди учащихся, учителей.

Гипотеза: Использование особых языковых средств при общении в интернете негативно сказывается на речи учащихся, снижает культуру общения между подростками.

Методы исследования:

- теоретический анализ литературы и Интернет-источников;
- анкетирование, опрос.

К сожалению, сейчас для русского языка настало трудное время. Стремительные негативные изменения, которые происходят в нём, заставляют многих учёных, исследователей всё чаще и чаще говорить о том, что он, теряет свой блеск, глубину.

Интернет сегодня – это не просто всемирная компьютерная сеть, которая предоставляет удобный способ связи, обмена информацией и публикации материалов. Современный интернет – это самостоятельное явление культуры, но даже и такое определение будет для него слишком узким.

Заключение

В ходе исследовательской работы я выяснила, что социальные сети скорее отрицательно влияют на речь. Конечно же, в такой форме общения есть и положительные черты – но проводить время в интернете опасно не только для речи, но и для здоровья, и для психики тоже.

С появлением социальных сетей люди в целом вернулись на много лет назад – в то время когда человек не может нормально пообщаться с другими людьми, сделать что-то элементарное своими руками.

Я считаю, что безграмотность в современном информационном обществе не должна быть нормой. Когда подросток говорит и пишет правильно, это характеризует его как умного,

развитого, интеллигентного современного человека. Если не исправить эту ситуацию сейчас, то деградация всей нации неизбежна.

Литература

1. Козыревская А.В., Осипов В.Е. Современное информационное пространство, его влияние на образование и социализацию человека. // Вестник восточно-сибирской государственной академии образования: Иркутск, 2010. – Вып. 12. – С.24-30
2. Омельченко Е. Молодежный активизм в России и глобальные трансформации его смысла. Журнал исследований социальной политики, Том 3. N1., С. 59-87
3. Плешаков В.А. Виртуальная социализация как современный аспект квазисоциализации личности //Проблемы педагогического образования. Сборник научных статей. Вып. 21. /Под ред. В. А. Слостёнина, Е. А. Левановой. – М.: МПГУ – МОСПИ, 2005. – С. 48 – 49.
4. Стратегия государственной молодёжной политики в РФ от от 18 декабря 2006 г. N1760-р.
5. <http://www.quans.ru/research/control/select-calc/>;
6. http://medpnz.ru/page.php?al=kak_dolgo_prodlilsja_vsplek_rozhdaemosti_v_penze.
7. ru.wikipedia.org

Д.Е.Жакупбекова

КГУ «Общеобразовательная средняя школа-лицей имени Абая»
Руководитель – М.А.Алдажарова, учитель русского языка и литературы

ОБРАЗ СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В ПОЭЗИИ ШАКАРИМА КУДАЙБЕРДИЕВА

Шакарим Кудайбердиев – великий поэт, мыслитель, философи просто Сын казахского народа, творчество которого является средством выражения его личности и возможностью хоть каким-то образом влиять на ход событий. Жизнь ШакаримаКудайбердиева была полна легенд, тревог и переживаний за судьбу человека, народа. Главным его учителем, кумиром был Абай Кунанбаев, который явился для него неким «компасом», помогал ему находить ответы на следующие вопросы:Что такое человек? Каким он должен быть? Есть ли совершенный человек? Как можно стать совершенным человеком?

Вслед за своим учителем Абаем Кунанбаевым, ШакаримКудайбердиев разработал свое понимание человека, выработал идею, идеал совершенного человека, сформулировал пути и средства, которые способствовали формированию истинного человека, личности.

В поэзии ШакаримаКудайбердиева очень много стихотворений, который раскрывают смысл, понимание и образ совершенного человека. В этом плане интересно стихотворение «Что такое человек?», которое написано в 1925 году, оно представляет собой поиск эстетического идеала. Интересно построение данного стихотворения: если другие поэты для показа идеального человека рисовали образ лирического героя положительными выразительными средствами, то ШакаримКудайбердиев исходит из обратного, то есть показывает отрицательные стороны образа человека, тем самым, он дает возможность почувствовать читателю резкий контраст между идеальным и далеко неидеальным:

Если, думая о людях, ты решишь, какой в том толк:
Этот, как лиса завистлив, этот злобен, словно волк.

От отдельной личности поэт резко переходит к образу народа:

Внешне выглядит пристойно образованный народ
До тех пор, пока тобою не изучен он вполне.

А когда к делам их ближе ты присмотришься, тогда
Ты поймешь-они не знают ни сомненья, ни стыда.

К сожалению, не найдя образ идеального человека среди своего народа, он пытается найти его среди других народов:

Образованные люди – это всей Европы цвет –
Изменить едва ли смогут мир ученьем и трудом.

Поиск идеального человека переходит в поиск идеального народа. Совершенный народ, по мнению поэта, должен обладать теми же научными знаниями, к которым ШакаримКудайбердиев призывает людей. Здесь наблюдается градация: человек – общество – народ.

Мотив страдания ярко выражен в строках:

Чистого в делах народа я покамест не встречал-
Не богат, видать, на честность этот век, двадцатый век!

Поиск совершенного человека в данном стихотворении проходит через синтез ключевых идей:

- 1.Общечеловеческая идея, то есть, «страны не бахваляются умом», а оружием, хитростью, утверждая свое «я».
- 2.Идея насилия и зла: «наука» занята войском, оружием, торговыми делами.
- 3.Наличие в человеке 2 начал: человек сравнивается с волком, со зверем.
4. Идея самосовершенствования: поэт предлагает учение о совершенствовании совести.

Итак, результатом поиска ответа на вопрос «Что такое человек?» является идея нравственного самосовершенствования. Но, к сожалению, это вопрос до сих пор остается открытым.

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ № 1: АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ИНЖЕНЕРЛІК ҒЫЛЫМДАР

СЕКЦИЯ № 1: ИНЖЕНЕРНЫЕ НАУКИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Д.С. Кульбедин ПРИНЦИП РАБОТЫ ВАТТМЕТРА.....	3
А.А.Шпак ПОСТРОЕНИЕ КРИВЫХ ВТОРОГО ПОРЯДКА С ПОМОЩЬЮ ПРОГРАММ.....	4
А.Б.Амангелді ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІНЕ ӘСЕРІ.....	5
С.С. Сальников ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ И БЕЗОПАСНОСТЬ АСУ ТЭЦ Г. СЕМЕЙ.....	6
С.Н. Дронова РЕШЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ С ПОМОЩЬЮ РЕДАКТОРА EXCEL.....	7
Ж.Н. Нұрбеков ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНДАҒЫ ЭЛЕКТР ЖҮЙЕЛЕРІНЕ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДЫ ЕНГІЗУ.....	9
С.Н.Калинкина СОЗДАНИЕ ВИРТУАЛЬНОГО ТУРА ПО ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЯМ ГОРОДА СЕМЕЙ.....	10
М. Болатов АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	11
А.Ә. Максұтханов, Е.Б. Тұрсынмұратов АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН ЫЛҒАЛДАТҚЫШ ҚҰРАЛЫ.....	12
М.А. Аманбаев БИОГАЗ ҚОҢДЫРҒЫЛАРЫ.....	13
А. Болатбеков, А. Ролланұлы АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН БИОГАЗ ҚОҢДЫРҒЫСЫ.....	14
Серікханова КҮН – ЖЕР БАЙЛАНЫСТАРЫ.....	15
А. Темербекова, К. Буксанчук ҚАЗАҚСТАНДА ГЕЛИЦЕКУЛЬТУРАНЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАҢУ.....	16

СЕКЦИЯ № 2: ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 2: ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

К.В. Зарубина ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ШКОЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН.....	19
А.Т. Чанышева, М.О. Тұңғышбаева ЕРТІСТІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	20
У.И. Шкатова СДЕЛАНО В КАЗАХСТАНЕ. ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ТОВАР КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ.....	21
А.А. Козенко ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ БИЗНЕС ИНКУБАТОРОВ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ.....	22
С.Г. Паршина РЕШЕНИЕ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ ПРИ ПОМОЩИ ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТ.....	23
А. Малік Д.И. МЕНДЕЛЕЕВ ҚҰРҒАН «ҮЙГЕ» 150 ЖЫЛ.....	25
К.Б.Толегенова НАУЧНЫЙ ВКЛАД Ж.М.КУДЕРИНА В НАУКУ КАЗАХСТАНА В ИЗУЧЕНИИ РАСТЕНИЙ.....	27
Д.Б. Бахытжан, З.К. Шнайдер БҮГІНГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҚТАҒЫ ЭНЕРГИЯ.....	28
Т.Т.Кактенова ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ МӘСЕЛЕСІ	28
Д.С.Жұмағазыева ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ЭКОЛОГИЯ.....	30
Н. Шакирова ЕШКІ СҮТІНІҢ ПАЙДАСЫ.....	31
С.Нуканова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШӨЛЕЙТТЕНУ ЖӘНЕ ЖЕР БЕДЕРІНІҢ АРИДТІК ПІШІНДЕРІНІҢ ТАРАЛУЫ.....	32
А. Нурламанова ҒАЛАМШАРДЫҢ ЛАСТАНУЫ.....	33
А.М.Қалданова ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ МЕДИЦИНАСЫНДАҒЫ АС ТҰЗЫНЫҢ МАҢЫЗЫ.....	34
А.В. Маар, А.А. Козловская СНЕЖНЫЙ ПОКРОВ – КАК ИНДИКАТОР ЗАГРЯЗНЕННОСТИ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА Г. СЕМЕЙ.....	35
Н.А.Данияров СЕМЕЙ ҚАЛАСЫ «АҚШЫҢ» БАЗАРЫНДА САТЫЛАТЫН СҮТ ЖӘНЕ СҮТ ӨНІМДЕРІН ВЕТЕРИНАРИЯЛЫҚ САНИТАРИЯЛЫҚ САРАПТАУ.....	37

СЕКЦИЯ № 3: ГУМАНИТАРЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ

СЕКЦИЯ № 3: ГУМАНИТАРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Н.Е. Дауітханова МӘҢГІЛІК ЕЛ МҰРАТЫ – ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДА.....	38
Ж.М. Иманбаева АБАЙ ҚҰНАНБАЕВТЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚЫЗМЕТІ.....	39
А.В. Устина ЛИКВИДАЦИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ БЕЗГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РАЙОНА АЛТАЙ.....	40
С.С.Тлеуберлина ҰЛЫ ШӘКӘРІМНІҢ ТАРИХҚА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....	41
А.М. Тугельбаева ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ НЕМЕЦКОЙ ДИАСПОРЫ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА	42
А.А. Кияницы РАЗВИТИЕ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА СЕМЕЙСКОГО РЕГИОНА, КАК ОТРАСЛИ ПРОИЗВОДСТВА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	44
С.Ю.Артемьева ЯДЕРНЫЕ ИСПЫТАНИЯ НА СЕМИПАЛАТИНСКОМ ПОЛИГОНЕ И ПОСЛЕДСТВИЯ.....	45
А.Қанағатова ОТТЫ ЖЫЛДАРДЫҢ ОТТЫ ЖЫРЛАРЫ.....	46
Ж.С. Сағындықова ҚАЗАҚТЫҢ СОҢҒЫ ХАНЫ.....	47
М.В. Матухно ПРОГНОЗ ПЕРИОДИЧНОСТИ В ДАКТИЛОСКОПИИ.....	48
М.А. Черномаз РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ.....	49
А.И. Паутов ТЕХНОЛОГИЯ КОУЧИНГА В БИЗНЕС-ОБРАЗОВАНИИ.....	51
Н.Р. Кульжамбекова ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ТЭЦ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ.....	52
А.А. Компанец ФОТОСЪЕМКА КАК СОВРЕМЕННЫЙ ВИД ИСКУССТВА.....	55
Н.А. Болатбаева МУЗЫКА ЫРҒАҒЫНЫҢ АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ.....	56

СЕКЦИЯ № 4: ҚАЗАҚ ТІЛІ, ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТИКА

СЕКЦИЯ № 4: КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА И ЖУРНАЛИСТИКА

М.Т. Жақсыбекова ҚАЙЫМ МҰХАМЕДХАНОВ – АБАЙТАНУШЫ.....	57
З.М. Құрманғалиева «ӘЙЕЛ-АНА» МӘҢГІЛІК МӘНДІ ТАҚЫРЫП.....	59
А.В. Бахтиярова ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨДЕТ-ҒҰРЫПТАРЫНДАҒЫ ҰҚСАСТЫҒЫН ЗЕРТТЕУ.....	60
А.С. Мағуфарова МӨТІНДЕГІ КЕЗДЕСЕТІН КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІ КОНЦЕПТУАЛДЫ ТҮРДЕ ЕСТЕ САҚТАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ.....	61
А.Е. Копылова ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЫРЫМ–ТҮЙІМ СӨЗДЕРДІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ.....	62
Л.С.Омирзакова АҢЫЗҒА АЙНАЛҒАН КҮШІКБАЙ БАТЫР.....	63
Ә.С. Амангелді ТЕМІРҚАЗЫҚ СӨНГЕНШЕ СӨЗІ ӨЛМЕЙДІ.....	65
А. Сәрсенбекова ШӨКӘРІМ МҰРАСЫНДАҒЫ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ИІРІМДЕР.....	66
Н. Қаттабаева ӨКПЕТІ БАУРАЙЫНДАҒЫ МАЛТҮГЕЛДІК БЕЙНЕЛЕРДІҢ ЕРҒАЗЫ РАХИМОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА СУРЕТТЕЛУІ.....	68
Б. Сәрсенбаева ЖАМБЫЛ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ АЙШЫҚТАУДЫҢ ТҮРЛЕРІ.....	69
А.Курманова ҚАСЫМ АМАНЖОЛОВ ӨМІРІ.....	70
Ұ. Оралқасым ШӨКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МҰРАСЫ.....	72
Н. Жұмабекқызы Қ. МҰХАМЕДХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ.....	73

СЕКЦИЯ № 5: ОРЫС ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ

СЕКЦИЯ № 5: РУССКАЯ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

А.Р. Макашева ТЕМА ВОСТОКА В ЛИРИКЕ И.А. БУНИНА.....	74
Д.Б. Хорун О ЧЕМ ГОВОРЯТ НАДПИСИ НА ОДЕЖДЕ?.....	75
Б.Э.Олжаев ТЕМА МАНКУРТИЗМА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ.....	76
Я.В. Лоренц ЖИЗНЕННОЕ И ФИЛОСОФСКОЕ КРЕДО КОКБАЯ ЖАНАТАЕВА.....	78
А.Б. Оразбаева ПРИЧИНЫ СОВРЕМЕННОГО ЗАИМСТВОВАНИЯ СЛОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	79
А.Б. Скаков СМЫСЛОВОЕ ОБОЗНАЧЕНИЕ ОГНЯ И ЖИЗНИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ПОЭТОВ И ПИСАТЕЛЕЙ АЛТАЯ.....	81
Т.С. Сайфутдинов ТЕМА ВОЙНЫ В ОБРАЗЕ МАЛОЙ РОДИНЫ.....	82
А.И. Платонова УЧИМСЯ ПИСАТЬ ЭССЕ НА ПРИМЕРАХ ТВОРЧЕСКИХ РАБОТ Г.БЕЛЬГЕРА.....	83
Н.Н.Исабаева ШЕТ ТІЛІНДЕГІ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	84
А.А. Сламбекова ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА РЕЧЬ УЧАЩИХСЯ.....	85
Д.Е.Жакупбекова ОБРАЗ СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В ПОЭЗИИ ШАКАРИМА КУДАЙБЕРДИЕВА.....	87

**МЕКТЕП ЖӘНЕ КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН «ШӘКӘРІМ ОҚУЛАРЫ»
V ҚАЛАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯ**

**V ГОРОДСКАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «ШАКАРИМОВСКИЕ ЧТЕНИЯ» ДЛЯ
УЧАЩИХСЯ ШКОЛ И КОЛЛЕДЖЕЙ**

Адрес редакции: 071410, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Глинки 20 а
НАО «Университет имени Шакарима города Семей»
Отдел по управлению научной деятельностью, каб. 506. E-mail: otdelnauki2013@mail.ru